FLORIN CONSTANTINIU

O ISTORIE SINCERA A POPORULUI ROMÂN

UNIVERS ENCICLOPEDIC
BUCUREŞTI, 1997

PARTEA a III-a

ISTORIA MODERNĂ

CAPITOLUL 1

FRĂMÂNTĂRI SOCIAL-POLITICE

„MERSUL REVOLUȚIEI" ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ

Încheierea aventurii napoleoniene şi instituirea Sfintei Alianțe (având ca nucleu Austria, Rusia şi Prusia) în 1815 au pus continentul european sub semnul unei viguroase reacții conservatoare, aflate sub egida curților de la Viena, Petersburg şi Berlin.

Spațiul românesc s-a aflat astfel inclus într-un triunghi geopolitic având unghiurile la Viena, Petersbug şi Istanbul (sultanul, fiind musulman, nu fusese invitat să se alăture Sfintei Alianțe, întemeiată, în principiu, pe principiile moralei creştine), triunghi în care Rusia era forța hotărâtoare.

Asumându-şi supravegherea continentului şi reprimarea oricăror tulburări ce ar fi putut pune în primejdie *statu-quo-ul* sociopolitic, Sfânta Alianță delega unul din statele membre pentru a restaura ordinea când ea era în primejdie (Austria în Peninsula Italică, Franța în Spania). Pilon al Sfintei Alianțe şi mare putere cu interese continentale, Rusia căpăta tacit un *„droit de regard"* (drept de supraveghere) asupra spațiului sud-est european, devenită zonă de inters a împărăției ruseşti, fascinată şi obsedată de „oraşul țarilor" — Țarigrad —, în care stătea însă sultanul.

Menținerea integrității Imperiului otoman era însă unul din principiile de bază ale echilibrului de forțe *(balance of power),* fundamentul politicii britanice. Anglia, care nu se alăturase Sfintei Alianțe, veghea ca învingătorul lui Napoleon — țarul Alexandru I — să nu se substituie teribilului corsican. La rândul ei, Curtea de la Viena — a cărei politică era condusă de un foarte abil partizan

al aceluiaşi echilibru de putere, Metternich — nu era dispusă să accepte căderea Balcanilor sub controlul rusesc.

Aşa cum s-a văzut, ţarul Alexandru I, care voise, la începutul războiului ruso-turc din anii 1806-1812, să anexeze Principatele dunărene, fusese constrâns, în cele din urmă, să se limiteze la teritoriul dintre Prut şi Nistru. Devenit, după căderea lui Napoleon, suveranul cel mai puternic al continentului, Alexandru I dispunea acum de mijloacele de a-şi adjudeca moştenirea balcanică a „omului bolnav" care era Imperiul otoman. De astă dată, ţarul nu mai intenţiona să recurgă la război — sistemul Sfintei Alianţe îl excludea — ci la o nouă formă, insidioasă, compatibilă cu noile realităţi politice europene: pregătirea unei mişcări de emancipare a popoarelor din sud-estul Europei, aflate sub dominaţia Porţii, la a cărei izbucnire Rusia să fie mandatată pentru a restabili ordinea. Prezenţa militară rusă în Balcani avea să fie premisa rezolvării Problemei orientale în conformitate cu interesele Curţii de la Petersburg.

Între aceste interese şi cele ale popoarelor sud-est europene aspirând la independenţă exista o convergenţă, căreia i se adăuga comunitatea de confesiune ortodoxă. Spre deosebire de Curtea de la Viena, care însoţea expansiunea politică de prozelitismul catolic, Curtea de la Petersburg, pravoslavnică, beneficia de creditul unei lupte dezinteresate pentru eliberarea fraţilor întru ortodoxie.

Între popoarele sud-est europene supuse Porţii, grecii erau cei mai avansaţi din punct de vedere economic şi cultural, cei mai implicaţi în structurile administrative şi politice ale Imperiului otoman, şi deţinătorii celei mai vechi tradiţii de neatârnare. Era, aşadar, firesc ca ei să se situeze în fruntea efortului de emancipare.

Societatea secretă „Eteria", constituită la Odessa în 1814, şi-a asumat pregătirea şi conducerea răscoalei eliberatoare, iar reţeaua de consuli şi agenţi ruşi din Imperiul otoman a desfăşurat o intensă activitate de susţinere a preparativelor secrete greceşti.

TUDOR DIN VLADIMIRI

Principatele dunărene reprezentau pentru aristocraţia fanariotă obiectivul suprem şi încununarea carierei administrative, în slujba Porţii. în rândurile fanarioţilor s-a produs o sciziune: „colaboraţioniştii" au rămas fideli patronului otoman, care tolera, în fapt, existenţa unei Turco-Grecii; ceilalţi s-au alăturat Eteriei şi au luptat pentru independenţa patriei lor.

Boierimea moldo-munteană, ostilă regimului fanariot şi dominaţiei otomane, s-a integrat curentului de eliberare naţională care cuprinsese sud-estul Europei. Angajarea ei în lupta de emancipare era asociată de credinţa că Rusia va da concursul său hotărâtor popoarelor ortodoxe. Fără sprijinul rus, o ridicare împotriva Porţii era un act de sinucidere. în al doilea rând, participarea Rusiei era o garanţie a stabilităţii sociale, a anihilării oricărei manifestări — fie şi timide — a „duhului franţozesc", adică a unui program de restructurare a societăţii moldo-muntene. Rusia apărea, astfel, în dubla ipostază, de protector militar şi de garant al monopolului politic deţinut de elita boierească.

Omul asupra căruia şi-au îndreptat privirile fruntaşii boierimii a fost slugerul Tudor (Theodor) din Vladimiri, numit de aceea şi Vladimirescu. Originar din zona de ţărani liberi (moşneni), el dobândise experienţă militară, luptând ca voluntar în armata rusă în războiul din anii 1806-1812 (meritele sale au fost recunoscute în numeroase atestate date de comandanţii ruşi şi prin decorarea cu crucea Sf. Vladimir). După încheierea războiului, Tudor Vladimirescu s-a angajat atât în activităţi negustoreşti cât şi în cariera administrativă. Era un om energic, decis, cu spirit de iniţiativă şi cu lecturi istorice. Capacitatea de comandă şi prestigiul de care se bucura în Oltenia erau temeiuri hotărâtoare de a-i încredinţa lui conducerea mişcării de emancipare.

Nimeni nu concepea atunci ieşirea de sub dominaţia Porţii doar a unui singur popor: eliberarea trebuia să fie rodul luptei tuturor, v* astfel că libertatea avea să fie câştigată simultan. Dacă în Eterie erau

admişi numai greci, în schimb legăturile eteriştilor cu Europa de Sud-Est erau foarte întinse.

Principatele dunărene, beneficiind de un statut — fie şi drastic limitat — de autonomie şi devenite una din zonele preferate de reşedinţă ale grecităţii postbizantine, s-au aflat între spaţiile de intensă activitate eteristă, unii fanarioţi, ca de pildă însuşi domnul Scarlat Callimachi (1812-1819), aparţinând acestei societăţi secrete. La 15 ianuarie 1821, cei trei mai mari boieri ai Ţării Româneşti, Grigore Brâncoveanu, Grigore Ghica şi Barbu Văcărescu, care peste câteva zile aveau să devină, alături de alţi mari boieri, membri ai Căimăcămiei constituite în urma morţii domnului Alexandru Suţu, au dat o împuternicire lui Tudor pentru a declanşa acţiunea militară: „Fiindcă este să se facă obştescul folos neamului creştinesc şi patriei noastre, drept aceea ca nişte buni şi credincioşi fraţi creştini toţi şi iubitori neamului [pe] dumneata sluger Teodore te-am ales să rădici norodul în arme şi să urmezi precum eşti povăţuit". Evocarea „neamului creştinesc" şi a „patriei noastre" în al căror interes era pornită acţiunea arată limpede că lupta românilor se integra efortului de eliberare a popoarelor creştine supuse Porţii, adică a celor balcanice. Formula „să urmezi precum eşti povăţuit" — voit imprecisă din motive de conspirativitate — dezvăluie existenţa unor înţelegeri şi instrucţiuni prealabile.

Între aceste preliminarii ale ridicării la arme s-a aflat şi înţelegerea — secretă şi ea — dintre Tudor Vladimirescu şi fruntaşii eterişti, Iordache Olimpiotul şi Ioan Farmache; cei trei se angajau: „să ducem, prin cea mai dârză activitate, la îndeplinire planul nostru cel spre obştescul folos şi anume ca, prin puterea armelor noastre, să ne eliberăm de sub jugul apăsător al barbarilor şi să ridicăm semnul biruitor al crucii izbăvitoare". Semnatarii acordului erau autorizaţi „să se prefacă a provoca dezordini, a stârni complicaţii interne şi externe şi a se folosi de toată viclenia, care poate duce la atingerea scopului nostru comun". Formularea lasă să se întrevadă că semnatarii intenţionau să recurgă — pentru a utiliza o formulă de astăzi — la „intoxicarea strategică" a adversarului, adică să-1 inducă în eroare în ceea ce priveşte ţelurile şi.diversele componente ale mişcării. Acordul sublinia obligativitatea consultărilor şi a deciziilor

comune („Nimeni dintre noi nu e îndreptăţit a lucra de capul lui, fără ştirea şi consimţământul tuturor fraţilor") şi condamna dinainte orice discriminare etnică: „nimeni să nu îndrăznească prin vorbe sau fapte echivoce, semănând zâzanie, a insinua că, de exemplu, românul de baştină nu trebuie să se supună arnăutului, nici arnăutul grecului, grecul sârbului, sârbul macedoneanului, ci toţi să lucreze de comun acord şi unitar".

În planul iniţial al Eteriei, Peloponesul trebuia să fie locul de izbucnire a răscoalei; ulterior, conducătorul Eteriei, Alexandru Ipsilanti, a decis să dea semnalul de începere a luptei în Principatele dunărene.

Misiunea încredinţată lui Tudor Vladimirescu era de a crea o diversiune în Ţara Românească, făcând Poarta să creadă că este vorba de o mişcare împotriva domnilor fanarioţi şi a clasei boiereşti, mişcare rămasă însă în limitele supunerii faţă de Poartă.

Proclamaţia lansată de Tudor Vladimirescu de la mănăstirea Tismana (intrată în conştiinţa publică drept cea de la Padeş!) era redactată în acelaşi spirit, denunţând culpele elitei politice: „Dar pre balaurii care ne înghit de vii, căpeteniile noastre, zic, atât cele bisăriceşti, cât şi cele politiceşti, până când să-i suferim a ne suge sângele din noi? Până când să le fim robi", retorică destinată să înflăcăreze populaţia stoarsă de o fiscalitate nemiloasă. Proclamaţia introducea însă o rezervă, menită să evite obişnuitele — în astfel de împrejurări — acte de jaf şi, în acelaşi timp, să acţioneze ca un mijloc de presiune asupra boierilor care nu s-ar fi alăturat mişcării: „să ştiţi că niminea dintre noi nu este slobod, în vremea aceştii Adunări — obştii folositoare — ca să să atingă măcar de un grăunţi, de binele sau de casa vreunui neguţători, oroşan sau ţăran, sau de al vreunui lăcuitori, decât numai binele şi averile cele rău agonisite ale tiranilor boieri să să jărtfească: însă ale cărora nu vor urma noaă — precum sânt făgăduiţi — numai ale acelora să să ia, pentru folosul de obşte".

Asigurându-şi baze întărite în mănăstirile oltene (Tismana, Crasna, Polovraci, Hurezi, Bistriţa, Cozia), Tudor Vladimirescu s-a îndreptat spre Bucureşti în fruntea armatei sale, denumită „Adunarea norodului". Căimăcămia, în care se aflau şi boierii „făgăduiţi", a luat

măsuri pentru potolirea tulburării. Este greu de descifrat în „dialogul epistolar" angajat de cârmuire cu Tudor cât este atitudine adevărată şi cât mimată, pentru a păstra aparenţa de apărare a legalităţii, precum şi cât este — în acţiunile lui Tudor Vladimirescu — urmare a instrucţiunilor triumviratului Brâncoveanu-Ghica-Văcărescu şi cât iniţiativă pusă în slujba propriei promovări. Pentru că este evident — din fapte şi din textele redactate de el — că Tudor Vladimirescu nu era dispus să fie un instrument al grupării boiereşti antiotomane, ci voia să fie părtaş la putere şi — de se putea — deţinătorul singur al puterii. El îşi dădea seama că are în „Adunarea norodului" o solidă bază socio-militară, capabilă să-1 poarte spre putere. Scrisoarea din 11 februarie 1821, adresată marelui vornic Nicolae Văcărescu, începută: „Cu multă plecăciune sărut mâna cinstită dumitale", se transformă într-un rechizitoriu la adresa clasei politice şi cu relevarea legitimităţii autorităţii sale, conferită de adeziunea populară: „Dar, cum nu socotiţi dumneavoastră că patrie se cheamă popolul, iar nu tagma jăfuitorilor? Şi cer ca să-mi arăţi dumneata ce înpotrivire arăt eu înpotriva popolului? Că eu alta nu sunt decât numai un om luat de cătră tot norodul ţării cel amărât şi dosădit din pricina jăfuitorilor ca să le fiu chivernisitor în treaba cererii dreptăţilor!"

Deplasarea „Adunării norodului" spre Bucureşti a avut caracterul unui „marş strategic", disciplinat (Tudor a reprimat sever dezordinile) al unei armate ale cărei cadre de conducere erau furnizate de moşnenii din nordul Olteniei. Formula de revoluţie ţărănească folosită pentru acţiunea lui Tudor este corectă în măsura în care „Adunarea norodului" apare ca manifestare politică a ţărănimii libere, vizând la eliberarea ţării de sub dominaţia otomană şi restructurarea organizării politice.

În afara zonei aflate sub controlul lui Tudor, ţărănimea clăcaşă (fără pământ) a înţeles să profite de starea de confuzie din ţară pentru a ataca şi prăda bunurile stăpânilor de pământ. Au existat, aşadar, două paliere de desfăşurare a evenimentelor în 1821: o acţiune organizată, urmărind scopuri politice, şi o alta anarhică, fărâmiţată în răfuieli domaniale.

La o lună de la lansarea Proclamaţiei lui Tudor, la Iaşi şi-a făcut apariţia conducătorul Eteriei, Alexandru Ipsilanti, fiul fostului

domn Constantin Ipsilanti şi, până de curând, aghiotant al ţarului Alexandru I, dar nu cu sprijinul armatei ruse, cum se aşteptau „iniţiaţii" mişcării, ci în fruntea unui modest corp de oaste. în timp ce eteriştii masacrau pe turcii din Galaţi şi din Iaşi, Alexandru Ipsilanti a lansat o proclamaţie, arătând că scopul său este trecerea în Grecia şi că, dacă turcii ar invada ţara, o „straşnică putere se află gătită să pedepsească îndrăzneala lor". în aceeaşi zi (23 februarie), ministrul de Externe al Rusiei, contele Capodistria, anunţa desolidarizarea „straşnicei puteri" — pentru că Alexandru Ipsilanti spusese tuturor că sosirea armatei rase este iminentă — de faptele şi declaraţiile lui Ipsilanti şi exprima acordul pentru intervenţia militară otomană.

Câteva zile mai târziu, la 28 februarie, triumviratul Brâncoveanu-Ghica-Văcărescu lua cunoştinţă că ţarul însuşi, aflat la Congresul Sfintei Alianţe de la Laybach (Ljubljana), dezavuase acţiunea lui Tudor. Era ora adevărului: fără asistenţa Rusiei, totul era pierdut. Cei care îndrumaseră pe Tudor să ridice poporul la arme au fugit la Braşov, lăsându-1 pe conducătorul „Adunării norodului" fără ghidajul politic pe care şi-1 asumaseră.

Tudor, rămas acum singur, avea — deşi în alte condiţii decât celei imaginate la începutul acţiunii sale — o totală libertate de acţiune. El a intrat în Bucureşti (21 martie) şi, pentru a păstra continuitatea politică şi cadrul legal, ambele necesare, din momentul spulberării speranţei în „umbrela protectoare" a Rusiei, a încheiat o înţelegere cu boierii rămaşi — între care figura cea mai proeminentă era marele vistier Alexandru Filipescu-Vulpe —, lăsându-le lor aparenţa puterii.

Câteva zile mai târziu, Tudor s-a întâlnit cu Alexandru Ipsilanti, dar cei doi conducători, aflaţi acum cu totul în afara scenariului iniţial, nu s-au putut pune de acord decât asupra unei delimitări teritoriale a autorităţii lor: zona de sub munte din Muntenia intra sub controlul eterişilor, Oltenia şi judeţele din Câmpia munteană sub acela al lui Tudor.

Dezavuat şi el de ţar, Alexandru Ipsilanti intenţiona să-şi organizeze o bază de rezistenţă în teritoriul aflat sub controlul lui, ceea ce a determinat plecarea sa la Târgovişte. Mitropolitul ţării,

Dionisie Lupu, şi boierii rămaşi în Bucureşti, prin vechiul reflex al refugiului, în faţa năvălirii, în aceeaşi zonă de „podgorie" (sub-montană), ar fi vrut să-1 urmeze pe Ipsilanti, dar Tudor, preocupat să-şi asigure „scutul legal" acum, când se afla, practic, singur în faţa puterii otomane, i-a împiedicat să fugă şi le-a fixat un domiciliu obligatoriu în casa lui Dinicu Golescu, „Belvedere".

Avându-şi principala sa tabără la mănăstirea Cotroceni, Tudor a căutat soluţia în noul context creat de dezavuarea sa de către Alexandru I: atât timp cât, aşa cum se specificase în acordul cu Iordache şi Farmache, el fusese autorizat „să se *prefacă* (subl. n.) a provoca dezordini", adică să camufleze răscoala antiotomană într-una antifanariotă şi antiboierească, el mai putea nădăjdui la o înţelegere cu Poarta, mai ales că, formal, la Bucureşti continua să exercite o autoritate legală (mitropolitul şi boierii, aflaţi la casa „Belvedere"). Tudor a intrat în negocieri cu paşalele de la Vidin, Silistra şi Brăila, dar turcii au cerut, mai întâi, depunerea armelor, apoi şi alăturarea la anihilarea detaşamentelor eteriste.

Tudor a preferat să temporizeze şi, după ce forţele turceşti au trecut Dunărea, el a părăsit Bucureştii, îndreptându-se spre Piteşti, în oastea pandurilor se produsese o ruptură profundă între Tudor şi ostaşii săi: disciplina severă, absenţa unor beneficii şi perspectivele întunecate subminaseră încrederea în comandant. Tudor a voit ca toţi căpitanii să-şi formuleze în scris totala lor subordonare faţă de el, dar patru au refuzat.

Blocat de trupele lui Iordache Olimpiotul, care ocupau podul peste Argeş, Tudor s-a dus la Goleşti, unde a executat pe unul din căpitanii recalcitranţi. A fost picătura care a umplut paharul: un complot care mijea în rândurile armatei sale s-a închegat imediat şi legătura a fost stabilită cu Iordache Olimpiotul.

Comandantul eterist a venit în tabăra lui Tudor şi, după ce a prezentat pandurilor corespondenţa lui Tudor cu turcii, 1-a arestat, fără ca vreun pandur să încerce măcar să-şi apere conducătorul. El a fost dus la Târgovişte şi, după ce a fost torturat, a fost tăiat cu săbiile.

Forţele otomane au zdrobit detaşamentele eteriste din Ţara Românească (o luptă s-a dat la Drăgăşani) şi Moldova şi au instituit un regim de ocupaţie deosebit de apăsător.

Alexandru Ipsilanti s-a refugiat în Transilvania, unde a fost arestat de autorităţile austriece.

Istoriografia regimului comunist a purtat o îndelungată şi sterilă discuţie despre evenimentele din 1821: care a fost caracterul lor, răscoală, mişcare revoluţionară sau revoluţie? Scolastica unui marxism osificat cerea încadrarea într-o definiţie pe cât de rigidă pe atât de discutabilă. Ironia situaţiei a fost creată de faptul că deşi marxism-leninismul exclude posibilitatea revoluţiilor făcute de ţărănime (doar burghezia şi proletariatul ar avea această „capacitate"!), Marx a numit acţiunile lui Tudor „revoluţie ţărănească".

Desfăşurarea acţiunii lui Tudor Vladimirescu a fost mai întâi abătută de la cursul ei iniţial de dezavuarea de către ţar, apoi întreruptă de execuţia liderului şi de intervenţia otomană. Ceea ce se anunţa o revoluţie a rămas o răscoală. De reţinut este solidaritatea, din faza de pregătire şi de debut, a tuturor forţelor social-politice ale societăţii româneşti în efortul de emancipare de sub dominaţia Porţii, solidaritate care a unit sub acelaşi steag pe marele boier şi pe pandurul ţăran. Evident, „a doua zi" după ce Principatele dunărene ar fi devenit libere, unitatea forţelor combatante s-ar fi destrămat şi conflictul dintre programele şi aspiraţiile claselor şi categoriilor sociale participante la luptă ar fi fost inevitabil.

Sfârşitul răscoalei din 1821 a fost urmat de abolirea regimului fanariot şi restaurarea domniilor pământene. Raport de cauză-efect? Mai mult decât nemulţumirea localnicilor, exprimată de evenimentele din Ţara Românească şi Moldova, în decizia Porţii a cântărit evaluarea defecţiunii unor familii fanariote, care s-au alăturat revoluţiei greceşti precum şi revoluţiei înseşi din Grecia, care avea să aducă acestei ţări independenţa în 1829. Principatele dunărene nu mai puteau fi cârmuite cu elemente care pierduseră complet încrederea Porţii; ea a revenit, după 110 ani de regim fanariot, la domnii autohtoni, numind în Moldova pe Ioniţă Sandu Sturdza, iar în Ţara Românească pe Grigore Ghica.

Schimbarea de regim politic survenită în 1822 nu a adus cu sine lichidarea tuturor practicilor nefaste, introduse sau consolidate de regimul fanariot, între care, în primul rând, se afla corupția. într-o vreme, însă, când conştiința națională făcea rapide progrese, revenirea pământenilor în scaunele de domnie de la Iaşi şi Bucureşti a fost percepută, mai ales în perspectiva desfăşurărilor ulterioare, ca începutul „renaşterii naționale".

Epilogul anului 1821 a fost constituit de două evenimente: unul de ordin intern, celălalt de ordin extern.

Forțele social-politice intrate în acțiune în 1821 nu mai puteau fi oprite în manifestarea lor. Mica boierime, blocată în afirmarea ei socio-politică de marii boieri, revendica o participare mai importantă în conducerea statului. Domnia moldoveana a lui Ioniță Sandu Sturdza (1822-1829), ridicat din rândurile ei, a oferit cadrul pentru manifestarea voinței de putere a micii boierimi. Obiectivele ei şi-au găsit expresia în proiectul de constituție zisă a „Cărvunarilor" (aluzie la societatea revoluționară secretă italiană a Carbonarilor), în care A.D. Xenopol a văzut „cea dintâi manifestare politică a cugetării liberale", întrucât în textul ei formula fără echivoc „principiul constituțional: domnia legilor", în înțelesul că autoritatea domnului, era limitată şi subordonată organismului reprezentativ — Sfatul obştesc. „Constituția" cuprindea un şir de principii şi drepturi, precum respectul proprietății, egalitatea în fața legilor, libertatea persoanei etc, care se inspirau, evident, din ideologia Revoluției franceze. Aceste principii nu erau aplicate însă consecvent, întrucât, în problema esențială — cea a puterii — mica boierime se arăta preocupată exclusiv de a-şi asigura un cuvânt decisiv în Sfatul obştesc. Constituția Cărvunarilor a fost violent combătută de marea boierime şi ea a rămas un simplu proiect. Victoria protipendadei a fost asigurată şi de înțelegerea turco-rusă fixată prin convenția de la Akkerman — numele turcesc al Cetății Albe (1826).

Acordul confirma restabilirea domniilor pământene, stabilea alegerea domnilor de divan şi fixa durata domniei la şapte ani; rolul Rusiei era consolidat; se prevedea elaborarea unor regulamente generale care să reglementeze şi să amelioreze situația celor două principate.

„ADO BANII!

Anul convenției de la Akkerman este şi cel al apariției în tipografia de la Buda, a cărții lui Dinicu Golescu, *însemnare a călătoriei mele*[1], cuprinzând impresiile autorului din călătoriile făcute în anii 1824-1826 în Transilvania, Ungaria, Austria şi Italia. însemnătatea cărții stă în dezvăluirea şocului resimțit de un boier, care are percepția acută a catastrofalei înapoieri a țării sale. Comparațiile făcute, de îndată ce trece Carpații, îi dezvăluie consecințele teribile ale procedeelor barbare ale administrației locale, preocupate doar să stoarcă de la contribuabil venituri pentru stat şi pentru slujbaşi, de la domn la cel mai mărunt slujitor.

Străbătând pusta ungară, bine cultivată de țăranii obligați la 104 zile de clacă pe an — în Transilvania se făceau 198 —, Dinicu Golescu face următoarea constatare: „Şi cu toate acestea sunt mai fericiți decât românii noştri, care lucrează numai 12 zile pe an. Acum judece fieşcare, care pot fi pricinile de a fi mai în bună stare aceia care muncesc altora peste 200 zile pă an, de cei care lucrează numai 12, decât numai căci nu-i lipseşte din auzul urechii, de cum se naşte şi până moare, cuvintele: «ado banii!» cu feliurimi de mijloace prefăcute, în auzire numai drepte".

Funcționarea poştelor la Viena, cu toate înlesnirile lor pentru cei care le foloseau, îi aduce în aminte disprețul pentru solicitantul mărunt din țara sa, pe care l-ar fi vrut scăpat de practicile de-acasă, „să nu mai tremure cei ce vin la răspunsuri prin săli şi prin tinzi şi să vie şi de doaăzeci de ori pentr-o treabă; şi să nu mai auză trimişii «Vino mâine la cutare vreme», când, viind, boieru a fost de mult plecat".

Strângerea dărilor se făcea cu mijloace de constrângere vrednice de vremuri barbare: „Să cutremură mintea omului când îş va aduce aminte că făptura dumnezeirii, omenirea, frații noştri, au fost câte 10 aşternuți pe pământ cu ochii în soare şi o bârnă mare şi grea

[1] Anul înscris pe coperta cărții; în realitate ea a apărut la începutul anului 1827.

CAPITOLUL 2

UNIREA ŞI DOMNUL EI

Dum spiro, spero (Cât respir, sper), cunoscuta maximă latină, avea să-şi găsească ilustrarea în desfăşurarea evenimentelor post-revoluționare. A „doua zi" după reprimarea fenomenului revoluționar în spațiul românesc, împlinirea idealurilor paşoptiste părea amânată pentru mult timp. Consolidată în rolul de „jandarm al Europei", Rusia era atotputernică, iar Moldova şi Țara Românească păreau să rămână, pentru un viitor îndelungat, sateliți ai Petersburgului.

întregul context politico-strategic şi, o dată cu el, prognoza geopolitică au fost profund modificate de Războiul Crimeii (1853-1856), încheiat cu înfrângerea Rusiei. Victoria coaliției franco-anglo-turco-piemonteze a adus un nou raport de forțe în Europa, privând Rusia de mijloacele de intervenție în Principatele dunărene.

Statutul internațional al Moldovei şi Țării Româneşti a devenit o problemă a echilibrului european. Importatoare de grâne româneşti, Anglia dorea să scoată circuitul cerealier de sub amenințarea interceptării sale de către Rusia, stăpână a Deltei Dunării, de îndată ce interesele Petersburgului ar fi cerut-o. în acelaşi timp, libertatea de navigație pe Dunăre şi crearea unei zone tampon durabile între Rusia şi Imperiul otoman îndreptau interesul marilor puteri europene asupra statutului Principatelor dunărene. Aşa cum drumurile de negoț au jucat un însemnat rol în apariția statelor medievale Țara Românească şi Moldova, tot astfel libertatea de navigație pe Dunăre, pusă sub control internațional, a îndeplinit o funcție esențială în crearea statului român modern. Cu adâncimea şi claritatea ce-i sunt caracteristice, Grigore Gafencu a fixat raporturile de determinare

cauzală dintre Războiul Crimeii, statutul Dunării şi apariţia României: „Războiul Crimeii avusese drept scop să stabilească în Răsărit o ordine şi o limită. Tratatul de la Paris a fixat această limită la Dunărea de Jos: Dunărea, fluviu european, trebuia să aparţină în întregime Europei; Basarabia, pământ moldovenesc, urma să revină statului, care asigura libertatea Dunării (de fapt, numai partea sa sudică — n.n.); Principatele dunărene trebuiau să se bucure, la fel ca şi Dunărea, de garanţia Europei. Aceste condiţii justificau şi asigurau constituirea României, unită şi liberă. Noul stat, care urma să se nască, avea drept bază un act ce stabilea un echilibru. *Destinul său era legat de acest echilibru, după cum acest echilibru depindea de existenţa lui"*.

Principatele dunărene au fost, aşadar, scoase de sub condominiul ruso-turc şi, rămânând sub suzeranitatea Porţii, au fost puse sub regimul garanţiei colective a celor şapte puteri (Turcia, Franţa, Anglia, Prusia, Austria, Rusia, Sardinia). Pentru a asigura securitatea fluxului cerealier din principate spre Anglia, Rusia a fost îndepărtată de la gurile Dunării: Delta şi Insula Şerpilor au revenit Imperiului otoman, iar sudul Basarabiei a fost restituit Moldovei.

Tratatul de pace de la Paris (1856) a mai stabilit consultarea populaţiei celor două principate în privinţa statutului şi organizării lor. Divanurile ad-hoc, alese în 1857, au cerut unirea Moldovei şi Ţării Româneşti într-un singur stat numit România, cârmuit de un prinţ aparţinând unei dinastii europene şi beneficiind de autonomie şi neutralitate.

Cererea domnului străin, care, astăzi, poate nedumeri, era determinată de dorinţa de a pune capăt luptelor pentru domnie între familiile boiereşti, lupte folosite de marile puteri vecine pentru a interveni în afacerile interne ale principatelor.

Dorinţele Divanurilor ad-hoc nu au fost decât parţial satisfăcute. Turcia, Austria şi Anglia erau împotriva constituirii unui stat român: Istanbulul şi Londra, interesate în păstrarea integrităţii Imperiului otoman, îl considerau un pas al moldo-muntenilor spre independenţă, iar Viena se temea de atracţia pe care el avea să o exercite asupra românilor din Imperiul austriac. Conferinţa de la Paris (1858) a hotărât ca principatele să rămână entităţi politice separate,

ivându-şi fiecare domnul şi adunarea sa, dar să se numească Principatele Unite ale Moldovei şi Ţării Româneşti, singurele instituţii comune fiind Curtea de Casaţie şi o Comisie Centrală, cu sediul la Focşani, pentru elaborarea legilor de interes comun.

Opoziţiei marilor puteri europene, românii din principate le-au răspuns cu un act de mare abilitate politică. întucât Convenţia de la Paris nu interzicea explicit alegerea aceleiaşi persoane ca domn în ambele principate, unioniştii l-au ales pe colonelul Alexandru Ioan Cuza domn al Moldovei (5 ianuarie 1859), apoi şi al Ţării Româneşti (24 ianuarie 1859). Dubla alegere a lui Cuza a avut o îndoită semnificaţie: mai întâi, ea a fost manifestarea a ceea ce N. Iorga a numit „Sistemul «faptului împlinit», acest element de originalitate, creat de români"; în al doilea rând, ea a pus temeliile statului român modern.

Sprijinul lui Napoleon al III-lea a fost decisiv pentru dezarmarea opoziţiei Turciei şi Austriei faţă de dubla alegere, astfel că la 1/13 aprilie 1859 Conferinţa de la Paris a puterilor garante dădea recunoaşterea oficială a faptului împlinit de la 24 ianuarie 1859.

De la începutul lui 1859, nucleul de bază al românimii — moldo-munteni sau Principatele Unite -- devine centrul polarizant şi — în perspectivă — unificator al întregii naţiuni române, fragmente ale căreia se aflau sub stăpânirea otomană, austriacă şi rusă. Ceea ce a reprezentat regatul Sardiniei (Piemontului) pentru unificarea Italiei şi Prusia pentru cea a Germaniei au fost şi Principatele Unite (numite tot mai frecvent, dar neoficial, România) pentru unitatea românească.

Izbânda, pe cât de neaşteptată pe atât de lesnicioasă, repurtată prin dubla alegere a lui Cuza, conferă „decolării" din 1859 spre modernitate o conotaţie optimistă. Dacă românii au fost în măsură lă-şi impună voinţa lor Europei, de ce n-ar fi putut să recupereze rapid întârzierea lor şi să se integreze în civilizaţia occidentală, în civilizaţia-pilot, cea franceză, de aceeaşi esenţă latină ca şi cea românească. Drumul de parcurs se conturează aproape de la sine: înlăturarea scoriilor orientale, turceşti, fanariote, ruseşti şi introducerea structurilor şi instituţiilor apusene.

REFORMELE LUI CUZA VODĂ

Domnia lui Cuza Vodă stă sub semnul acestei nerăbdătoare dorințe de a ajunge din urmă Occidentul, dar efortul domnului şi al sprijinitorilor săi întâmpină rezistența forțelor conservatoare şi a inerțiilor colective. Mai grav, el stă sub semnul provizoratului, căci domnia lui Cuza este percepută ca pasageră; țara a vrut domn străin, 1-a acceptat, *faute de mieux,* pe cel autohton, dar n-a renunțat la vechea doleanță; în aşteptarea contextului prielnic, ea îngăduie un provizorat.

Sub această sabie a lui Damocles, Cuza realizează, în şapte ani, performanțe ce fac din el un semănător — în sens evanghelic — al modernizării; nu există ogor al vieții publice în care el să nu fi aruncat sămânța înnoirii, doar că roadele nu vor fi întotdeauna însutite — ca în cunoscuta parabolă — şi ele vor fi culese târziu, de alții.

Cuza este una din cele mai de seamă personalități ale istoriei româneşti. Inteligent, voluntar, abil, hotărât să meargă până la capăt (sunt indicii că el s-a aflat la originea asasinării primului-ministru Barbu Catargiu, în 1862), Cuza a lăsat să-i fie umbrite calitățile de o viață privată dezordonată şi de o camarilă de joasă calitate.

începuturile domniei au fost anevoioase, domnul fiind obligat să facă naveta între Iaşi şi Bucureşti şi să folosească două guverne. Abia la sfârşitul anului 1861 Poarta, urmată de celelalte puteri garante, a recunoscut unirea politico-administrativă a principatelor pe timpul domniei lui Cuza, care a anunțat izbânda la 11/23 decembrie. Ea s-a materializat prin crearea unui singur guvern (22 ianuarie /3 februarie) şi a unui singur parlament, deschis la 24 ianuarie /5 februarie la Bucureşti, devenit capitala țării.

Unirea, o dată realizată, diviziunile politice au reapărut cu puteri sporite de însemnătatea problemelor de rezolvat, între care cea mai dificilă era, desigur, elaborarea legii rurale, câmpul de bătălie dintre conservatori şi liberali. Oratoria politică românească avea să cunoască, în această confruntare, unele dintre cele mai izbutite mostre ale sale.

Deschizând marea dezbatere la 25 mai/6 iunie 1862, Mihail Kogălniceanu a cerut emanciparea clăcaşilor prin împroprietărire şi s-a adresat reprezentanților moşierimii în termeni patetici, ca aceştia: „O, nu drămuiți brazda de pământ trebuitoare hranei țăranilor. Gândiți la durerile, la patimile, la lipsurile trecutului lor. Gândiți la originea averilor dv.; gândiți că cea mai mare parte din ele o datoriți muncii şi sudoarelor lor. închipuiți-vă că părinții lor s-au luptat alături cu părinții noştri pentru salvarea țării şi a altarului. Gândiți-vă că mâine, poate, ora pericolului poate iarăşi suna; că fără dânşii nu veți putea apăra nici Patria, nici averile, nici drepturile voastre şi că, o dată țara căzută, nu veți fi decât slugile străinilor, când astăzi sunteți în capul României, în capul unei țări libere şi autonome".

Barbu Catargiu a răspuns rece: „Dacă voiți să faceți pe țăran liber, nu-1 învățați a hrăpi ce este a altuia" şi a cerut ca emanciparea să se limiteze la persoana țăranului: „Dați țăranilor libertatea şi ei vor cumpăra pământ, când vor socoti de trebuință [...]. Şi apoi ce credeți că numai în proprietatea cea mică stă scăparea şi puterea unei țări?" A invocat apoi un argument de etnopsihologie: „românul nu are atât nevoie de pământ cât de a scutura lenea care este la el un viciu de veci, acel al rasei latine, mai fiind încă adaosă şi prin lipsa de trebuințI".

Impasul era total. O altă problemă a estompat temporar confruntarea în jurul legii rurale: secularizarea averilor mănăstireşti, adică luarea pe seama statului a întinselor domenii, acumulate de-a lungul timpului, mai ales prin daniile domnilor şi boierilor. Un număr însemnat de mănăstiri (35 din 69 în Țara Românească, şi 29 din 122 în Moldova) fuseseră închinate mănăstirilor de la Muntele Athos, patriarhiilor şi altor aşezăminte religioase din Orientul ortodox, astfel că avea loc o mare scurgere de venituri către aceste fundații bisericeşti din afara țării, care îşi delegau reprezentanți pentru a gestiona ca egumeni sau a strânge veniturile realizate pe moşiile mănăstirilor închinate.

Inițial a fost luată în considerare numai secularizarea averilor mănăstirilor închinate, dar prin legea din 13/25 decembrie 1863 au fost trecute în proprietatea statului „toate averile mănăstireşti din

România". Aproximativ un sfert din teritoriul ţării a devenit patrimoniul statului, ceea ce a mărit suprafaţa de care dispuneau autorităţile pentru viitoarea împroprietărire. în acelaşi timp, dacă secularizarea a readus sub autoritatea statului român marile întinderi de pământ sustrase controlului său, ea a privat şi Biserica ortodoxă română de proprietăţile ei, fără a exista temeiuri pentru această etatizare.

Satisfacţia cu care a fost întâmpinată secularizarea nu a îmbunătăţit climatul în vederea discutării reformei agrare. Dispariţia violentă a lui Barbu Catargiu nu a slăbit rezistenţa conservatorilor. Pentru a elimina obstacolele din calea împroprietăririi, ca şi a altor reforme, Cuza a dizolvat Adunarea electivă — aşa-numita lovitură de stat din 2 mai (modelul era Napoleon al ni-lea, cu a sa lovitură de stat din 2 decembrie 1851) — şi a promulgat — camuflat — o nouă constituţie *(Statutul dezvoltător),* care întărea puterea domnului în detrimentul legislativului şi o nouă lege electorală, care sporea considerabil numărul alegătorilor. „Nici într-o ţară din lume — scria A.D. Xenopol — nu se făcuse o săritură aşa de uriaşă de la un regim electoral atât de restrâns — încât în judeţul Ismail nu se găsea decât un singur alegător, care se alegea pe el însuşi ca deputat — la unul aşa de larg ca acel reprezentat prin noua lege electorală."

Dacă în 1859 românii învinseseră prin politica „faptului împlinit", de astă dată domnul punea el în practică aceeaşi politică şi cu acelaşi succes. Confirmat de rezultatul favorabil al plebiscitului organizat în problema *Statutului dezvoltător,* el a obţinut, în cursul unei vizite la Istanbul, recunoaşterea *de facto* a actului său de autoritate. Drumul spre reforma agrară era acum liber.

Ea a fost promulgată la 14/26 august 1864. Ţăranii, împărţiţi în cele trei categorii, după numărul vitelor de muncă, au primit: fruntaşii — 5 1/2 fălci; mijlocaşii — 4 fălci; pălmaşii — 2 1/2 fălci. în total, prin prevederile legii, 511 896 familii (ţărani şi „însurăţei") au primit 2 038 640,2 ha. Reforma, cu toate carenţele ei, a însemnat o cotitură în viaţa ţărănimii. A fost un adevărat şoc psihologic primirea de la stat a unui pământ — chiar dacă neîndestulător — râvnit cu atâta sete. în memoria colectivă a satelor, Cuza a rămas ca marele binefăcător.

Reforma agrară aducea doar temporar rezolvarea problemei ţărăneşti. Era limpede că, pe măsura sporului de populaţie şi a diviziunilor prin moştenire ale parcelelor primite, lipsa de pământ îşi va face reapariţia în lumea ţărănească. Soluţia adevărată stătea,în industrializare, care, prin crearea de întreprinderi, să absoarbă braţele de muncă de la sate. Dincolo de limitele ei, reforma agrară a contribuit la progresul societăţii româneşti, angajând-o mai stabil pe făgaşul capitalismului.

Politica externă a lui Cuza a fost la fel de îndrăzneaţă ca şi cea internă sau, cel puţin aşa poate fi ea interpretată de istoric. Noul stat românesc era prins între trei imperii — otoman, rus şi austriac —, toate trei stăpânind teritorii locuite de români şi fiind interesate, în grade diferite, să intervină în treburile româneşti. România lui Cuza Vodă nu dispunea de mijloacele eficace de rezistenţă. Domnul a sprijinit mişcările celor care se opuneau din interior celor trei imperii: polonezii în Rusia, ungurii în Austria, bulgarii şi sârbii în Imperiul otoman. A avut Cuza un. plan de slăbire a presiunii imperiilor limitrofe, creându-le dificultăţi interne? Dacă un răspuns cert nu poate fi dat acum, este sigur că Rusia, cea mai preocupată de desfăşurările româneşti, era pregătită să reacţioneze. Curtea de la Petersburg sprijinise unirea principatelor, convinsă că noul stat va gravita în orbita sa. De îndată ce ea a constatat că, dimpotrivă, Cuza se străduia să împiedice pătrunderea influenţei ruseşti, a hotărât să acţioneze pentru a anula actul de la 24 ianuarie 1859 şi a separa principatele. Percepţia rusă era că România lui Cuza şi-a dat un potenţial militar superior ponderii sale politice şi că, prin sprijinul acordat mişcărilor naţional-revoluţionare, a devenit un factor de instabiliate; în consecinţă, ea trebuia să dispară, revenindu-se la situaţia de dinainte de 1859.

În timp ce uneltirile ruseşti pregăteau „dezunirea" principatelor, forţele din interior, ostile domnului, se aliau în ceea ce s-a numit „monstruoasa coaliţie": radicalii îşi dădeau mâna cu conservatorii pentru a-1 răsturna pe Cuza. Primii îi reproşau moderaţia, ceilalţi un pretins revoluţionarism. Se născuse o solidaritate temporară între * adversari, ce avea să fie fatală domnului Unirii.

Câştigând sprijinul unor militari, care şi-au asumat înlătu&rea domnului, „monstruoasa coaliție" 1-a silit pe Cuza să abdice (11/23 februarie 1866) şi să părăsească țara. în timp ce o locotenentă domnească (Lascăr Catargiu, N. Golescu şi colonelul N. Haralambie prelua puterea, agenții ruşi organizau o mişcare separatistă la * ş Sub lozinca „Jos unirea!", tânărul boier rusofil Nicolae Roseti Roznovanu (atât de identificat cu Rusia, încât şi pe moşia sa de k Roznov construise o biserică în cel mai pur stil rusesc!), devenit exponentul celor frustrați de pierderea suveranității moldoveneşti, a încercat să ia domnia, printr-o mişcare repede reprimată de locotenentă (3/15 aprilie). Unirea din 1859 se dovedea ireversibilă.

CAPITOLUL 3

„DOMNUL STRĂIN" DEVINE SUVERAN ROMÂN

În timp ce emisarii Bucureştilor căutau prințul străin voit de țară (la început Filip de Flandra, care a refuzat, apoi Carol de Hohenzollern-Sigmaringen), locotenenta avea de făcut față unei situații dificile. Austria adoptase o atitudine amenințătoare, dar, spre norocul românilor, conflictul cu Prusia avea să-i abată atenția de la România. în primăvară, izbucniseră mişcări țărăneşti, urmate de cele ale grănicerilor de la Dunăre. Printr-o reacție tipică de mentalitate țărănească, abdicarea lui Cuza, domnul care dăduse pământ țăranilor, a fost percepută ca o amenințare la adresa recentei împroprietăriri.

Locotenenta a izbutit să traverseze cu bine cele trei luni de interimat. Ea s-a dovedit destul de sigură pentru a legifera în domenii ; tât de deosebite ca cel agrar şi cel cultural: legea învoielilor agricole (18/30 martie), favorabilă moşierilor, care inaugura un capitol extrem de dureros pentru țărani, obligați de lipsa de pământ îndestulător să lucreze pe moşiile boierimii în condiții vitrege şi crearea „Societății Literare Române" — viitoarea Academie Română (1/13 aprilie) — cu misiunea de a alcătui un dicționar al limbii române şi de a-i fixa gramatica şi ortografia.

Noul domn, principele Carol I, avea să cunoască domnia cea nai lungă (1866-1914) din istoria românească. Cu un remarcabil simț al datoriei, el avea să-şi îndeplinească îndatoririle de suveran cu conştiinciozitate?, şi rigoarea caracteristice spiritului prusac. Deşi declara la venirea în țară: „punând piciorul pe acest sfânt pământ, am devenit roman", Carol nu s-a integrat moravurilor bizantino-

orientale ale clasei politice româneşti, a rămas întotdeauna fidel patriei şi rasei sale şi a tratat altitudinar pe oamenii politici români. Puşi în paralel, cei şapte ani de domnie ai lui Cuza întrec, dacă se ia în considerare amploarea problemelor abordate şi soluționate, cei patruzeci şi opt de ani ai domniei lui Carol. Şi totuşi, rolul lui în edificarea României moderne a fost considerabil pentru că, aşa cum a relevat I.G. Duca: „el avea tocmai însuşirile care ne lipseau nouă, românilor". Din portretul antologic făcut regelui în amintirile sale politice, rândurile de mai jos sunt, poate, cele mai edificatoare: „într-o țară care n-avea noțiunea timpului, regele Carol aducea simțul exactității matematice [...]. într-o țară de aproximație în toate, el a adus conştiinciozitatea impusă până la meticulozitatea germană, într-o țară de zvâcnituri, de entuziasm violent şi de descurajare pripită sau cel puțin de rapidă plictiseală, el a adus o stăruință nezdruncinată, liniştită şi regulată ca bătăile numeroaselor orologii ce umpleau apartamentele sale. într-o țară plină de nerăbdare şi de neastâmpăr, el a adus răbdarea care ştie să pregătească şi astâmpărul care ştie să-i mențină seninătatea [...], într-o țară cu mentalitate orientală, el a adus un spirit occidental în vremea tocmai când acea țară se străduia să se avânte în marea vâltoare a civilizațiunii occidentale [...], într-o țară care, din cauza vicisitudinilor ei istorice, nu era obişnuită cu planuri dinainte făcute şi bine definitivate, el a venit urmărind un scop precis, a făcut un program şi l-a îndeplinit întocmai". Programul lui Carol I a avut trei obiective fundamentale: stabilitate politică prin regim constituțional, modernizare şi continuitate dinastică. în primii ani ai domniei, rodajul politic a fost foarte anevoios şi formula părea să falimenteze. Caracterul acerb al luptei politice s-a răsfrânt şi asupra domnitorului, astfel că prințul străin, cerut atât de stăruitor, a fost şi el atacat cu violențele de limbaj al unei vieți politice încă primare.

Mai grav, un grup de liberali radicali — în frunte cu Eugeniu Carada — a organizat o conspirație republicană, care a izbutit să instaureze o republică de o zi (8/20 august -1870) la Ploieşti, lipsită de sprijin popular şi rapid pulverizată de un batalion al armatei. (Pentru fermitatea convingerilor politice, de amintit că liderul

republican, Alexandru Candiano-Popescu, a devenit, zece ani mai târziu, aghiotant al regelui Carol!)

În primăvara anului următor, o manifestație de simpatie pentru Franța înfrântă (în războiul franco-prusac din anii 1870-1871) desfăşurată la Bucureşti (ea a izbucnit când colonia germană celebra ziua împăratului Wilhelm I) a sfârşit prin a-1 exaspera pe domnitor, care a vrut să abdice. „Aiasta nu se poate, Măria Ta", i-a spus Lascăr Catargiu, fostul membru al Locotenentei domneşti din 1866, care a constituit un guvern conservator de lungă durată (1871-1876). Momentul critic o dată depăşit, viața politică avea să intre pe făgaşul normalității, adică al alternării la guvernare a celor două partide: conservator şi liberal.

I.L. Caragiale a formulat o evaluare aspră a partidelor din România: „Partidele politice, în înțelesul european al cuvântului, adică întemeiate pe tradițiune, pe interese vechi sau nouă de clasă şi, prin urmare, pe programe de principii şi idei, nu există în România". Formulare excesivă, dar, în esență, corectă.

Evident, identitatea politică a conservatorilor şi liberalilor rămâne inconfundabilă. Ele pun, însă, înainte de realizarea programului lor politic, dobândirea puterii. O clientelă flămândă de avantaje aşteaptă „venirea la guvern" pentru a-şi spori veniturile prin exploatarea locului dobândit în ierarhia de stat (primar, prefect etc). Activitatea politică nu este desfăşurată de partizanii de rând ai partidelor pentru a servi interesul național, ci ca un mijloc de chivernisire personală. „Bacşiş şi hatâr", coordonatele vieții publice fixate în epoca fanariotă, se dovedesc a aparține duratei lungi.

Manifestările primitive ale setei de putere a partidelor au creat o imagine defavorabilă românilor, națiunea fiind confundată cu clasa politică, bântuită de venalitate şi oportunism. „Românii nu sunt o națiune, ci o profesie", spunea Bismarck, care recomanda, pentru progresul societății româneşti, nu construcția de căi ferate, ci folosirea biciului.

În acest tablou sumbru răsar şi luminile unor personalități excepționale: liberalul Ion C. Brătianu, unul din marii artizani ai României modeme, servitor devotat şi eficace al interesului național, şi conservatorul-junimist Petre P. Carp, omul convingerilor ferme,

pentru care semnul autenticului om politic era capacitatea de a merge împotriva curentului de opinie politică, atunci când el era'greşit orientat.

Începutul de domnie a lui Carol stă sub semnul modelului belgian: România se voia o „Belgie a Orientului", adică prosperă în interior, şi la adăpost de primejdiile din exterior. Constituția României din 1866 a fost, în bună parte, o copie a celei belgiene din 1831. Aceasta din urmă era croită pentru o țară în care secole de viață urbană creaseră un climat de disciplină şi o tradiție solidă de ordine în viața publică. Liberalismul constituției belgiene era perfect adecvat societății pe care era chemată să o cârmuiască. Nu acesta era cazul în România, unde secole de-a rândul obiceiul pământului fusese invocat împotriva legii, iar legea împotriva obiceiului pământului, pentru ca arbitrarul domnesc şi corupția dregătorilor să desăvârşească haosul. Doamna Aurore Cornu (sora de lapte a lui Napoleon al III-lea), consultată la alegerea lui Carol, considera că lipseşte constituției un „mic grăunte de absolutism, de neapărată trebuință pentru a face să precumpănească bunele gânduri ale lui Carol."

Domnitorul însuşi considera constituția inadecvată nivelului de educație politică a opiniei publice româneşti: „această nenorocită țară — scria el tatălui său la 10/22 decembrie 1870 —, care a fost totdeauna sub jugul cel mai aspru, se pomeneşte trecând fără tranziție de la un regim despotic la o constituție atât de liberală, încât nici un popor din Europa n-are alta la fel. După experiența făcută, țin aceasta drept o nenorocire cu atât mai mare cu cât românii nu se pot măguli că au vreuna din virtuțile civile ce aparțin acestui fel de constituție a statelor quasi-republicane" (scrisoarea a fost publicată, ca fiind adresată unui prieten, în „AUgemeine Zeitung").

Societatea românească se angaja în viața parlamentară în straie ce nu erau croite pe măsura ei. Ea începea o şcoală — cea a parlamentarismului, apoi a democrației — pe care, din pricina vicisitudinilor istorice, nu a absolvit-o nici astăzi.

INDEPENDENȚA

În timp ce lunga guvernare conservatoare dădea un răgaz de stabilitate țării, Problema orientală cunoştea o nouă criză, ca urmare a tulburărilor din Balcani. Răscoala antiotomană din Bosnia şi Herțegovina (1875), apoi din Bulgaria (1876), urmată de izbucnirea ostilităților dintre Serbia şi Muntenegru de o parte şi Turcia de alta (1876) a creat un cadru prielnic pentru intervenția Rusiei, al cărei țar, Alexandru al Il-lea, era hotărât să recupereze tot ce pierduse țara sa în urma tratatului de la Paris (1856).

Decizia României de a folosi acest prilej pentru a dobândi independența a fost precipitată de noua constituție otomană, care califica România drept „provincie privilegiată" (11/23 decembrie 1876).

Încă de la 29 septembrie /l 1 octombrie 1876, în cursul unei întrevederi la Livadia între primul-ministru Ion Brătianu, secondat de ministrul de Război, generalul Gh. Slăniceanu, cu țarul Alexandru al Il-lea şi cancelarul A.M. Gorceakov, a fost luată în considerare izbucnirea războiului ruso-turc şi trecerea trupelor ruse prin România.

Colaborarea cu Rusia în vederea obținerii independenței era strâns asociată de problema sudului Basarabiei (jud. Bolgrad, Cahul şi Ismail), restituit Moldovei, prin tratatul de la Paris (1856), dar pe care Alexandru al Il-lea voia să-1 recupereze.

Convenția negociată de Brătianu cu diplomatul rus A.I. Nelidov părea să înlăture această primejdie; ea asigura armatei ruse libera trecere prin România, iar Rusia îşi asuma obligația de „a menține şi a face a se respecta drepturile politice ale statului român, cum rezultă din legile interioare şi tratatele existente, precum şi a menține şi a apăra integritatea actuală a României", formularea „integritatea actuală" vizând apartenența sudului Basarabiei la România.

În memoriile sale, A. Ii Nelidov atribuie însă lui Ion Brătianu următoarele cuvinte în legătură cu sudul Basarabiei: „Am avut la Livadia sentimentul că aceasta este o chestiune de onoare pentru împărat..., vom căuta o compensație şi eu voi putea să pregătesc opinia noastră publică".

O COOPERARE CU ECHIVOCUR1

Colaborarea româno-rusă debuta cel puţin cu un echivoc. De fapt, de la începutul războiului (declarat de Rusia Turciei la 12/24 aprilie), atitudinea Rusiei era lipsită de bunăvoinţă: la intrarea trupelor ruse în România, marele duce Nicolae, comandantul-şef al armatei, a adresat un manifest „locuitorilor României", ignorând, aşadar, autorităţile statului. în ceea ce priveşte o posibilă cooperare militară româno-rusă, ea a fost categoric refuzată. A.M. Gorceakov a declarat generalului Iancu Ghica, agentul diplomatic al României la Petersburg: „Majestatea Sa m-a însărcinat să vă comunic că nu ţine la cooperaţia României şi n-o îndeamnă la aceasta".

Pătrunderea forţelor ruse pe teritoriul României şi refuzul domnitorului de a se concerta cu comandantul-şef al armatei turceşti, în vederea apărării teritoriului românesc, a determinat bombardarea de către artileria turcă a oraşelor de la Dunăre: Calafat, Bechet, Oltenița şi Călăraşi (26 aprilie/8 mai). A doua zi, artileria română a ripostat, bombardând Vidinul. Ostilităţile între România şi Turcia izbucniseră.

La 29 aprilie /l 1 mai şi 30 aprilie /12 mai cele două camere au votat rezoluţii care declarau starea de război între România şi Imperiul otoman.

La 9/21 mai, Mihail Kogălniceanu, ministru de Externe, răspunzând unor interpelări, a declarat: „în stare de rezbel, cu legăturile rupte (cu Poarta — n.n.), ce suntem? Suntem independenţi, suntem naţiune de sine stătătoare".

Participarea armatei române la operaţiunile militare din sudul Dunării s-a produs în urma unei telegrame a marelui duce Nicolae, care solicita domnitorului Carol asistenţă militară: „Turcii, adunând cele mai mari mase la Plevna, ne zdrobesc. Rog a se face fuziune demonstraţiei şi, dacă este posibil, trecerea Dunării pe care tu doreşti să o faci, între Jiu şi Corabia. Această demonstraţie este indispensabilă pentru a facilita mişcările mele".

Trupele române au trecut Dunărea numai după ce comandamentul rus a acceptat ca ele să-şi păstreze atât individualitatea cât

şi unitatea de comandă. în urma unei întrevederi între Carol, Alexandru al II-lea şi marele duce Nicolae, prinţul român a primit comanda trupelor de la Plevna, avându-1 ca şef de stat major pe generalul rus Totleben.

N. Iorga reproşează domnitorului şi sfetnicilor săi de a nu fi profitat de situaţia grea a armatei ruse pentru a pune anumite condiţii: „în momentul acela — scrie marele istoric —, turcii îi prăpădeau pe ruşi; atunci trebuiau lămurite lucrurile. Ai noştri n-au vrut să aducă însă — din acelaşi motiv de dureroasă aprehensiune — chestiunea judeţelor basarabene".

Pentru cunoscutul istoric englez A J.P. Taylor, Plevna este „una din puţinele bătălii care au schimbat cursul istoriei"; el îşi motivează afirmaţia prin faptul că rezistenţa lui Osman paşa a oprit înaintarea năvalnică a ruşilor, care ar fi putut ocupa întreaga Turcie europeană şi ar fi făcut ca şi astăzi Strâmtorile să aparţină Rusiei. Ceea ce se poate afirma cu certitudine este că Plevna a pus capăt speranţei unui sfârşit rapid al războiului şi a devenit un adevărat abces de fixaţie al conflictului.

La Plevna, trupele ruse, apoi şi cele române au întâlnit un adversar bine pregătit (turcii aveau tunuri Krupp, de care nu dispuneau ruşii) şi bine condus. O excelentă îmbinare între organizarea genistică a terenului (tranşee, redute etc.) şi a unuifoc de mare densitate au prefigurat o situaţie ce se va întâlni în războiul de poziţie de pe frontul de Vest din anii 1915-1917. Aşa se explică adevăratele hecatombe din rândurile atacatorilor, situaţie care se va repeta în primul război mondial.

Trupele române s-au confruntat, aşadar, cu o realitate nu numai deosebit de grea, dar inedită în raport cu modul de desfăşurare a războiului în epocă. Conduita lor a fost remarcabilă, cu atât mai mult cu cât experienţa lor de război era nulă. Nu ocuparea Gri viţei — succes parţial, căci o altă redută aflată în vecinătate a rămas necucerită — ci dârzenia şi curajul arătate sub focul ucigător al turcilor — care a uimit pe observatori — a fost semnul maturităţii armatei române renăscute.

După o încercare neizbutită de a sparge încercuirea, Osman paşa, rănit, a capitulat (el nu a remis însă sabia sa colonelului

Cerchez, ci generalului rus Ganeţki, întucât, aşa cum se arată în memoriile lui Carol I, „colonelul Cerchez nu se crede competent să primească sabia mareşalului. Deoarece dânsul nu ştie unde se află prinţul, trimite un ofiţer la generalul Ganeţki ca să-1 înştiinţeze despre situaţie şi declară lui Osman paşa că aşteaptă instrucţii de la cel mai apropiat general". Hotărâre explicabilă, poate, dar sigur regretabilă, întrucât a privat armata română de un meritat gest — fie şi simbolic — al adversarului).

După capitularea Plevnei, centrul de greutate al acţiunilor militare româneşti s-a deplasat spre Vidin, în imediata vecinătate a căruia, în urma unui atac, imortalizat în celebrul tablou al lui N. Grigorescu, a fost cucerit Smârdanul (12/24 ianuarie 1878). La scurt timp după ce artileria română a început bombardarea Vidinului, s-au început negocierile ruso-turce, încheiate prin armistiţiul de la San Stefano (19 februarie *li* martie 1878).

DE LA ALIANŢĂ LA CONFRUNTARE

Sub pretextul că independenţa României nu era recunoscută şi că aliatul rus îi va reprezenta corect interesele, delegatul român nu a fost admis la discuţiile de la San Stefano (în apropiere de Adrianopol). Clauzele armistiţiului erau pentru România temei şi pentru satisfacţie şi pentru frustrare. Satisfacţie pentru că îi era recunoscută independenţa; frustrare pentru că Rusia relua sudul Basarabiei — violând astfel convenţia din 4/16 aprilie prin care garantase integritatea teritorială a României, şi pentru că Rusia îşi aroga dreptul de tranzit prin teritoriul României spre Bulgaria, unde trupele ar fi urmat să rămână încă doi ani.

Deşi Rusia a oferit drept compensaţie pentru Basarabia Dobrogea (iniţial, Gorceakov voise să dea României Delta Dunării şi Vidinul), pierderea judeţelor Bolgrad, Cahul şi Ismail a fost un adevărat şoc, dureros resimţit de întreaga opinie publică, de la

domnitor, preocupat de soarta ţării şi de prestigiul dinastiei, şi până la ultimul locuitor, indignat de ingratitudinea fostului aliat.

Unanimitatea forţelor politice româneşti în a respinge atât cedarea sudului Basarabiei cât şi tranzitul armatei ruse a creat o acută tensiune în relaţiile dintre Bucureşti şi Petersburg. Ţarul Alexandru, care ameninţase cu ocuparea ţării şi dezarmarea armatei române, a primit răspunsul de curaj şi demnitate al domnitorului Carol I: „armata care s-a luptat la Plevna sub ochii împăratului şi ai Alteţei Sale Imperiale (marele duce Nicolae — n.n.) va putea fi zdrobită, dar nu va reuşi nimeni niciodată să o dezarmeze".

Ameninţările nu erau un bluf: trupe ruse au fost aduse în jurul Capitalei; s-au păstrat exemplarele tipărite în limbile rusă, română şi franceză ale decretului pentru introducerea stării de asediu în Bucureşti, precum şi o proclamaţie către locuitorii Capitalei, ce urmau să fie publicate de îndată ce Bucureştiul va fi fost ocupat de către trupele ruse. Armata română a ocupat un dispozitiv, pe linia Calafat-Craiova-Slatina-Piteşti-Târgovişte, care să-i permită să facă faţă acţiunilor ostile ale forţelor ruse. Foştii aliaţi se îndreptau spre o confruntare, când schimbările din contextul internaţional au venit în sprijinul României.

Marile avantaje pe care şi le asigurase Rusia prin tratatul de la San Stefano îngrijorau Anglia şi Austro-Ungaria. Pentru a evita noi conflicte a fost convocat congresul de la Berlin, care a revizuit clauzele de la San Stefano. România nu a fost admisă ca stat participant, dar, nu fără eforturi şi străduinţe din partea ei, s-a acceptat ca primul-ministru Ion Brătianu şi ministrul de Externe Mihail Kogălniceanu să prezinte doleanţele ţării. Ei şi-au declarat dezacordul cu cedarea sudului Basarabiei şi au cerut Delta Dunării şi Insula Şerpilor: „Trataţi puţin cam dur" (după opinia delegatului francez Waddington), cei doi delegaţi nu au putut modifica deciziile marilor puteri: independenţa României era recunoscută, dar se puneau două condiţii: să accepte încorporarea la Rusia a sudului Basarabiei şi să acorde cetăţenia română şi celor care nu erafu creştini (adică, în speţă, evreilor). In schimbul teritoriului luat de Rusia, României i se atribuia Dobrogea (cu Delta Dunării) şi Insula Şerpilor. Deşi avantajele economice rezultate din deţinerea Dobrogei

erau incomparabil mai mari decât cele oferite de sudul Basarabiei, România nu a acceptat principiul schimbului. Autoritățile române au părăsit județele Bolgrad, Cahul şi Ismail fără a semna vreun act cu cele ruseşti, venite să preia teritoriul recucerit. Delimitarea frontierei în Dobrogea de Sud a creat noi tensiuni în raporturile româno-ruse, cele două părți fiind în pragul unei ciocniri la Arab-Tabia, în apropiere de Silistra.

Experiența cooperării cu Rusia a fost traumatizantă pentru România şi ea a avut repercusiuni pe planul politicii externe a proaspătului stat independent.

Dacă Unirea din 1859, prin succesul politicii „faptului împlinit", generase un sentiment colectiv de autoîncredere, independența din 1877 a fost primită de opinia publică — de îndată ce, în lunile următoare, s-a manifestat atitudinea marilor puteri — cu un simțământ de frustrare: frustrare față de „ingratitudinea" Rusiei, frustrare față de recea indiferență a Europei, frustrare față de atitudinea țării de baştină a domnitorului Carol, Germania, al cărei „cancelar de fier", Bismarck (care nu ascundea că românii îl interesează tot atât de mult ca şi paharul său de bere, când este...gol!), se arăta preocupat, în primul rând, să obțină lichidarea afacerii Strousberg, păguboasă pentru România.

Modificarea articolului 7 din Constituție, care prevedea acordarea cetățeniei române numai pentru străinii de religie creştină, a declanşat o vie dezbatere şi a generat un curent antisemit în societatea românească. Aşa cum a relevat A.D. Xenopol, curentul antisemit „se născu în țară atunci când evreii începură a năzui la cetățenia română".

Momentul istoric în'care a apărut dorința despre care scrie istoricul român a coincis cu apariția statului român modern. Până atunci evreii, ba chiar şi românii, preferau să beneficieze de avantajele statutului de *supus (sudit)* străin, care îi plasau sub jurisdicția consulatelor străine, punându-i astfel la adăpost de abuzurile administrației locale (termenul peiorativ de *tartan* provine din germanul *Untertan* — supus). O dată cu unirea principatelor şi abolirea jurisdicției consulare, evreii au căutat să se „împământenească", pentru a beneficia — acum — de avantajele situației de

cetățeni ai noului stat. Atitudine întru totul de înțeles, dar care a provocat nemulțumirea unor segmente ale populației din rațiuni economice.

Numărul evreilor crescuse în chip însemnat, ca urmare a unui flux de populație iudaică venită din Galiția în Moldova. Elemente energice şi dinamice, evreii şi-au asigurat repede o situație economică superioară localnicilor, în calitate de cârciumari, negustori, creditori. în oraşele din nordul Moldovei, ei alcătuiau o importantă parte — uneori chiar majoritatea — a populației. Frustrarea pământenilor s-a transformat adesea în ostilitate. Pretutindeni şi oricând, antisemitismul — la fel ca şi şovinismul sau rasismul, cu care se confundă — este manifestarea unui filon primitiv al spiritului.

Primele izbucniri antisemite de amploare au fost prilejuite de elaborarea Constituției din 1866, când, inițial, se acceptase principiul că „religiunea nu poate constitui un obstacol la împământenire". Proiectul a provocat o reacție puternică, mergând până la violență (la Bucureşti o sinagogă a fost devastată). Față de această situație Ion Brătianu — care, ca marea majoritate a oamenilor politici, nu voia să-şi compromită popularitatea — a aderat la principiul contrar, potrivit căruia cetățenia română nu putea fi acordată decât străinilor de religie creştină şi a atacat în termeni violenți pe evrei, taxați de el drept „plagă socială" şi „lepră".

Cu excepția părții de nord a Moldovei, unde prezența masivă a evreilor a generat animozități în cercurile largi ale populației româneşti, antisemitismul s-a manifestat la nivelul elitei politice şi intelectuale.

A nega antisemitismul românilor sub motiv că ei sunt un popor tolerant este fals. Nu a exista la noi un antisemitism de masă, de felul celui care, în anumite zone ale Rusiei, a făcut posibile pogromurile, dar, iarăşi, nu se poate nega că personalități de primă mărime ale culturii noastre (B.P. Hasdeu, M. Eminescu, V. Conta etc.) au avut atitudini antisemite. Discuția în jurul articolului 7 din Constituție a prilejuit lui Eminescu pagini de rară violență împotriva evreilor.

Sentimentele antisemite au fost exacerbate de intervențiile din străinătate în favoarea evreilor, căci — în chip firesc — în fața ostilității manifestate față de împământenire ei au căutat sprijin la

influente organizații evreieşti internaționale sau la guverne dispuse să-i sprijine.

Din a doua jumătate a secolului al XK-lea, în gândirea politică românească apare un curent antisemit ce va fi exacerbat în anii '30-'40 iai secolului următor de Mişcarea legionară.

CAPITOLUL 6

„ROMÂNIA MARE"

Izbucnirea primului război mondial a găsit România într-o situație ambiguă: aliată cu Puterile Centrale — Germania şi Austro-Ungaria (cărora din 1888 li se alăturase şi Italia) —, dar cu opinia publică, în majoritate, ostilă Austro-Ungariei şi câştigată eliberării teritoriilor româneşti, stăpânite de dubla monarhie, în primul rând a Ardealului.

Pacea de la Bucureşti consacrase rolul României, ca una din puterile mijlocii pe plan european şi cu mare pondere în Europa de Sud-Est, şi, în acelaşi timp, făcuse perceptibilă falia dintre Bucureşti şi Viena. Consecvent principiului rotației, regele Carol I lăsase ca, după liberalii asociați cu proclamarea independenței, conservatorii să patroneze acest moment de apogeu al prestigiului României.

Reveniți la putere, liberalii au anunțat două mari reforme — agrară şi electorală —, dar primul război mondial a pus România în fața unei probleme cruciale: desăvârşirea unității naționale.

NEUTRALITATEA

Consiliul de Coroană (21 iulie/3 august 1914) a hotărât ca România să rămână neutră. Oficial, poziția era motivată de acelaşi argument, invocat şi de Italia: Austro-Ungaria avusese inițiativa declarării războiului, nefiind victima unui atac neprovocat. în fapt,

regele, care văzuse întotdeauna destinul României solidar cu cel al Germaniei, voise — sprijinit de P.P. Carp — intrarea în război alături de Puterile Centrale, dar nici el nu putea ignora amploarea curentului popular, ostil Austro-Ungariei. Regele Carol a decis să abdice. în actul de justificare a abdicării, el scrie: „Foşti miniştri, profesorii universităților şi ai şcolilor superioare, precum şi toate clasele societății au astăzi numai un singur țel înaintea ochilor: acela de-a pune mâna pe Transilvania". Moartea 1-a oprit pe bătrânul rege de la acest gest deznădăjduit.

Timp de doi ani, scena politică românească a fost ocupată de o dezbatere aprinsă: alături de cine trebuie să participe România la război: de Puterile Centrale sau de Antantă? Confruntarea celor două puncte de vedere a avut loc la nivelul elitei politice, pentru că la cel al opiniei publice ea era tranşată: „Vrem Ardealul!" S-au înfruntat atunci partizanii securității naționale (P.P. Carp, C. Stere etc.) şi cei ai unității naționale (Ion I.C. Brătianu, Take Ionescu, Nicolae l'ilipescu, N. Iorga etc). Evident, şi unii şi alții voiau securitatea țării şi nimeni nu respingea idealul unității; era, prin urmare, vorba, de prioritatea acordată securității sau unității naționale.

P.P. Carp, C. Stere şi aderenții lor atrăgeau atenția asupra primejdiei reprezentată de Rusia pentru România, aflată în drumul ci spre Țarigrad şi Strâmtori. într-o dezlănțuire pasionată, C. Stere îi explica lui I.G. Duca: „Rusia nu poate fi decât bătută, armatele țarului, care acuma (discuția a avut loc la 21 mai 1915 — n.n.) se retrag, nu vor fi niciodată în stare să se reorganizeze [...]. Rusia nu ne va da Transilvania, Rusia vrea Strâmtorile, va trece peste trupul nostru ca să le obțină. Alianța cu dânşii nu ne va duce decât Ia sclavie. Trebuie să fie cineva orb, incapabil, nu om politic ca să nu înțeleagă, ca să nu vadă un lucru atât de sigur, de limpede [...]. Gândeşte-te la răspunderea ce o luați în fața istoriei, distrugeți opera tuturor generațiilor de la 1848 încoace! Ele v-au lăsat un stat neatârnat, având putința de-a juca un rol aici, în Orientul Europei, voi îl transformați într-o gubernie rusească. N-au să fie destule blesteme ca să pedepsească în vecii vecilor crima ce o pregătiți azi împotriva românismului".

„Ardealul — exclama Stere la tribuna Camerei — nu a pierit într-o mie de ani (de stăpânire străină — n.n.), nu va pieri nici de azi înainte."

Partizanii Antantei, de fapt ai desăvârşirii unităţii naţionale (dar fără Basarabia!), argumentau că România nu putea rata prilejul oferit de marele război pentru a nu recupera teritoriile locuite de români şi stăpânite de Austro-Ungaria; indiferent de deznodământul conflictului, faptul că România îşi va fi prezentat revendicările teritoriale şi va fi căpătat recunoaşterea unor mari puteri ca Anglia, Franţa şi Rusia avea o mare însemnătate pentru viitorul neamului: „nu ştiu cum se va desfăşura războiul — încredinţa Ion I.C. Brătianu pe fiul său, Gheorghe, la 8 august 1916 —, putem avea soarta Serbiei (la data aceea complet ocupată — n.n.), dar vom fi confirmat, în mod imprescriptibil, drepturile noastre asupra pământului nostru. Vezi, momentul de faţă e hotărâtor. Dacă se încheie pacea fără noi, vom fi zdrobiţi între o Ungarie mare şi o Bulgarie mare. Trebuie să vază lumea ce voim şi pentru ce voim".

În ceea ce priveşte Rusia, partizanii Antantei, fără să conteste ameninţarea venită din direcţia ei (experienţa din 1878 nu fusese uitată), considerau că tocmai de aceea e mai bine ca România să-i fie aliată, nu duşmană.

Timp de doi ani (1914-1916), Brătianii a pregătit intrarea în război a României, preocupat ca satisfacerea revendicărilor ei să facă obiectul angajamentului ferm al Aliaţilor, iar situaţia de pe fronturi să permită României o cât mai mare economie de sânge.

Primul-ministru a obţinut un însemnat succes, când la 18 septembrie /l octombrie 1914, printr-un acord secret între ministrul de Externe al Rusiei, ST). Sazonov şi ministrul României la Petersburg, C. Diamandy, Rusia şi-a asumat obligaţia de a apăra integritatea teritorială a României şi i-a recunoscut drepturile asupra teritoriilor din Austro-Ungaria locuite de români, în schimbul neutralităţii ţării noastre.

Cu minuţia venită din profesia de inginer şi cu credinţa ancestrală — de sorginte ţărănească — în angajamentul scris, Brătianu a negociat aproape doi ani, în secret, cu reprezentanţii Antantei pentru a găsi redactarea cea mai favorabilă intereselor

României a tratatului de alianţă cu Antanta şi condiţiile cele mai convenabile pentru intrarea armatei române în acţiune.

O dată războiul început, combatanţii s-au străduit să atragă de partea lor pe neutrii, folosind o gamă largă de mijloace, de la promisiunile ademenitoare la presiunile brutale. După intrarea în război a Italiei şi Bulgariei, în 1915, România a devenit obiectul solicitărilor celor mai presante din partea celor două coaliţii. Puterile Centrale îşi dădeau seama că, în cel mai fericit caz pentru ele, România va rămâne neutră, Antanta, aflată în progres statornic la Bucureşti, voia să grăbească intrarea României în război pentru a slăbi presiunea germană pe frontul din Franţa. Faţă de manevrele şi tergiversările lui Brătianu, Antanta îşi va pierde răbdarea, în vara anului 1916, punând România în faţa alternativei „acum ori niciodată".

În faţa presiunilor Aliaţilor (la 25 martie 1915, Brătianu, exasperat a exclamat: „Când vezi tonul cu care Aliaţii ne vorbesc, regret timpul când Germania avea preponderenţa în Europa"). Brătianu a trebuit să semneze la 4/17 august 1916 tratatul de alianţă cu Antanta, însoţit de o convenţie militară. România se angaja să intre în război împotriva Austro-Ungariei, iar Antanta îi recunoştea dreptul de a alipi teritoriile româneşti din Austro-Ungaria: Transilvania cu Crişana, de la vărsarea Someşului în Tisa până la vărsarea Mureşului în Tisa, Bucovina şi Banatul (inclusiv cel sârbesc). Aliaţii se angajau să declanşeze, cu opt zile înainte de intrarea României în război, o ofensivă cu trupele de la Salonic, pentru a reţine trupele germano-bulgare, şi să desfăşoare, de asemenea, o ofensivă pe frontul austriac, pentru a înlesni viitoarele acţiuni ale armatei române în Transilvania. Rusia urma să trimită trei divizii (două de infanterie şi una de cavalerie); România urma să primească,.prin Rusia, zilnic, câte 3001 de muniţie şi materiale de război. Brătianu se putea declara satisfăcut pentru condiţiile obţinute, pentru că ele asigurau deopotrivă interesele pe termen lung şi pe termen scurt ale României. Ceea ce primul-ministru român omisese să ia în considerare era lipsa de bună-credinţă a Aliaţilor, care nu vor îndeplini — sau când o vor face, cu totul neîndestulător — obligaţiile asumate.

În pregătirea armatei române pentru război, Brătianu a săvârşit mari erori. întocmai cum la Ministerul de Externe îl pusese pe slabul Emanoil Porumbaru pentru a conduce el întreaga activitate diplomatică, tot astfel, la Marele Stat Major, în locul unui general capabil, 1-a numit pe generalul Dumitru Iliescu (titular era generalul Zottu, bolnav <Ie nervi, care s-a sinucis la intrarea României în război), total obedient faţă de primul-ministru, tipul generalului fanfaron şi irresponsabil, anunţând că tot este pregătit şi că victoria e sigură. Brătianu însuşi evalua eronat viitoarea campanie: el îi spunea generalului Averescu, în 1915, că eliberarea Transilvaniei se va face în 15 zile!

Aprovizionarea armatei a dat naştere la un *boom* afacerist, în care venalitatea a căpătat proporţii considerabile. Un publicist nota în jurnalul său la 13 august: „Nu mai e nimic de .. .operat. Aproape două miliarde de lei ai Ministerului de Război s-au mistuit pentru ca, peste o lună de zile, să se adreseze acel apel deznădăjduit ca să-şi facă pomană şi să dăruiască obiele pentru soldaţi. Samsarii, deci, au intrat în vacanţă — nu se mai cumpără, nu se mai vinde, şi bursa permiselor de export s-a închis".

Guvernul liberal a angajat România în război cu armata nepregătită, a subevaluat capacitatea de ripostă a adversarului şi şi-a întemeiat planurile de luptă pe promisiunile Aliaţilor. Corupţia şi dezordinea din anii neutralităţii şi-au spus cuvântul la începerea operaţiilor militare, haosul căpătând, în anumite segmente ale articulaţiilor militare şi civile, proporţii uriaşe. C. Argetoianu oferă o imagine sugestivă a coloanei sanitare, care urma să se organizeze în Parcul Carol: „Un talmeş-balmeş de ambulanţe vechi şi noi, de furgoane, de căruţe rechiziţionate, de automobile hodorogite, de cuptoare şi de bucătării de campanie amestecate unele cu altele, în voia Domnului. O forfoteală de ofiţeri, de gradaţi şi de civili, zbierând şi înjurându-se între ei, ierarhic, blestemând cu toţii «organizarea» (ar fi fost mai exact «dezorganizarea»), încurcau şi mai rău, parcă dinadins, ceea ce fusese deja atât de bine încurcat în zilele precedente". Generalul Berthelot, şeful misiunii militare franceze, a sintetizat corect situaţia găsită, când a spus că eram „admirabil de dezorganizaţi".

Planul de campanie — ofensivă în Transilvania, apărare pe Dunăre şi în Dobrogea — avea în vedere mai mult starea de spirit a populaţiei decât necesităţile militare. Nu atât eliminarea primejdiei ca adversarul, străpungând liniile româneşti de la cotul Carpaţilor, să separe Moldova de Muntenia, cât mai ales satisfacerea sentimentului public obsedat de eliberarea Ardealului a determinat opţiunea strategică a ofensivei peste Carpaţi. Acest masiv muntos, lesne de apărat cu efective reduse, ar fi putut să constituie o pavăză sigură pentru o ofensivă în sud care să scoată Bulgaria din război, să întrerupă legătura dintre Puterile Centrale şi Turcia şi să asigure securitatea flancului sudic românesc pentru a permite desfăşurarea operaţiilor din Transilvania (aşa cum se va vedea mai jos, debutul fericit al ofensivei în Ardeal a fost compromis la câteva zile de catastrofa de la Turtucaia).

Intrarea în război a fost decisă formal (căci hotărârea fusese deja luată de rege şi de guvern) la Consiliul de Coroană din 14/27 august, ţinut la Palatul Cotroceni, unde ş-a desfăşurat o dezbatere , dramatică, situată, prin măreţia ei, la înălţimea momentului istoric. Partizanii celor două orientări — securitate naţională şi unitate naţională — şi-au expus din nou argumentele, de astă dată protagoniştii duelului de idei fiind P.P. Carp şi regele Ferdinand.

„Din acest război va ieşi sau egemonia germană sau egemonia rusească. Egemonia germană înseamnă pentru noi mântuirea, cea rusească sfârşitul, fiindcă vom sta în drumul Rusiei către Constantinopole. Iată de ce nu putem, oricum ar fi şi în orice împrejurări, să fim decât împotriva ruşilor. De altminteri, Sire, acesta nu este numai interesul ţării, el este şi interesul dinastiei. Să nu-şi închipuiască Majestatea Voastră că o Rusie învingătoare va tolera vreodată în România o dinastie Hohenzollern". Şi într-o supremă consecvenţă cu convingerile sale — rarisimă în clasa noastră politică din toate timpurile — P.P. Carp a rostit cuvinte coborâte parcă din tragedia unui mare scriitor din Grecia veche: „Am trei fii, îi dau Majestăţii Voastre să se bată şi să moară. Iar eu mă voi ruga lui Dumnezeu ca armata română să fie bătută, căci numai astfel România va putea să fie scăpată".

Replica regelui Ferdinand a fost pe măsura acestei admirabile afirmări de onestitate politică şi intelectuală, dusă până la ultimele ei consecinţe, care îl condamna în ochii posterităţii pe cel rămas credincios sie însuşi: „Aţi greşit şi adineauri — a spus suveranul, după ce încercase să-l facă pe P.P. Carp să-şi retragă cuvintele despre înfrângerea armatei — când aţi vorbit de interesele Dinastiei, nu cunosc decât interesele ţării. în conştiinţa mea aceste două interese se confundă. Dacă m-am hotărât să fac acest pas grav, e fiindcă, după matură chibzuinţă, eu am ajuns la convingerea adâncă şi nestrămutată, că el corespunde cu adevăratele aspiratiuni ale neamului a căror răspundere o port în ceasul de faţă. Dinastia va urma soarta ţării, învingătoare cu ea say-învrrrsă cu ea. Deoarece, mai presus de toate, să ştiţi, domnule Carp, că Dinastia mea este română. Rău aţi făcut când aţi numit-o străină, germană. Nu, e românească! Românii nu au adus aici pe unchiul meu, regele Carol, ca să întemeieze o dinastie germană la gurile Dunării, ci o dinastie naţională, şi revendic pentru casa mea cinstea de a fi îndeplinit în întregime misiunea pe care acest popor i-a încredinţat-o."

O SUCCESIUNE DE ÎNFRÂNGERI

Zarurile erau aruncate. In aceeaşi zi, ministrul României la Viena prezenta declaraţia de război a României.iPentru a releva că intrarea sa în vâltoarea curentului era.determinată exclusiv de un obiectiv legitim — eliberarea românilor din Austro-Ungaria — România a declarat război numai dublei monarhii, subliniind, în declaraţia de război, că speranţele într-o ameliorare a situaţiei conaţionalilor din Austro-Ungaria, după alianţa României cu Puterile Centrale, nu se împliniseră, românii — era vorba de cei din Transilvania şi Banat — fiind trataţi ca o „rasă inferioară" şi supuşi unui grup minoritar (referire la situaţia minoritară a ungurilor în raport cu naţionalităţile nemaghiare).

Declaraţia de război a României — deşi începea să fie aşteptată — a produs totuşi surpriză, întrucât se credea că ea se va produce în toamnă, după strângerea recoltei. împăratul Wilhelm al II-lea a avut o prăbuşire nervoasă, iar cancelarul Bethmann-Hollweg a crezut că războiul era pierdut. Şeful Marelui Stat Major, generalul von Falkenhayn a fost demis, iar cuplul militar Hindenburg-Ludendorff a fost adus în avanscenă pentru a reda încrederea populaţiei (după restabilirea situaţiei militare cei doi nu au mai permis civililor să deţină pârghiile puterii, astfel că la originea instaurării puterii Cartierului General în detrimentul autorităţii împăratului şi a cancelarului, situaţie ce avea să dureze până la sfârşitul războiului, s-a aflat intrarea României în marea conflagraţie).

Începutul campaniei a fost foarte promiţător. Unităţile române 4 au intrat în Transilvania într-o atmosferă de entuziasm, atât în rândul trupei cât şi al românilor ardeleni. Ocuparea Braşovului (16/29 august) a fost punctul culminant al ofensivei din Transilvania, unde nu au lipsit însă şovăielile precauţiei exagerate, ca acelea care au făcut ca Sibiul, evacuat de adversar, să rămână neocupat de trupele române.

Bucuria şi încrederea victoriei din Transilvania au fost spulberate de ruşinoasa înfrângere de la Turtucaia (24 august /6 septembrie). Incompetenţa şi laşitatea comandanţilor (generalii Aslan şi Teodorescu) au făcut ca trupele române din „capul de pod fără pod", abandonate de comandantul lor, să fie încercuite şi anihilate (160 ofiţeri şi 6 000 soldaţi morţi şi răniţi, faţă de 480 ofiţeri şi 28 000 soldaţi prizonieri şi 5 500 militari scăpaţi din încercuire).

C. Argetoianu a înţeles cel mai bine însemnătatea dezastrului de la Turtucaia: „Turtucaia înseamnă o dată mare în evoluţia politică a ţării noastre. [...] Cu Turtucaia a început la noi ura împotriva partidelor. Turtucaia a pus în plină lumină goliciunea oamenilor cărora ţara le încredinţase soarta ei, aproape fără nici un control. Cu Turtucaia a luat naştere la noi o mentalitate nouă şi se poate zice că, o dată cu dezastrul de la Turtucaia, s-a trezit şi opinia noastră publică la conştiinţa datoriilor ei."

Catastrofa de la Turtucaia a obligat factorii de decizie politici şi militari să înţeleagă că efortul de război avea să fie de lungă durată

şi că el trebuia temeinic pregătit; în al doilea rând, prin discreditarea clasei politice şi prin frustrare, care avea să fie amplificată» de desfăşurările ulterioare, ea s-a aflat la originea curentului totalitarist de extremă dreaptă.

Pentru a face faţă situaţiei ameninţătoare create pe frontul de sud, generalul Averescu a pregătit singura operaţie militară a armatei române, având la bază o idee strategică ingenioasă: trecerea Dunării, pe la Flămânda, pe teritoriul bulgar, şi încercuirea trupelor inamice printr-un atac conjugat dat de forţele trecute pe malul drept al fluviului şi de cele româno-ruse din Dobrogea. Punctul slab al operaţiei îl constituia dependenţa ei de situaţia meteorologică: atât timp cât apele Dunării rămâneau scăzute, monitoarele austro-ungare aflate la Orşova nu puteau coborî pentru a ataca podul de vase construit peste Dunăre.

Începută la 18 septembrie /l octombrie, trecerea trupelor române pe malul drept a provocat derută în comandamentul bulgaro-german al feldmareşalului von Mackensen. Ca şi cum soarta s-ar fi înverşunat împotriva noastră, după acest început promiţător, ploaia torenţială, însoţită de o furtună, a rupt podul de vase şi — ceea ce a fost mult mai grav —, făcând să crească apele Dunării, a permis venirea monitoarelor austro-ungare, care au început să bombardeze podul.

Agravarea situaţiei pe frontul din Transilvania, unde forţele germano-austro-ungare conduse de generalul E. von Falkenhayn trecuseră la ofensivă, s-a repercutat asupra frontului din sud. La 22 septembrie /5 octombrie operaţia a fost oprită şi trupele readuse pe malul stâng al Dunării, iar mare parte trimise pe frontul din nord. La întâlnirea sa cu Averescu, în 1918, Mackensen i-a spus: „Ştii d-ta că, dacă continuai, eram pierdut?", iar când generalul român a explicat că situaţia din nord determinase oprirea operaţiei, interlocutorul german a replicat: „Aţi fi avut vreme, după ce m-aţi fi nimicit".

După o rezistenţă la trecători, în care capacitatea de a îndura a ţăranului român şi-a spus cuvântul (mai ales pe Valea Jiului, unde populaţia din Tg. Jiu s-a alăturat armatei), forţele Puterilor Centrale au izbutit să pătrundă pe Valea Jiului, au cucerhvTg. Jiu (2/15 noiembrie), au ocupat Oltenia şi au pătruns apoi în Muntenia

(11 /24 noiembrie). Cu o zi mai înainte, forţele germano-bulgare au liccut Dunărea la Zimnicea. Situaţia României a devenit critică. *{* l'entru a nu ceda Capitala fără a se fi încercat apărarea ei, s-a hotărât *n&* se dea o bătălie pe Neajlov şi Argeş, destinată a fi o „Marna română". începută cu succese promiţătoare, ea s-a încheiat cu înfrângerea forţelor noastre (neşansa a făcut ca planul de operaţii al armatei române să fie capturat de inamic la Găeşti). Autorităţile au părăsit Capitala, în care trupele Puterilor Centrale şi ale aliaţilor lor au intrat In 23 noiembrie *16* decembrie Retragerea populaţiei din Oltenia şi Muntenia s-a făcut în condiţii cumplite.-)

Iată descrierea zguduitoare a lui I.G. Duca: „Spectacolul drumurilor era de nedescris: bărbaţi, femei, copii, bolnavi, bătrâni, schilozi, pe jos, în trăsuri, în căruţe, călări, umblau în ploaie, pe vânt, pe frig, pe ninsoare. Unii adunaseră în grabă ce putuseră din avutul lor şi îl târau după ei. Alţii nu mai puteau înainta şi cădeau sleiţi de puteri şi lihniţi de foame de-a lungul şoselelor. Alţii mureau prin şanţuri şi trupurile lor descompuse erau lăsate în prada corbilor. Pe Iflngă aceasta, exodul populaţiei civile se amesteca cu convoiurile urmatei în retragere, soldaţii, grăbiţi să treacă spre a executa ordinele ce aveau, răsturnau tot ce le stătea în cale, se năşteau astfel învălmăşeli îngrozitoare, în depărtare se auzeau focurile inamicului, copiii ţipau, femeile plângeau, oamenii răcneau, ploaia nu mai înceta, gerul se întetea, într-o parte un sat era bombardat, într-alta se vedeau flăcări de incendiu. Era o viziune de infern".

În jurnalul său personal, Octavian Goga, refugiat din Transilvania în Regat, a scris cele mai aspre rânduri de condamnare B clasei politice româneşti: „Ţară de secături, ţară minoră, căzută ruşinos la examenul de capacitate în faţa Europei... Aici ne-au adus politicienii ordinari, hoţii improvizaţi astăzi în moralişti, miniştrii cari s-au vândut o viaţă întreagă, deputaţii contrabandişti. [...] Nu ne prăbuşim nici de numărul duşmanului, nici de armamentul lui, boala o avem în suflet, e o epidemie înfricoşată de meningită morală. Ţara în care un Morţun e ministru de Interne, un aşa-zis Porcu (Al. Constantinescu — n.n.) stâlp de partid, cu conducători simpli hoţi la drumul mare, trebuia să ajungă la marginea prăpastiei". După căderea Capitalei, Goga notează: „Piramida noastră socială e

morbidă — vârful bolnav de sifilis, temelia de pelagră. A trebuit acest cataclism ca să crape mincinoasa faţadă occidentală, ca să vedem în dosul ei... într-o asemenea situaţie tragică, cu elementele de-aici, nefiind o ţară de opinie publică sau de libertate constituţională, nu se aşteaptă nimeni la o schimbare de politică internă. Guvernul, care în Franţa ar fi căzut din primele zile, şi în Italia ar fi fost asasinat, e tot atât de sigur la locul lui".

Goga avea dreptate: schimbările s-au mărginit la constituirea unui nou guvern, prezidat de Ion I. C. Brătianu, în care au intrat şi conservatorii lui Take Ionescu (devenit vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri), iar compromisul general D. Iliescu, în loc să fie trimis la Curtea Marţială, a plecat în Franţa ca reprezentant al armatei române!

Şi totuşi, campania din 1916 a jucat un rol capital în viitoarea destrămare a Austro-Ungariei: „Intrarea României [în război] — scrie Glenn Torrey — a adus liderilor Antantei constatarea amară că recrutarea de noi aliaţi îi obligase vrând, nevrând şi fără un plan prestabilit la distrugerea Austro-Ungariei. Mai târziu, aceste angajamente (faţă de Serbia, Italia şi România, privind teritorii din Austro-Ungaria — n.n.) au devenit o obligaţie când au început iniţiativele de pace de la Viena. [...] Astfel campania României din 1916, deşi terminată cu o înfrângere, a pecetluit soarta Austro-Ungariei şi a făcut posibilă unitatea naţională a românilor".

\ Iarna 1916-1917 a fost iarna durerii, dar şi a speranţei. Muntenia şi Oltenia ocupate, Moldova plină de refugiaţi şi bântuită de o epidemie de tifos exantematic, aliatul rus din ce în ce mai nesigur se scufunda în haosul tulburărilor interne, care aveau să ducă la căderea ţarismului (2/15 martie), iar, câteva luni mai târziu, la instaurarea regimului uwnunist-bolşevic (25 octombrie / 7 noiembrie 1917).>

În momentul celor mai devastatoare îndoieli asupra deznodământului, N. Iorga, cu acea experienţă venită istoricului din cunoaşterea trecutului naţional şi universal, a rostit în parlamentul refugiat la Iaşi poate cel mai frumos discurs din cariera sa politică, reamintind cuvintele lui Petru Rareş, când se afla şi el în pribegie: „Vom fi ce-am fost şi mai mult decât atât".

REÎNVIEREA MILITARĂ

Lunile de iarnă şi de primăvară au constituit totodată şi perioada de refacere a armatei române. înfrângerile din 1916 au adus şi o dureroasă „epurare" a elementelor incapabile, dintre care unele s-au eliminat de la sine. Misiunea militară franceză condusă de generalul Henri Berthelot, deşi uneori a rănit orgoliul ofiţerilor români (generalul Averescu a fost criticul cel mai acerb al misiunii franceze), a insuflat, mai ales, încredere şi a contribuit la buna desfăşurare a refacerii armatei. Se întărea tot mai mult convingerea că, o dată cu reluarea operaţiilor militare, armata română va fi în măsură să câştige victoria.

Pentru a ridica moralul soldaţilor, dar şi din teamă că Averescu, cel mai popular general, bănuit tot timpul la Curtea regală de mari ambiţii politice, ar putea să facă agitaţie în armată, regele Ferdinand, venit în inspecţie la Armata 2 a lui Averescu, a ţinut, la Răcăciuni (23 martie / 5 aprilie) un discurs în care le-a promis reforma agrară şi votul universal: „Vouă, fiilor de ţărani care aţi apărat cu braţul vostru pământul unde v-aţi născut, unde aţi crescut, vă spun eu, regele vostru, că pe lângă răsplata cea mare a izbândei, care va asigura fiecăruia recunoştinţa neamului nostru întreg, aţi câştigat totdeodată dreptul de a stăpâni într-o măsură mai largă pământul pe care v-aţi luptat. Eu, regele vostru, voi fi întâiul a da pilda. Vi se va da şi o largă participare la treburile politice". Cuvântul regal a avut o extraordinară forţă de consolidare şi amplificare a motivaţiei soldaţilor-ţărani de a continua lupta. Pentru ei, sfârşitul războiului trebuia să însemne, în primul rând, împroprietărirea. Este ceea ce explică soliditatea „frontului intern" — absenţa oricăror tulburări în rândurile populaţiei şi a armatei — precum şi imunitatea manifestată faţă de propaganda comunistă, desfăşurată de soldaţii ruşi, câştigaţi de ideile lui Lenin.

Generalul Constantin Prezan, numit şef al Marelui Stat Major şi secondat de maiorul Ion Antonescu, „braţul drept al generalului Prezan [...], un element de o deosebită valoare şi care prin inteligenţa, priceperea şi activitatea sa şi-a adus personal, dar a adus

şi ţării nepreţuite servicii" (I.G. Duca), a fost un bun organizator, astfel că, în vara anului 1917, armata română avea să dovedească aliaţilor şi adversarilor că reprezintă o forţă vrednică de respect.

În vara anului 1917 s-au desfăşurat o operaţie ofensivă — Mărăşti (11/24 iulie—19 iulie/l august) şi două operaţii defensive — Mărăşeşti (24 iulie/6 august-6/19 august) şi Oituz (26 iulie/ 8 august-9/22 august).

Cea dintâi, desfăşurată de Armata 2, condusă de generalul Averescu, în cooperare cu Armata 4 rusă, a luat prin surprindere pe adversar, convins că nici soldaţii români, nici cei ruşi nu mai erau capabili de un efort ofensiv. Deşi a trebuit să fie întreruptă din cauza ordinului guvernului lui Kerenski de a suspenda acţiunile ofensive ale armatei ruse pe toate fronturile şi a situaţiei ^reate în Bucovina, unde trupele austro-ungare au ocupat Cernăuţii Jbătălia de la Mărăşti, fără să fi avut o mare însemnătate strategică (au fost cuceriţi 500 km^2 cu 30 de sate), a însemnat totuşi o cotitură, întrucât, cum se arată în istoria oficială a războiului, „pentru întâia oară, după 11 luni de la intrarea României în război, ei au văzut că inamicul atacat fuge din faţa lor, că el le cedează terenul, că-i iau prizonieri, că-i capturează material (arme, mitraliere, tunuri)".

Înaintarea Armatei 2 a creat un ieşind ale cărui baze au fost atacate violent de inamic, decis să rupă frontul, să ocupe Moldova şi să scoată astfel România din război (Bătălia de la Mărăşeşti a fost episodul cel mai glorios al Războiului de întregire şi ea se aşază alături de cele mai mari izbânzi din istoria militară a românilor. Meritul acestei victorii revine generalilor Constantin Cristescu — schimbat, în urma neînţelegerilor cu comandaţii ruşi — şi Eremia Grigorescu.\Rezistenţa eroică a trupelor şi rapida înlocuire a unităţilor ruse, intrate în panică sau fără voinţă de luptă, ca urmare a propagandei bolşevice, au făcut ca planul inamicului să se năruie. România a rezistat şi a continuat lupta, iar autorităţile — regele, parlamentul, guvernul — au rămas pe teritoriul naţional (existase intenţia retragerii în sudul Rusiei; încă de la sfârşitul lui 1916 începuse transportul tezaurului Băncii Naţionale şi a altor valori, între care bijuteriile reginei Măria, la Moscova).

Încheierea bătăliei Moldovei — cum s-a propus să fie numite cele trei încleştări de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz — părea să ofere un răgaz României, dar evenimentele din Rusia au creat un nou cadru militar şi politic, cu totul defavorabil ţării noastre. îndată după luarea puterii, Lenin a anunţat intenţia noii puteri, comuniste (bolşevice), de a încheia pacea. Dispozitivul mixt româno-rus pe front, dar, mai ales, poziţia Moldovei, prinsă între Rusia, Austro-Ungaria şi teritoriile româneşti ocupate de Puterile Centrale şi aliaţii lor, făceau, practic, imposibilă continuarea războiului.

O PACE DRACONICĂ

Brătianu a avut abilitatea de a-i trece puterea lui Averescu pentru a negocia pacea (încă de la 22 noiembrie/5 decembrie se încheiase un armistiţiu la Focşani, dar el avea un caracter strict militar). Discuţiile începute la Buftea au relevat disensiuni între Germania şi Austro-Ungria ce se sperau a fi exploatate, dar şi duritatea condiţiilor impuse României, căreia i se cerea cedarea Dobrogei, rectificarea frontierei cu Austro-Ungaria şi concesii economice.

S-a crezut atunci că un guvern prezidat de Alexandru Marghiloman rămas la Bucureşti, sub ocupaţie, şi bine văzut la Viena şi Berlin (P.P. Carp se pronunţase răspicat pentru schimbarea dinastiei) ar putea obţine condiţii mai bune de pace.

Liderul conservator, convins de victoria germană, a crezut că poate asigura României o situaţie mai bună, prin cooperarea cu Germania şi prin desolidarizarea clară de politica lui Brătianu, al cărui guvern a fost dat în judecată. C. Argetoianu a explicat eroarea acestei proceduri: „Brătianu şi guvernul lui meritau să fie daţi în judecată pentru uşuratica lipsă de pregătire cu care s-a intrat în război, pentru nerusinatele potlogării pe care unii miniştri şi partizanii lor le comiseseră înaintea şi în timpul războiului; Brătianu şi guvernul lui meritau să fie aspru osândiţi pentru sutele de mii de oameni morţi de frig, de foame şi de boală, fără nici un folos pentru

scopul urmărit — dar Brătianu şi guvernul lui nu puteau fi daţi în judecată şi cu atât mai puţin osândiţi de prepuşii inamicului şi de slugile Komandaturilor nemţeşti". *I*

Pacea de la Bucureşti (24 aprilie/7 mai 1918), semnată la Palatul Cotroceni, în aceeaşi sală unde se decisese intrarea României în război, a impus ţării învinse condiţii deosebit de aspre: Dobrogea era pierdută, Cadrilaterul şi o parte a judeţului Constanţa erau anexate de Bulgaria, iar restul trecea sub condominiul Germaniei, Austro-Ungariei, Bulgariei şi Turciei, statutul definitiv al acestui teritoriu urmând a fi reglementat mai târziu; în regiunea munţilor, Austro-Ungaria, invocând securitatea frontierei carpatine, a anexat circa 5 600 km^2, adică aducând graniţa pe versantul sudic şi estic şi luând în stăpânire masivele muntoase; principalele ramuri ale economiei — agricultura, industria petrolieră, pădurile etc. — treceau, practic, sub controlul Puterilor Centrale.

// O dată cu semnarea păcii de la Bucureşti, războiul României, astfel cum el fusese pregătit de guvernul liberal, lua sfârşit. Iresponsabilitatea şi corupţia au lipsit armata de pregătirea necesară, iar când ea s-a refăcut, contextul militar şi politic (defecţiunea rusă) a împiedicat-o să dea măsura calităţilor ei. • *h*

O GEANĂ DE LUMINĂ

Când idealul desăvârşirii unităţii naţionale părea compromis, au început să dea roadele două procese istorice la care nu se gândise nimeni la începutul războiului, dar care aveau să joace rolul decisiv în apariţia României Mari (este adevărat că, îndată după izbucnirea războiului, perspicacele Take Ionescu, printre multe preziceri.corecte, anunţase şi o „cascadă a tronurilor" şi o cotitură spre stânga, dar nu intrase în detalii): căderea autocraţiei ţariste, urmată de instaurarea regimului comunist şi destrămarea monarhiei austro-ungare.

Haosul provocat în Rusia de marile prefaceri politice au atins şi Basarabia, unde se aflau depozite ale armatei române şi căi de

omunicaţii prin care veneau — atât timp cât Rusia era în război — uniţii şi material de luptă. Securitatea spaţiului basarabean era o omponentă a securităţii spaţiului moldovean, care, în acel moment, eprezenta statul român liber.

Dincolo de considerentele militare, existau şi cele politice: runtaşii români din Basarabia înţelegeau că, în condiţiile create de ispariţia autocraţiei, apoi de hotărârea guvernului prezidat de Lenin e a recunoaşte dreptul la autodeterminare (până la despărţire) a opoarelor din fostul Imperiu rus apărea posibilitatea unirii asarabiei cu România; în acelaşi timp, Puterile Centrale, pentru a a o compensaţie României, în schimbul teritoriilor ce aveau să fie edate prin pacea de la Bucureşti, acceptau încorporarea Basarabiei a România.

Pentru a proteja depozitele şi căile de comunicaţie, dar şi pentru a răspunde apelului autorităţilor româneşti din Chişinău, ameninţate de forţele bolşevice, în Basarabia au intrat patru divizii române (două de infanterie şi două de cavalerie).

înainte de venirea trupelor române, în Basarabia mişcarea românească de emancipare naţională cunoscuse un remarcabil progres. Marele congres ostăşesc, reunit la Chişinău (2-7 noiembrie 1917), într-o atmosferă de avânt (era prezent pe lângă militarii moldoveni şi un batalion de voluntari ardeleni, proveniţi din foştii prizonieri din armata austro-ungară, aflaţi în Rusia), a proclamat autonomia politică şi teritorială a Basarabiei, a hotărât constituirea forţelor armate proprii şi convocarea unui organ reprezentativ, destinat să conducă Basarabia: Sfatul Ţării.

Întrunit la 21 noiembrie/4 decembrie, Sfatul Ţării era alcătuit din 120 reprezentanţi ai diverselor categorii socio-profesionale şi etnice, aleşi de diverse partide, organizaţii, comitete; sub aspect etnic, în Sfatul Ţării se aflau 84 deputaţi moldoveni şi 36 ai diverselor minorităţi (ruşi, evrei, bulgari etc); zece locuri erau destinate românilor/moldovenilor transnistreni. în funcţia de preşedinte al Sfatului Ţării deputaţii l-au ales pe Ion Inculeţ. Conferenţiar la Universitatea din Petrograd, el fusese trimis, în iunie 1917, împreună cu Pantelimon Erhan, în Basarabia de guvernul provizoriu al lui Kerenski pentru a încuraja schimbările revoluţionare,

dar nu pe baze naționale, ci sociale, ambii fiind inițial ostili separării de Rusia şi apropierii sau unirii cu România.

Curentul favorabil unirii cu România a avut ca exponenți pe Pantelimon Halippa, editorul gazetei „Cuvânt Moldovenesc" (potrivit unor informații, el ar fi discutat în primăvara lui 1917 şi cu Lenin, pe atunci doar liderul bolşevicilor, care i-ar fi spus: „procedați cum vă dictează conştiința națională şi interesul politic, dar hotărârea să fie luată prin Sfatul Țării") şi pe Ion Pelivan, sprijiniți de inimosul şi energicul transilvănean Onisifor Ghibu, stabilit din martie 1917 la Chişinău, unde a editat ziarele „Ardealul" şi „România Nouă", având ca redactor pe foarte tânărul Andrei Oțetea, transilvănean şi el.

La 2/15 decembrie 1917 Sfatul Țării proclamă Republica Democratică Moldovenească Autonomă în cadrul Federației Ruse, iar la 24 ianuarie/6 februarie 1918 independența noii republici (în Basarabia folosindu-se stilul vechi, Pantelimon Halippa a propus ca proclamarea independenței să se facă în ziua Unirii Principatelor).

Preşedintele Republicii era Ion Inculeț, iar guvernul, numit Consiliu de directori, îl avea în frunte pe Pantelimon Erhan, apoi pe Daniel Ciuhureanu.

Paralel cu structurile de putere, organizate în virtutea dreptului la autodeterminare recunoscut de regimul comunist, în Basarabia acționau detaşamente înarmate ale Rumcerod (abreviere de la Comitetul Executiv Central al Sovietelor Frontului român, Flotei Mării Negre şi regiunii Odessa), care, la sfârşitul anului 1917, trecuse sub controlul bolşevicilor şi acționa pentru instaurarea puterii sovietice, sub preşedinția lui V.G. Ludovski, dar adevăratul conducător era Christian Rakovski, fostul fruntaş al PSD român, fugit în Rusia, după ce fusese eliberat din detenție, în urma manifestației de 1 mai 1917 de la Iaşi, şi hotărât să impună regimul sovietic şi în România.

Într-un haos total, creat de formațiunile înarmate ale Rumcerod-ului şi de ezitările unora dintre fruntaşii politici de la Chişinău, trupele române au intrat în Chişinău, iar generalul Ernest Broşteanu, comandantul lor, invitat în Sfatul Țării (14/27 ianuarie) a atras atenția că rostul prezenței militare româneşti este exclusiv păstrarea ordinii. „Creați-vă viața dvs. cum credeți şi nimeni nu se

va amesteca în ea, în organizarea ei, noi nu vă vom împiedica", a spus generalul membrilor Sfatului Țării.

Dezarmarea trupelor sovietice aflate în Basarabia a atras o replică dură din partea guvernului sovietic: după ce la 1/14 ianuarie 1918, ministrul României la Petrograd, C. Diamandy, şi membrii misiunii militare române au fost arestați (ceea ce ă provocat protestul întregului corp diplomatic acreditat la Petrograd, întrucât ministrul beneficia de imunitate diplomatică), la 13/26 ianuarie guvernul sovietic a decis ruperea relațiilor diplomatice cu România şi confiscarea tezaurului. („Rezervele de aur ale României — se arăta ta declarația sovietică — în păstrare la Moscova se declară intangibile pentru oligarhia română. Regimul sovietic îşi ia răspunderea integrității acestor rezerve şi le va remite în mâinile poporului român".)

La Odessa, Rumcerod a început să facă arestări printre românii refugiați, amenințându-i cu deportarea sau executarea. Pentru a salva pe ostaticii luați la instigarea lui Rakovski, generalul Averescu a semnat un acord cu Rumcerod (5 martie, confirmat la 9 martie st. n. la Odessa), interpretat de partea sovietică drept un angajament de retragere a trupelor române din Basarabia în decurs de două luni (cu excepția a 10 000 militari pentru paza depozitelor) şi, implicit, de recunoaştere a autorității Rumcerod. Acest acord, invocat mereu de sovietici ca un argument în favoarea recunoaşterii apartenenței Basarabiei la URSS şi considerat de I.G. Duca o gravă eroare a lui Averescu, cuprinde în fapt „o greşeală de redactare datorată grabei" (F. Nanu), în înțelesul că Averescu acceptase cererile Rumcerodului pentru a-i salva pe ostatici, cu excepția celei privind retragerea Ilupelor române din Basarabia, dovadă că în telegrama trimisă generalului Broşteanu Averescu preciza că „linia noastră de demarcație, dincolo de care nici măcar patrulele nu vor trece, va fi malul drept al Nistrului".

Intensificarea curentului unionist s-a manifestat prin numeroase adrese trimise de zemstve, organizații, studenți etc. Sfatului Țării de a proclama unirea cu România. Venit în Basarabia, C. Stere a desfăşurat o prodigioasă activitate de sprijinire a acestui curent. La 27 martie/9 aprilie 1918, cu 86 de voturi pentru, 3 contra şi 36

abțineri (întrucât deputații nu aveau mandat de la alegători să voteze în problema unirii), Sfatul Țării a decis unirea condiționată a Basarabiei cu România: „Republica Democratică Moldovenească (Basarabia) — se arată în declarație — în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră şi vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută şi mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric şi al dreptului de neam, pe baza principiului ca noroadele singure să-şi hotărască soarta lor, de azi înainte şi pentru totdeauna se unește cu mama sa, România". Declarația specifică, în continuare, că Sfatul Țării avea să-şi continue activitatea de înfăptuire a reformei agrare; Basarabia îşi va păstra „autonomia având un Sfat al Țării (dieta), ales pe viitor prin vot universal, egal, direct şi secret, cu un organ împlinitor şi administrație proprie"; celelalte prevederi urmăreau să consolideze libertatea şi drepturile câştigate în 1917.

După vot, primul-ministru, Al. Marghiloman, venit la Chişinău, a fost invitat în sala de şedințe a Sfatului Țării, unde, într-o atmosferă de emoție şi entuziasm, a declarat: „în numele poporului român şi al regelui său, M.S. Ferdinand I, iau act de hotărârea Sfatului şi proclam Basarabia unită, de data aceasta pentru totdeauna, cu România una şi nedivizibilă. Să ne înclinăm în fața geniului rasei noastre, care a permis poporului Basarabiei să-şi păstreze vie, prin veacuri, scânteia care la prima suflare a libertății a aprins inimile lor şi să salutăm adânc pe aceşti oameni (cei din conducerea Republicii Moldovenești — n.n.), care fără preocupări egoiste, putând să rămână conducătorii unui stat, au voit mai bine să fie servitorii unei națiuni".

Votul Sfatului Țării privind unirea Basarabiei cu România nu a fost determinat de prezența şi cu atât mai puțin de o pretinsă presiune a armatei române, trecute peste Prut. Aveam să învățăm mai târziu, din „experiența" Armatei Roşii, că în condițiile prezenței militare sovietice s-au obținut surprinzătoare unanimități sau voturi de 99,9%! Trupele române au făcut imposibilă acțiunea unei minorități agresive — cea comunistă — care acționa la ordinele bolşevicilor, dar nu au intervenit, direct sau indirect, în discuțiile din Sfatul Țării. Mai mult, aşa cum remarcă Ştefan Ciobanu, Sfatul Țării

| votat legea reformei agrare, vădit inspirată din decretul lui Lenin .1. ipre pământ, lege care abolea „proprietatea «asupra pământului, pădurilor, subsolului şi apelor» fără despăgubiri. Ar fi putut oare o ,u mată chemată «pentru apărarea boierilor» să permită votarea unei Irgi de această natură?"

După desăvârşirea unității naționale, la 27 noiembrie/10 decembrie 1918, Sfatul Țării a adoptat o declarație prin care renunță Iu condițiile fixate în actul de unire, „fiind încredințat că, în România li umor românilor, regimul curat democratic este asigurat pe viitor". Tu consecință, el a hotărât să se autodizolve.

BUCOVINA REDOBÂNDITĂ

În Bucovina, diviziunile din rândul elitei politice românești şi, mai ales, agresivitatea naționaliştilor ucraineni au creat obstacole în calea realizării unirii cu România, obstacole în înlăturarea cărora rolul armatei române a fost de cea mai mare însemnătate. Forțele aliate în prezență erau autoritățile austriece, întruchipate în persoana guvernatorului Etzdorf, mişcarea unionistă românească, avându-1 în Irunte pe energicul Iancu Flondor, şi separatiştii ucraineni, beneficiind de sprijinul unui român (Aurel Onciul).

În timpul războiului, Bucovina fusese teatru de operațiuni militare, fiind ocupată — total sau parțial — în trei rânduri de trupele ruse şi de tot atâtea ori recucerită de forțele austro-ungare (în partea ei sudică, după 1916, când România a intrat în război s-au aflat, pentru prima dată de la anexarea provinciei de către Austria, soldați români). Convinse că populațiile română şi ruteană nu sunt fidele monarhiei (în timpul ocupației ruse, ele manifestaseră o atitudine amicală față de trupele țariste), autoritățile imperiale au luat măsuri deosebit de aspre — mergând până la execuții — împotriva celor vinovați sau numai bănuiți de necredință față de Viena. .

Procesul de dezagregare a dublei monarhii a descătuşat şi în Bucovina energiile naționale. Spre deosebire de Basarabia, unde

populația română, majoritară, nu a lăsat loc tendințelor separatiste, în Bucovina, pătrunderea masivă a elementului rutean/ucrainean, mai ales, în partea nordică a provinciei, între Nistru şi Prut, a modificat raportul demografic între autohtonii români şi nou-veniții slavi, iar în zona amintită l-au inversat în defavoarea pământenilor.

Curtea din Viena avusese, la începutul lui 1918, intenția de a reuni într-o unitate administrativă distinctă părțile bucovinene, locuite masiv de ucraineni cu teritoriile est-galițiene, dar precipitarea evenimentelor a făcut imposibilă realizarea proiectului. Când naționalitățile din Austro-Ungaria au început, în toamna anului 1918, să-şi revendice drepturile, Bucovina era amenințată cu divizarea, întrucât ucrainenii erau hotărâți să-şi asigure controlul asupra zonei dintre Nistru şi Prut şi, în măsura posibilităților, şi a unor părți ale zonei dintre Prut şi Şiret.

Întocmai ca în Basarabia, unde, la sfârşitul anului 1917, se impusese, pentru scurt timp, formula republicii autonome în cadrul Federației Ruse, tot astfel, inițial, C. Isopescu-Grecul, preşedintele Consiliului Național Român din Viena (de fapt Clubul celor şase parlamentari români din parlamentul de la Viena, transformat în Consiliu), s-a pronunțat în favoarea constituirii unui stat autonom bucovinean în cadrul imperiului federalizat. Obiectivul reprezentanților români era de a salva integritatea teritorială a Bucovinei, amenințată de intenția ucrainenilor de a înființa şi ei un stat autonom, care ar fi cuprins Bucovina în întregime sau numai partea ei nordică. Pentru împărțirea Bucovinei între români şi ucraineni se pronunța şi deputatul Aurel Onciul, care, în întreaga perioadă de până la unirea Bucovinei cu România, a acționat ca un factor de subminare a mişcării unioniste româneşti. Spre deosebire de români, ucrainenii s-au organizat în formațiuni paramilitare, în rândurile cărora au intrat şi militari ucraineni, proveniți din armata austro-ungară.

De mare însemnătate în organizarea forțelor româneşti unioniste a fost ziarul „Glasul Bucovinei", condus de eminentul filolog Sextil Puşcariu. în primul său număr din 22 octombrie 1918 erau fixate obiectivele mişcării naționale a românilor bucovineni: „Vrem să rămânem români pe pământul nostru strămoşesc şi să ne ocârmuim singuri, precum o cer interesele noastre româneşti". în

privința unei posibile uniri cu România, textul făcea o vagă aluzie: (Pretindem ca, împreună cu frații noştri din Transilvania şi din I ln§aria, cu care ne găsim în aceeaşi situație, să ne plăsmuim viitorul . RTC ne convine nouă *în cadrul românismului* (subl.n.)".

În acest spirit s-au desfăşurat la Cernăuți, în ziua de 14/27 octombrie 1918, lucrările Adunării Naționale a românilor, care s-a declarat, „în puterea suveranității naționale, Constituantă a acestei Țări române" şi a hotărât „unirea Bucovinei integrale cu celelalte Țari româneşti într-un stat național independent", în care scop va acționa „în deplină solidaritate cu românii din Transilvania şi I Ingaria". Absența unei referiri clare la unirea cu România se explică plin situația politică şi militară din acel moment: Puterile Centrale Drau încă în război, la Viena se menținea — oricât de şubredă ar fi fost — o autoritate imperială (reprezentată la Cernăuți de contele I il/dorf), iar România se afla sub regimul păcii de la Bucureşti, adică nu era liberă pe mişcările ei.

A fost constituit Consiliul Național Român, alcătuit din 50 de membri, având un comitet executiv prezidat de Iancu Flondor. De a doua zi, el a cerut guvernatorului Etzdorf să transfere puterea noului organism, ceea ce contele a refuzat.

În aşteptarea momentului când ar fi putut acționa în forță, ucrainenii au rămas, inițial, în expectativă, apoi, la 31 octombrie/ 12 noiembrie Adunarea Națională a ucrainenilor a refuzat să recunoască hotărârile Adunării Naționale a românilor pentru icritoriile în care ucrainenii erau majoritari. De îndată ce haosul a cuprins Austro-Ungaria, ei au declanşat acțiunile de înstăpânire asupra zonelor ce pretindeau că le aparțin. Reprezentanții ucraineni au cerut — şi ei — guvernatorului Etzdorf să le transmită puterea, având concursul lui Aurel Onciul, partizanul împărțirii Bucovinei fntre români şi ucraineni.

Confruntat cu primejdia divizării provinciei şi a dezordinilor ce amenințau — din cauza agresivității legiunii ucrainene — să escaladeze până la vărsări de sânge, Iancu Flondor a decis să facă apel la guvernul român pentru a restaura ordinea şi a trimis la Iaşi pe unul din membrii Consiliului Național Român, Vasile Bodnărescu, care s-a întâlnit în două rânduri cu Alexandru Marghiloman. Aflat în

ultima zi de existenţă a guvernului său (24 octombrie/6 noiembrie), primul-ministru şi-a dat acordul şi a informat, în acest sens, cabinetul din Viena, dat fiind tratatul de la Bucureşti. Noul guvern, prezidat de generalul Coandă, care avea să tragă concluzia din schimbările dramatice ce se pregăteau la Viena şi Berlin, ca urmare a eşecurilor militare ale Puterilor Centrale, era hotărât să ofere tot concursul românilor bucovineni, inclusiv trimiterea de trupe, în care scop s-a ordonat Diviziei 8 infanterie a generalului I. Zadik să intre în Bucovina. încercările lui Aurel Onciul de a opri venirea trupelor române — el ameninţa chiar cu o baie de sânge — au eşuat.

Legiunea ucraineană s-a retras precipitat, iar ostaşii români s-au bucurat de o călduroasă primire.

Consiliul Naţional Român, asumându-şi rolul de Adunare Constituantă, a hotărât, la 31 octombrie / 12 noiembrie, crearea unui guvern, condus de Iancu Flondor, preşedinte al Consiliului Naţional fiind ales Dionisie Bejan. în timp ce secretarul de stat pentru Afacerile Externe, Sextil Puşcariu, şi profesorul Dimitrie Marmeliuc perfectau în ţară măsurile pentru unire (cel din urmă va merge şi la Chişinău, unde se afla un grup de refugiaţi bucovineni, printre care istoricul Ion Nistor, în vederea revenirii lor în Bucovina), la Cernăuţi se continuau pregătirile în acelaşi scop.

Guvernul bucovinean a convocat pentru 15/28 noiembrie Congresul General al Bucovinei, la care, în afară de Consiliul Naţional Român şi guvernul bucovinean, au luat parte reprezentanţi ai Consiliilor Naţionale german şi polon, populaţia ucraineană fiind reprezentată de 13 primari şi delegaţi din localităţi unde ea forma majoritatea. în unanimitate, Congresul a votat „unirea necondiţionată şi pe veci a Bucovinei, în vechile ei hotare, până la Ceremuş, Colacin şi Nistru, cu Regatul României".

După entuziasmul unei zile istorice, autorităţile bucovinene aveau de îndeplinit integrarea administrativă în Regatul României, unde Ion I. C. Brătianu, revenit la putere, era exponentul inflexibil al politicii de centralizare.

ALBA IULIA: UN VIS DEVINE REALITATE

În Transilvania, mişcarea naţională română era cea mai pulcrnică din toate teritoriile locuite de români şi aflate sub stăpânire sirăină. Aici exista o puternică burghezie română, cu solidă cultură politică, iar cele două biserici, ortodoxă şi greco-catolică, peste Rnumiţe suspiciuni şi neînţelegeri între ele, dăduseră un sprijin masiv Cloriului de emancipare naţională; se manifestase, de asemenea, ca (» forţă politică, vrednică de luat în seamă, secţia română a Partidului Social-Democrat din Ungaria, care, în toamna anului 1917, pentru ft-şi marca individualitatea, a luat numele de „Comitetul Central român al Partidului Social-Democrat din Ungaria".

Intrarea României în război şi primirea entuziastă făcută de românii transilvăneni trupelor eliberatoare au determinat măsuri represive ale autorităţilor maghiare: arestarea şi internarea în lagăre a unui mare număr de români, îndeosebi intelectuali (între care istoricul Ioan Lupaş), suspendarea publicaţiilor româneşti, maghiarizarea şcolilor confesionale româneşti din zona de frontieră; au fost luate în considerare şi au cunoscut un început de aplicare planuri de colonizare maghiară în zonele româneşti.

Situaţia românilor transilvăneni, obligaţi să lupte în armata lustro-ungară, drama lor de conştiinţă au fost ilustrate de personajul Valeiîtt Bologa din romanul *Pădurea spânzuraţilor al* lui Liviu Rebreanu. Cei ajunşi în prizonierat, pe frontul rus, au putut să-şi exprime liber convingerile politice. Ei s-au constituit în detaşamente de voluntari pentru a lupta pe frontul din România. Transilvănenii şi bănăţenii din lagărul de la Darniţa (în apropiere de Kiev) au redactat un manifest în aprilie 1917, în care se spunea: „cerem cu voinţă nestrămutată încorporarea noastră la România liberă, pentru a forma împreună cu ea un singur stat naţional român, pe care îl vom zidi pe bazele celei mai înalte democraţii".

Declaraţia de la Darniţa dă glas asocierii dintre aspiraţiile naţionale şi cele sociale; revoluţia din Rusia şi orientarea spre stânga, generată de suferinţele războiului, au potenţat curentele favorabile schimbărilor economice şi sociale — unele radicale, mergând până

la instaurarea unor regimuri comuniste. Astfel de orientări se făceau simţite şi în Ungaria, unde criza militară şi politică era văzută ca un prilej prielnic de ieşire din monarhia habsburgică. Apariţia unei Ungarii independente însemna deopotrivă împlinirea unei aspiraţii ce urca la revoluţia din 1848 şi desprinderea de o Austrie considerată a fi, alături de Germania, culpabilă de declanşarea războiului.

Agitaţiile de la Budapesta şi asasinarea contelui Tisza, fostul prim-ministru identificat ca simbol al conservatorismului şi ultra-naţionalismului ungar, au deschis calea spre putere contelui Mihály Kărolyi, un aristocrat veleitar, cu simpatii de stânga. încă înainte de a fi numit prim-ministru, el intrase, prin Oszkăr Jâszi, un intelectual, ce se manifestase încă dinainte de război ca apărător al naţionalităţilor nemaghiare oprimate, în legătură cu fruntaşii mişcării naţionale române.

Discuţiile cu naţionalităţile nemaghiare şi recunoaşterea, în principiu, a dreptului lor la autodeterminare urma, aşa cum se arăta în Declaraţia din 26 octombrie 1918 a Consiliului Naţional Ungar (ce reunea partidele Independent, Radical şi Social-Democrat) „să asigure o bază mai solidă integrităţii teritoriale a Ungariei".

Partidul Naţional Român, al cărui Comitet Executiv îşi afirmase încă de la 12 octombrie intenţia de a asigura românilor transilvăneni statutul unei „naţiuni libere" şi de a-şi asuma conducerea Transilvaniei, ca organ de putere, a învestit pe Alexandru Vaida-Voevod să prezinte în parlamentul de la Budapesta poziţia partidului şi a constituit o delegaţie permanentă — o adevărată conducere operativă — alcătuită din Iuliu Maniu, Ştefan Cicio Pop, Vasile Goldiş, Theodor Mihali, Al. Vaida-Voevod şi Aurel Vlad.

La 18 octombrie, într-o cuvântare ţinută în atmosfera tensionată a parlamentului ungar, Al. Vaida-Voevod a rostit cuvintele care aveau să declanşeze furia deputaţilor ostili, gata să-1 linşeze: „Naţiunea română aşteaptă şi pretinde, după multe suferinţe de veacuri, afirmarea şi valorizarea drepturilor ei nestrămutate şi inalienabile la deplina viaţă naţională". Era întâia afirmare oficială a dreptului românilor la autodeterminare, în concordanţă cu principiul inclus de preşedintele Wilson în cele 14 puncte ale sale, destinate a deveni fundamentul păcii ce urma a fi încheiată.

în acest timp, venit la Viena de pe frontul italian, Iuliu Maniu giisca capitala imperială pradă haosului şi descurajării. Hotărât să pună bazele unei armate române, el a găsit nucleul ei în Regimentul fi4 din Orăştie, care cu un efectiv de 5 000 de militari, rămăsese singura unitate militară unde disciplina continua să fie respectată. Preluând comanda regimentului — deşi avea doar gradul de It icotenent —, Maniu s-a prezentat ministrului de Război, generalul Sioger-Steiner, pentru a-1 informa că îşi asumase comanda unităţilor i umane din armata austro-ungară (în Capitală şi la Wiener-Neustadt ,c aflau circa 60 000 militari români). Unităţile române, al căror roinandament s-a instalat în Ministerul de Război, au fost, în acele /ilc, singurele forţe de ordine într-o capitală anarhizată, pe ale cărei străzi răsuna „Deşteaptă-te, române!". Pamfil Şeicaru consideră că, m acel moment, „Iuliu Maniu înlesnea revanşa lui Avram Iancu şi a unchiului său (al lui I. Maniu — n.n.) Simeon Bărnuţiu. Niciodată in cursul vieţii lui politice Iuliu Maniu nu a mai atins culmea la care s-a înălţat în octombrie şi noiembrie 1918".

La iniţiativa fruntaşului socialist Ion Flueraş, s-a constituit la 31 octombrie 1918, pe baze paritare — şase reprezentanţi ai Partidului Naţional Român şi şase ai Partidului Social-Democrat — Consiliul Naţional Român, organism destinat să coordoneze eforturile' celor două partide în conducerea luptei naţionale. Câteva /ilc după crearea lui la Budapesta, Consiliul şi-a mutat sediul la Arad si a dat publicităţii un manifest, în care, după ce denunţa politica de oprimare şi deznaţionalizare dusă de guvernul ungar, declara: „Naţiunea română din Ungaria şi Transilvania nu urmăreşte să stăpânească asupra altor neamuri. Lipsită cu desăvârşire de orice clasă slăpânitoare istorică, naţiunea română, prin fiinţa ei însăşi, este întruparea democraţiei celei mai desăvârşite. Pe teritoriul său strămoJşese, naţiunea română este gata a asigura fiecărui popor libertatea naţională, şi organizarea sa în stat liber şi independent o va întocmi pe temeiurile democraţiei, care va asigura tuturor indivizilor aflători pe teritoriul său egalitatea condiţiunilor de viaţă, unicul mijloc al desăvârşirii omeneşti". Manifestul respingea, în termeni categorici, orice formă de menţinere a românilor în frontierele unui stat maghiar, indiferent de regimul său: „Naţiunea română din Ungaria

şi Transilvania [...] nu mai voieşte, sub nici o conditiune, să trăiască în legătură de stat cu naţiunea maghiară, ci este hotărâtă a-şi înfiinţa pe teritoriul locuit de români statul său liber şi independent".

În Transilvania şi în Banat, în timp ce maghiarii încercau, mai ales după răsturnările din Budapesta, în urma cărora puterea fusese luată de Mihály Kârolyi (iar Oszkăr Jăszi devenise ministrul Naţionalităţilor), să-şi asigure controlul, românii se organizau atât pe plan politic cât şi militar. Simultan cu lupta naţională se desfăşurau şi acţiuni violente de caracter economic şi social. La Făget, ţăranii români, care atacaseră nişte magazii cu alimente — potrivit versiunii ungare — au fost supuşi focului jandarmilor, dar, în imposibilitate de a restabili ordinea, s-a făcut apel la ...aviaţie! Un avion a bombardat ţăranii revoltaţi, provocând 104 morţi. La Giurcuţa, în urma atacării de către ţăranii români a castelului lui Urmanczy, deputat maghiar, detaşamentul sosit pentru restabilirea ordinii a executat 44 de persoane, arse apoi pe un rug improvizat.

Acte de violenţă s-au comis şi în Secuime, unde fruntaşi locali sau simpli locuitori români au fost oribil torturaţi, înainte de a fi executaţi..

Guvernul ungar a încercat să oprească secesiunea românilor prin trimiterea ministrului Naţionalităţilor, Oszkăr Jăszi, la Arad pentru a duce tratative cu fruntaşii Consiliului Naţional Român, încercarea reprezentantului Budapestei de a păstra Transilvania în cadrul statului ungar, beneficiind de un statut de autonomie, a eşuat: Iuliu Maniu a rezumat la 14 noiembrie în două cuvinte obiectivul mişcării naţionale române: „Separarea deplină".

Ea — separarea — trebuia să fie proclamată în cadrul unui for naţional repezentativ, a cărui convocare ar fi fost anunţată de Consiliul Naţional Român. Guvernul ungar încheiase la 13 noiembrie un armistiţiu, la Belgrad, cu generalul Franchet d'Esperey, comandantul trupelor Antantei, în urma căruia ele puteau să înainteze, în Transilvania, până la Mureş.

în vederea desfăşurării Marii Adunări Naţionale, în întreaga Transilvanie, în condiţii de insecuritate, create de atacurile unor cete înarmate maghiare, românii şi-au desemnat delegaţii pentru adunarea ce urma să se desfăşoare la Alba Iulia, oraşul încărcat de amintiri

lltorice: cârmuirea lui Mihai Viteazul asupra Transilvaniei şi martiriul lui Horea şi Cloşca.

Pentru socialiştii români adeziunea politică unionistă nu a fost lipsită de întrebări asupra corectitudinii opţiunii lor. Keith Hitchins a explicat corect dilema socialiştilor români: „puteau ei însă să abandoneze cu conştiinţa împăcată o republică democratică (Ungaria după 31 octombrie 1918 — n.n.) în care se câştigase cea mai amplă libertate pentru un regat cu o lungă tradiţie a opresiunii de clasă, Chiar dacă el era de aceeaşi naţionalitate cu ei? Astfel de consilii-rente i-au determinat să stăruie ca Transilvania şi alte .zone din Ungaria, locuite de români, să rămână autonome până când ar fi existat suficiente garanţii că România va deveni o ţară democratică şi că liderii ei vor înfăptui reforma constituţională şi cea agrară, garantând poporului bunăstarea şi o voce dominantă în conducerea propriilor treburi. Hotărârea lor de a sprijini unirea finală cu Komănia, dacă aceasta era voinţa poporului român, nu a şovăit, Iul uşi, niciodată".

Socialiştii (Iosif Jumanca, Ion Flueraş şi alţii) au înţeles că obicctivele lor social-economice nu puteau fi obţinute decât într-un Stat naţional, în cadrul căruia, prin unificarea partidelor socialiste, .ivea să se creeze un partid socialist puternic, în măsură să promoveze interesele muncitorimii şi ţărănimii. Este un semn al maturităţii lor politice faptul de a nu fi cedat la cântecul de sirenă al socialiştilor unguri şi de a fi acordat prioritate naţionalului faţă de social.

La marea Adunare Naţională de la Alba Iulia din ziua de 18 tinicmbrie/1 decembrie 1918 au participat 1 228 delegaţi; prezidată tic Gh. Pop de Băseşti, adunarea a ascultat mai multe cuvântări (Şt. Cicio Pop, Iuliu Maniu şi alţii) rostite şi primite într-o atmosferă de mare entuziasm, în timp ce în afara clădirii peste 100 000 de români, veniţi din întreaga Transilvanie, fremătau, în aşteptarea unei decizii care li se părea încă a fi un vis minunat.

Hotărârea de la Alba Iulia aducea o notă distinctă, în raport cu cele de la Chişinău şi Cernăuţi. în primul său articol, ea proclama solemn că „Adunarea naţională a românilor din Transilvania, Banat şi Ţara Ungurească, adunaţi prin reprezentanţii lor îndreptăţiţi la Alba Iulia, în ziua de 18 noiembrie (1 decembrie) 1918, decretează

unirea acelor români şi a teritoriilor locuite de dânşii cu România. Adunarea naţională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al naţiunii române la întreg Banatul cuprins între râurile Mureş, Tisa şi Dunăre". în continuare, hotărârea formula un şir de prevederi destinate să asigure individualitatea acestor teritorii în faza de tranziţie spre desăvârşirea instituţională şi, mai ales, îndeplinirea deziderateloi de ordin social, economic şi politic, în care se recunoştea uşor programul socialiştilor. Cea de a doua prevedere, imediat după unire, era cea a autonomiei tranzitorii: „Adunarea naţională rezervă teritoriilor sus-indicate autonomia provizorie până la întrunirea Constituantei aleasă pe baza votului universal". Principiile pe temeiul cărora urma să fie organizată Transilvania erau riguros formulate: „Deplina libertate naţională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra şi judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său şi fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare şi la guvernarea ţării în proporţie cu numărul indivizilor ce-1 alcătuiesc"; egalitatea şi autonomia confesională: „înfăptuirea desăvârşită a unui regim curat democratic pe toate terenurile vieţii publice. Votul obştesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporţional, pentru ambele sexe în vârstă de 21 de ani la reprezentare în comune, judeţe ori parlament". O atenţie deosebită era acordată viitoarei împroprietăriri a ţăranilor: „Reforma agrară radicală. Se va face conscrierea tuturor proprietăţilor, în special a proprietăţilor mari. în baza acestor conscrieri, desfiinţând fideicomisele şi în temeiul dreptului de a se micşora după trebuinţă latifundiile, i se face posibil ţăranului să-şi creeze o proprietate (arător, păşune, pădure), cel puţin atât cât să o poată munci el şi familia lui. Principiul conducător al acestei politici agrare e pe de-o parte promovarea nivelării sociale, pe de altă parte potenţarea producţiunii". în privinţa condiţiilor de viaţă ale muncitorilor, hotărârea prevedea: „Muncitorimii industriale i se asigură aceleaşi drepturi şi avantagii care sunt legiferate în cele mai avansate state industriale din Apus".

Hotărârea de la Alba Iulia apare ca o sinteză între programul naţional şi cel social şi o sinteză între unirea necondiţionată şi unirea condiţionată. (Există mărturii că un grup de tineri ofiţeri ardeleni

alarmaţi de zvonurile despre o unire condiţionată au pătruns în camera în care se redacta hotărârea şi au exercitat presiuni pentru proclamarea unirii necondiţionate. în cele din urmă, Iuliu Maniu avea să l'ăsească formula finală, dar numai după lungi discuţii cu Al. Vaida-Voevod, partizan ferm al unirii necondiţionate.) Ea exprima o anumită rezervă critică faţă de rânduielile din Vechiul Regat, rezultată dintr-un amestec de repulsie faţă de orientalismul moravurilor, mizeria ţărănimii şi imaginea creată de îndelungata propagandă maghiară, ostilă României. Teama de politica de centralizare autoritară, atribuită lui Ion I. C. Brătianu, i-a făcut pe basarabeni să voteze iniţial 0 unire condiţionată, pe bucovineni să facă referiri la viitorul regim democratic şi pe transilvăneni să expliciteze amănunţit libertăţile democratice, reforma agrară radicală şi drepturile muncitorimii.

Românii din Basarabia, Bucovina, Transilvania şi Banat voiau unirea cu Vechiul Regat şi crearea statului naţional român, dar, în acelaşi timp, voiau şi garanţii că acele aspecte negative din societatea românească de peste Prut şi Carpaţi — adică din patria-mamă — nu se vor extinde şi asupra lor.

Dincolo de aceste rezerve — lesne de înţeles şi, în fond, benefice pentru naţiunea română —, Marea Unire din 1918 a fost — şi rămâne — pagina cea mai sublimă a istoriei româneşti. Măreţia ei stă în faptul că desăvârşirea unităţii naţionale nu este opera nici unui om politic, a nici unui guvern, a nici unui partid; este fapta istorică a întregii naţiuni române, realizată într-un elan ţâşnit cu putere din străfundurile conştiinţei unităţii neamului, un elan controlat de fruntaşii politici, pentru a-1 călăuzi cu inteligenţă politică remarcabilă spre ţelul dorit.

Marea Unire *nu* a fost rezultatul participării României la război. Nici partizanii Antantei, nici cei ai Puterilor Centrale nu au avut în vedere revoluţia din Rusia şi destrămarea monarhiei austro-ungare. Raţionamentul lor s-a înscris formulei tradiţionale a raportului de putere interstate: victoria Antantei ne va da Bucovina, Transilvania şi Banatul, victoria Puterilor Centrale ne va da Basarabia; o biruinţă o excludea pe cealaltă, astfel că nimeni nu vedea cum ar fi cu putinţă ca toate aceste provincii să intre aproape simultan în frontierele Vechiului Regat.

Războiul început de România în 1916 s-a încheiat prin pacea de la Bucureşti din 1918. Prost pregătit, el a cunoscut înfrângerile din 1916 şi izbânzile din 1917, care nu au mai putut modifica însă situaţia frontului, aşa cum el fusese fixat în iarna 1916/1917; ieşirea Rusiei din război a făcut imposibilă continuarea operaţiilor militare de către România, singură, şi a impus, ca urmare a păcii de la Brest-Litovsk, pe cea de la Bucureşti.

În acele zile, când se plăteau deopotrivă păcatele guvernului liberal din anii 1914-1916 şi se îndurau urmările defecţiunii ruse, au intervenit cele două evenimente de însemnătate continentală şi universală, graţie cărora românii din teritoriile stăpânite de Rusia şi Austro-Ungaria au putut să-şi exprime şi să înfăptuiască voinţa lor de a se uni cu Ţara, cu România. Nu o victorie militară a stat la temelia României Mari, ci actul de voinţă al naţiunii române de a-şi da armătura teritorial-instituţională care este statul naţional. Aşa cum în secolul al XlX-lea, în Peninsula Italică, atunci când se discutau modalităţile de unificare a statelor italiene (sub egida Papei, a Regatului Sardiniei etc.) se spunea *Italia fără da se* (Italia se va face prin ea însăşi), tot astfel, România — căreia îi spunem Mare pentru a o deosebi de cea mică (Vechiul Regat), dar care este, de fapt, România *nu* mare, ci firească, un stat ce corespunde frontierelor ei fireşti — această Românie s-a făcut de la sine, peste erorile şi îndoielile clasei politice. O necesitate istorică — naţiunea trebuie să trăiască într-un stat naţional — s-a dovedit mai puternică decât orice guvern sau partid, culpabil de egoisme sau incompetenţă, şi, punând în mişcare naţiunea, i-a dat acea forţă uriaşă ca peste toate adversităţile să dea viaţă aspiraţiei sale: statul naţional.

DIN NOU ÎN PRIMEJDIE

Marea Adunare Naţională de la Alba Mia a încheiat în 1918 procesul început în 1859, de creare a statului naţional român. Ceea ce se ştie mai puţin este că, în lunile următoare, el a trecut printr-o

mare primejdie, ale cărei dimensiuni sunt puse în lumină de documentele date la iveală în ultimii ani.

Nici Rusia Sovietică, nici Ucraina Sovietică nu acceptau unirea Basarabiei şi a Bucovinei cu România. La Kiev, în fruntea Consiliului Comisarilor Poporului, Lenin îl numise pe bulgarul Christian Rakovski, adversar înverşunat al României, convins că o intervenţie militară împotriva acestei ţări avea să se soldeze cu prăbuşirea regimului „claselor exploatatoare" şi instaurarea unei republici sovietice.

Încă din a doua jumătate a lui ianuarie 1919 au avut loc în zona Hotinului incursiuni în dreapta Nistrului ale detaşamentelor sovietice care au beneficiat de complicitatea unor localnici. Generalul Stan Poetaş, comandantul Brigăzii 17 infanterie, a fost ucis de elemente comuniste, în apropiere de Atachi (jud. Soroca), iar trupele române dispuse la frontieră au fost, temporar, constrânse să bată în retragere. Abia fusese restabilită situaţia în această parte, când s-a produs un nou atac în regiunea Hotin-Atachi, dat de forţele sovietice, care au reuşit să ocupe Hotinul (23 ianuarie), unde puterea a fost preluată de un directorat sovietic, ce şi-a exercitat autoritatea până la 1 februarie, când trupele române au expulzat, după lupte grele, pe invadatori şi au restabilit ordinea.

Situaţia s-a agravat considerabil după instituirea regimului sovietic în Ungaria, unde, la 21 martie 1919, a fost proclamată „Republica Sfaturilor" (sovietelor), conducătorul de fapt al noului regim fiind Bela Kun, comunist, originar din Transilvania. Republica Sovietică Ungară crea pentru România primejdia de a fi atacată din est şi din vest, de Armata Roşie sovietică şi de cea ungară. Christian Rakovski stăruia pentru un atac conjugat sovieto-ungar împotriva României, convins că, de îndată ce joncţiunea celor două Armate Roşii avea să se facă pe teritoriul acestei ţări, ea avea să devină o republică sovietică.

Faţă de diviziunile şi şovăielile Consiliului Suprem Interaliat de la Paris şi de ameninţarea care plana asupra Transilvaniei, ca urmare a prezenţei unităţilor militare ungare în Crişana, înaltul Comandament român a hotărât să treacă la ofensivă. în ziua de 16 aprilie, după ce respinseseră un atac ungar, dat în cursul nopţii, trupele române străbat defileurile Munţilor Apuseni şi, câteva zile

mai târziu, ocupă oraşele Satu Mare, Cărei, Salonta şi Oradea Mare, după care continuă ofensiva până la Tisa, pentru a aşeza un obstacol natural în măsură să asigure securitatea teritoriului controlat de trupele române (1 mai).

În timp ce situaţia se stabiliza pe frontul de vest, Rakovski şi Cicerin, comisarul poporului pentru Afaceri Străine în guvernul sovietic de la Moscova, au trimis note ultimative guvernului român, cerând imediata evacuare a trupelor române din Basarabia şi Bucovina (1-2 mai). Moscova şi Kievul pregăteau astfel intervenţia militară, coordonată cu autorităţile de la Budapesta, destinată să includă România în sistemul republicilor sovietice.

Pentru a testa rezistenţa trupelor române şi franceze a fost pregătită o incursiune pe malul drept al Nistrului, în timp ce forţele ungare dezlănţuiseră ofensiva împotriva recent constituitului stat cehoslovac (20 mai). La 27 mai, trupele sovietice au trecut Nistrul şi au ocupat Tighina. Speranţa atacatorilor că soldaţii francezi (în Basarabia se aflau şi trupe franceze) li se vor alătura din considerente ideologice s-a spulberat, replica militarilor algerieni fiind pe cât de promptă pe atât de eficace. Soldaţii roşii au fost constrânşi să se retragă, cu mari pierderi, însoţiţi — totuşi — de circa 60 de francezi.

Ofensiva forţelor anticomuniste în Rusia, conduse de generalul A.I. Denikin, a pus capăt încercărilor de organizare a atacului conjugat sovieto-ungar împotriva României. Rakovski s-a resemnat să renunţe la acest proiect numai după ce a primit de la Lenin o telegramă prin care era făcut răspunzător dacă trupele destinate atacului împotriva României nu erau trimise imediat să apere puterea sovietică, ameninţată de înaintarea albilor.

LA BUDAPESTA

Dacă frontul de est a cunoscut, în urma desfăşurării războiului civil din Rusia, un calm relativ, după atacul de la Tighina, cel de vest a înregistrat o escaladare a confruntării cu un final la care puţini

se aşteptau. încurajat de succesele obţinute împotriva Cehoslovaciei, guvernul ungar a hotărât să treacă la ofensivă pe frontul românesc de la Tisa, prezentându-se ca executor al cererii adresate de Consiliul Suprem Interaliat guvernului român de a-şi retrage trupele de la Tisa pe linia de demarcaţie din Crişana.

La Paris, atitudinea Aliaţilor faţă de România era ambiguă. Pe de o parte preşedintele SUA, Wilson, şi premierul britanic, Lloyd George, puneau căderea guvernului Kârolyi — pentru ei un moderat — pe seama ofensivei trupelor române şi reproşau luT Brătianu înaintarea până la Tisa; pe de altă parte, faţă de succesele ungare împotriva cehoslovacilor, mareşalul Foch considera necesară o campanie militară împotriva Ungariei, pentru care doar România nu făcea rezerve şi nu prezenta cereri.

Atitudinea Bucureştilor era determinată de două considerente: primejdia ungară şi dorinţa de a ameliora relaţiile cu Aliaţii — nemulţumiţi de fermitatea lui Brătianu în refuzul de a accepta clauze ce atingeau suveranitatea ţării.

Istoriografia ungară (chiar cea postcomunistă!) prezintă Republica Sovietică Ungară drept „alternativa socialistă" — spre deosebire de cea „burgheză" — a rezolvării problemei naţionale. Referindu-se la Republica Sfaturilor, proclamată la 21 martie 1919, *Histoire de la Transylvanie* (1992) scrie că „s-a văzut constituindu-se, după Rusia, al doilea stat proletar, care a făcut ca naţiunile din bazinul dunărean să întrevadă o cotitură istorică". Autorii susţin că „Republica Sfaturilor a instaurat o nouă orientare în politica externă şi în politica naţionalităţilor. Ea nu se mai fonda pe integritatea teritorială — se desolidariza clar de politica naţională a regimului democratic al lui Kârolyi —, dar ea refuza de asemenea să cedeze fără condiţii anumite regiuni ale ţării armatelor ţărilor vecine cu *intenţii vădit imperialiste* (subl.n.)". De reţinut terminologia autorilor maghiari, moştenită de la istoriografia marxistă! Ei amintesc faptul că Republica Sfaturilor „a promis de asemenea lupta «împotriva boierilor români», invitând proletariatul din România să constituie o alianţă" şi că liderii de la Budapesta v^erau ferm convinşi că mişcarea muncitorească revoluţionară avea să abolească frontierele şi să creeze un stat internaţional imit a cărei

condiție prealabilă ar fi fost «alianța frățească a muncitorilor, republica federativă»".

Este de netăgăduit că la Budapesta existau socialişti şi comunişti cu vederi „internaționaliste", că cei din urmă aşteptau izbucnirea revoluției mondiale, prăbuşirea statelor burgheze şi fraternitatea universală a proletariatului. Naționalismul însă era mai puternic decât ideologiile de stânga. Şeful Misiunii militare franceze la Praga, generalul Pelle, scria, la 6 iulie 1919, că „ungurii arată că sunt hotărâți să restabilească vechile hotare ale țării lor": aşadar nu abolirea frontierelor, ci restaurarea lor.

Consiliul Suprem Interaliat, divizat şi indecis, nu dăduse curs propunerii mareşalului Foch, când autoritățile de la Budapesta au luat inițiativa, declanşând, la 20 iulie, ofensiva pe frontul de pe Tisa. Deşi aşteptat, şocul a fost resimțit de dispozitivul românesc: trupele ungare au trecut Tisa şi au reuşit să-şi creeze un cap de pod. După o săptămână de lupte înverşunate, ofensiva ungară a fost stăvilită, şi inamicul aruncat peste Tisa»

De astă dată, ignorând îndemnurile — uneori imperative — ale Consiliului Suprem Interaliat ca trupele române să nu înainteze, Brătianu şi înaltul Comandament erau decişi să meargă până la capăt în confruntarea româno-ungară. Decizia avea o dublă motivație: de securitate şi de prestigiu.

Până în ajunul căderii sale, Bela Kun nu a abandonat speranța că România poate fi eliminată din luptă prin atacul conjugat sovieto-ungar şi a păstrat un neîntrerupt contact telegrafic cu Lenin în acest scop. Amenințarea unui război pe două fronturi exista atât timp cât Budapesta şi Moscova formau o alianță roşie. Era, aşadar, imperativ necesar ca guvernul controlat de comunişti — în speță, de Bela Kun — să fie înlăturat.

Intervenția română împotriva regimului sovietic ungar era solicitată până şi de reprezentanții fostei clase politice, înlăturate de la putere. încă de la 10 iulie, fostul prim-ministru Gyula Andrássy, prințul de Windischgrătz şi fostul ministru Vâzsonyi Vilmos au solicitat lui N. Petrescu-Comnen (pe atunci şeful Biroului român de presă de la Berna) să contribuie, alături de forțele anticomuniste din Ungaria (un guvern conservator se constituise la Szeged), la

răsturnarea regimului comunist prin ocuparea Budapestei. După opinia lui Vâzsonyi, „singura putere în măsură de a lichida bolşevismul, în centrul Europei, este România". Şi tot el susținea: „Numai cu concursul Dvs. (al României — n.n.) putem să ne salvăm țara şi să se restabilească pacea şi ordinea în inima Europei". Lichidarea focarului comunist din Ungaria — un fel de sucursală a Moscovei la Dunărea de Mijloc — corespundea deopotrivă intereselor României ca şi stabilității în Europa.

Prezența trupelor române în capitala ungară era însă şi o problemă de prestigiu. Când ele şi-au făcut, la 4 august 1919, intrarea în Budapesta, în locul guvernului controlat de Bela Kun se afla, de la 1 august, aşa-numitul guvern „sindical", condus de socialiştii de dreapta Gyula Peidl şi Kâroly Peyer, ambii ostili comuniştilor. Ocuparea Budapestei de către armata română avea, pentru români, o valoare simbolică: era răscumpărarea secolelor de oprimare şi umilință îndurate în Transilvania. Fără o astfel de satisfacție oferită opiniei publice româneşti, reconcilierea între cele două popoare şi state apărea anevoioasă. Ocuparea Budapestei nu a fost un act de răzbunare (autoritățile militare române au avut o atitudine corectă şi au întreprins acțiuni umanitare în beneficiul populației), personalități politice ca Al. Vaida-Voevod luând în considerare raporturi bilaterale normale sau chiar amicale: „Ungurii — spunea fruntaşul ardelean amintit — sunt inamicii noştri de ieri, sunt învinşii de astăzi şi vrem ca ei să fie prietenii noştri de mâine".

Astfel de intenții aveau să se dovedească irealizabile. După patru luni, când armata română s-a retras din Ungaria, forțele conservatoare, eliberate de teama comunismului, au reluat tradiționala politică de ostilitate față de România. în octombrie 1919, amiralul Mikl6s Horthy, viitorul regent al Ungariei, afirma că: „Inamicul numărul unu al Ungariei este România, pentru că cele mai mari pretenții teritoriale sunt împotriva ei şi pentru că ea este cea mai puternică dintre statele vecine. De aceea, principalul țel al politicii noastre externe este rezolvarea problemelor cu România prin recurgerea la arme".

Căderea regimului lui Bela Kun nu a însemnat, aşadar, decât *diminuarea,* nu dispariția primejdiei de la frontiera vestică. Regimul

comunist de la Budapesta însemna — cum s-a arătătat — posibilitatea prinderii României în cleştele sovieto-ungar. El „nu prezenta o ameninţare serioasă din punct de vedere ideologic. Keith Hitchins a relevat lipsa de ecou în mediul socialist şi muncitoresc din România a propagandei „internaţionaliste" a regimului condus de Bela Kun: „Eşecul Republicii Sovietice Ungare de a obţine sprijinul nu mai mult decât al unui pumn de socialişti români trebuie atribuit, în primul rând, puternicului sentiment naţional al celor din urmă şi credinţei că socialismul se poate dezvolta în chipul cel mai bun în cadrul statului naţional". Aceeaşi constatare este valabilă — cum se va vedea mai jos — şi în cazul Rusei Sovietice şi a chemărilor sale internaţionaliste.

LUPTA DIPLOMATICĂ DE LA PARIS

În timp ce România îşi apăra noile frontiere de la est şi vest, la Paris se desfăşura Conferinţa de pace, unde reprezentanţii ţării noastre au avut de dat o luptă diplomatică îndârjită, care spulberă afirmaţiile tendenţioase despre crearea României Mari ca un fel de recompensă teritorială acordată de Antantă.

Poziţia României a fost, de la început, anevoioasă, întrucât Antanta considera că tratatul din 1916 îşi pierduse valabiliatea ca „ urmare a semnării păcii de la Bucureşti, iar SUA refuzau să recunoască orice acord încheiat înainte de intrarea lor în război, aşadar şi tratatul din 1916.

Această situaţie era agravată de principiul de bază al Conferinţei de pace, ierarhia de putere: statele erau împărţite în două categorii — marile puteri, cu interese nelimitate, şi micile puteri, cu interese speciale (România figura, bineînţeles, în cea de a doua grupă). Marile puteri învingătoare au constituit un adevărat directorat al celor patru (Clemenceau, W. Wilson, Lloyd George şi Orlando), Japonia fiind „partenerul tăcut". Cei patru „chirurgi" chemaţi să „taie" frontierele noii Europe erau de o ignoranţă desăvârşită.

Premierul britanic Lloyd George se întreba — potrivit lui „Daily Mail" — „unde dracu' este locul ăsta (Transilvania) pe care România este atât de nerăbdătoare să-1 aibă?"

Ion I. C. Brătianu, stăpânit de marea sa ambiţie, nu a vrut să-1 aibă alături, ca al doilea delegat, pe Take Ionescu, ale cărui întinse relaţii în lumea politică internaţională i-ar fi fost de cel mai mare folos. El a crezut că abilitatea sa politică va fi suficientă pentru a-i face recunoscute drepturile României (potrivit diplomatului Dimitrie Ghica, premierul român, confruntat cu dârzenia şi agresivitatea lui Clemenceau — „Tigrul" —, ar fi încercat chiar să-i slăbească poziţia prin discuţii politice cu oamenii de stat francezi, ceea ce l-ar fi făcut pe premierul francez să spună că ar fi putut să-1 expulzeze pe Brătianu din Franţa între doi jandarmi).

Superioritatea politico-diplomatică a lui Take Ionescu faţă de Brătianu este dovedită de atitudinea sa în problema Banatului sârbesc. Brătianu se plasa pe poziţia tratatului din 1916, cerând ca întreg Banatul să fie atribuit României. Take Ionescu a înţeles nu numai că Aliaţii nu vor da satisfacţie României în detrimentul Serbiei, aflată din prima clipă şi fără întrerupere în război, dar — ceea ce era capital — că, având frontiere cu trei state ostile (Rusia Sovietică, Ungaria şi Bulgaria), România nu avea nici un interes să mai aibă un vecin nemulţumit. Iată de ce, fără nici un fel de împuternicire oficială, el a declarat primului-ministru sârb, Nikola Pasic, că România renunţă la Banatul sârbesc.

Brătianu a fost însă omul politic român care a dovedit cea mai puternică rezistenţă faţă de încercările marilor puteri de a-şi impune voinţa în dauna independenţei României. Venit să obţină, la Paris, recunoaşterea noilor frontiere ale ţării, el a scris aceste cuvinte (în scrisoarea din 3 iunie 1919 către M. Pherechide), ce ar trebui sa fie ştiute de fiecare român: „Am moştenit o ţară independentă şi chiar pentru a-i întinde graniţele, nu-i putem jertfi neatârnarea".

Marea luptă a dat-o Brătianu în legătură cu tratatul minorităţilor, care îl însoţea pe cel cu Austria. Marile puteri, preocupate de situaţia minorităţilor naţionale" de pe teritoriul statelor succesoare Austro-Ungariei (adică în frontierele cărora intraseră teritorii ale fostei monarhii dualiste) şi, în primul rând, de situaţia minorităţii

evreieşti, au dorit să aibă un drept de supraveghere asupra regimului aplicat acestor minorităţi. în acelaşi timp, ele au voit să-şi asigure avantaje economice prin includerea unor clauze privind comerţul exterior şi de tranzit.

Deosebit de supărătoare pentru România era referinţa în preambulul tratatului minorităţilor (destinat să explici teze art. 60 al celui cu Austria) la faptul că „în tratatul de la Berlin, independenţa Regatului României nu a fost recunoscută decât sub anumite condiţiuni".

Brătianu a protestat ferm împotriva unor astfel de demersuri. El a refuzat categoric condiţii şi limitări impuse *numai* statelor succesoare ale Austro-Ungariei, nu şi marilor puteri (Marea Britanie, de exemplu, refuzase principiul protecţiei minorităţilor ca incompatibil cu întinsul ei imperiu colonial). Premierul român a relevat primejdia divizării populaţiei României în două categorii — români şi minoritari: „unii încrezători în solicitudinea statului, iar ceilalţi îndemnaţi de a-i fi potrivnici şi a căuta protecţie în afara graniţelor". Ion I.C. Brătianu a adoptat atitudinea omului de stat responsabil pentru apărarea intereselor supreme ale naţiunii. Poziţia guvernului român nu era dictată decât de dorinţa de a nu se aduce limitări suveranităţii naţionale; el era hotărât, aşa cum declara la 27 mai 1919, „să recunoască cele mai largi libertăţi minorităţilor etnice şi confesionale" şi propunea următoarea formulare a articolului privind drepturile minorităţilor: „România acordă tuturor minorităţilor de limbă, rasă şi religie care locuiesc înlăuntrul noilor sale graniţe drepturi egale acelor pe care le au ceilalţi cetăţeni români".

În imposibilitate de a face acceptată poziţia României, Brătianu a părăsit Parisul şi s-a angajat în politica de rezistenţă faţă de cei patru mari, până la 12 septembrie, când a demisionat. Forţele erau inegale: la 15 noiembrie 1919, guvernul Al. Vaida-Voevod a primit un ultimatum al Consiliului Suprem Interaliat prin care i se cerea să accepte în termen de opt zile, „fără discuţie, fără rezerve şi fără ^condiţii", semnarea celor două tratate (cu Austria şi cel al minorităţilor), în caz contrar urmând a părăsi Conferinţa de pace, iar relaţiile diplomatice dintre ţările membre ale Consiliului şi România aveau să fie rupte.

Mai flexibil şi mai pragmatic decât Brătianu, Al. Vaida-Voevod avea să dezamorseze criza din relaţiile dintre Bucureşti şi Paris, şi, obţinând unele reformulări aje textelor (între care dispariţia referirii la recunoaşterea independenţei României), a semnat tratatele incriminate.

Desăvârşirea unităţii naţionale a României a căpătat astfel recunoaştere internaţională prin tratatul de la Saint-Germain-en-Laye, cu Austria — care recunoştea unirea Bucovinei cu România ,— semnat la 10 decembrie 1919 (celelalte puteri îl semnaseră la 10 septembrie), prin tratatul de la Trianon, cu Ungaria — care recunoştea unirea Transilvaniei cu România, semnat la 4 iunie 1920, şi prin tratatul de la Paris, prin care Franţa, Marea Britanie, Italia şi Japonia (care nu 1-a ratificat însă) recunoşteau unirea Basarabiei cu România, semnat la 28 octombrie 1920.

Tratatul cu Bulgaria, de la Neuilly, semnat la 27 noiembrie (dar de România la 10 decembrie 1919), a reconfirmat, printre altele, frontiera româno-bulgară din 1913."

în legătură cu recunoaşterea internaţională a unirii Basarabiei cu România, sunt de făcut trei observaţii. Ratificarea tratatului semnat la 28 octombrie 1920 s-a făcut cu întârziere (Marea Britanie 1-a ratificat în 1922, Franţa în 1924, Italia în 1927). întârzierea Italiei şi refuzul Japoniei de a-1 ratifica au fost determinate de dorinţa de a nu prejudicia relaţiile cu URSS. între guvernele japonez şi sovietic a fost încheiat un acord secret privind neratificarea de către Tokio a tratatului din 28 octombrie 1920, ca parte a convenţiei sovieto-japoneze din 20 ianuarie 1920. După ce Italia a ratificat tratatul, Japonia a rămas singura putere semnatară care nu-1 ratificase, făcându-1 astfel inoperant, în continuare. Ameninţată de URSS că va întrerupe discuţiile privind tratatul de pescuit între cele două ţări (20 000 de pescari japonezi câştigau peste 24 milioane de dolari din pescuitul în apele sovietice!), Japonia nu a mai ratificat tratatul privind Basarabia.

SUA au întârziat recunoaşterea unirii Basarabiei cu România .până în 1933, şi atunci au făcut-o pe cale ocolită. în 1920, anul tratatului de la Paris privind Basarabia, SUA au decis să nu recunoască nici un fel de schimbare teritorială afectând vechiul

Imperiu rus atât timp cât nu exista un guvern reprezentativ la Moscova. Recunoaşterea unirii Basarabiei cu România ar fi încăftat acest principiu. Faţă de repetatele proteste şi cereri ale guvernului român şi în dorinţa de a păstra bune relaţii economice între cele două ţări, în 1933, la sugestia lui Cordell Huli, secretar de stat, Basarabia a fost inclusă în cota de imigraţie a României pentru SUA, ceea ce echivala cu recunoaşterea suveranităţii româneşti asupra teritoriului dintre Prut şi Nistru.

Peripeţiile recunoaşterii diplomatice a Marii Uniri relevă două realităţi fundamentale: România Mare nu este creaţia artificială a tratatelor de pace din anii 1919-1920, o „plăsmuire monstruoasă" a Versaillesului şi a Trianonului, aşa cum a repetat în perioada interbelică (dar şi mai târziu) propaganda revizionistă ungară şi sovietică. Desăvârşirea unităţii naţionale a românilor s-a înfăptuit *înainte* de Conferinţa de pace prin actele de unire de la Chişinău, Cernăuţi şi Alba Iulia, toate în 1918, în timp ce tratatele de pace, care le-au dat consacrarea internaţională, au fost semnate în anii 1919-1920 (în privinţa tratatului de la Trianon, este de amintit că el a fixat şi frontiera româno-ungară, după ce echipe de experţi francezi, englezi, italieni şi americani propuseseră diferite trasee, cel mai defavorabil României fiind cel italian, iar cel mai favorabil cel francez).

Tensiunile dintre România şi Aliaţi, în timpul Conferinţei de pace şi reticenţele lor în a recunoaşte una sau alta din noile frontiere ale României infirmă o altă teză a propagandei ostile României, teză potrivit căreia România Mare a apărut ca urmare a „bacşişului" dat de Antantă aliatului român. Lupta lui Brătianu la Paris pentru a face recunoscute drepturile României dezminte categoric această afirmaţie tendenţioasă.

Este însă adevărat că, dincolo de duelul acesta dintre Clemenceau şi Brătianu, Franţa a sprijinit consolidarea şi recunoaşterea României Mari. Interesul Parisului pentru România nu era însă dictat, în chip prioritar, de constituirea aşa-zisului cordon sanitar împotriva Rusiei Sovietice. în 1919-1920, puţini erau acei care să întrevadă viitoarea evoluţie a regimului sovietic şi ponderea pe care URSS (constituită la 30 decembrie 1922) avea să o aibă în relaţiile internaţionale. Pentru Franţa, România prezenta interes, în primul rând, din perspectiva construirii unui flanc oriental antigerman. Din secolul al XVI-lea, de la alianţa franco-otomană împotriva Imperiului german, Parisul a căutat permanent un aliat în Est, care să oblige Imperiul german la un război pe două fronturi. După declinul Imperiului otoman, Franţa a substituit aliatului otoman Rusia. După revoluţia bolşevică, Rusiei i s-a substituit lanţul de aliaţi răsăriteni ai Franţei: Polonia, Cehoslovacia, România şi Iugoslavia. La temelia acestei alianţe se afla solidaritatea în menţinerea *statu-quo-ului* versaillez (configuraţia teritorială, modelată de ansamblul tratatelor de pace din anii 1919-1920, dintre care primul, cel cu Germania, fusese semnat la Versailles, la 28 iunie 1919). Cele patru ţări din Europa Centrală şi de Sud-Est apăruseră sau îşi realizaseră unitatea naţională la sfârşitul războiului, ale cărui rezultate politico-tcritoriale fuseseră consacrate prin tratatele de pace din anii 1919-1920. în principiu, Franţa şi aliaţii ei răsăriteni trebuiau să acţioneze solidar, în apărarea frontierelor născute din războiul mondial. Era, aşadar, în interesul Parisului ca aliaţii săi răsăriteni — între care si România — să fie puternici.

PARTEA a IV-a

ISTORIA CONTEMPORANĂ

GENERALUL HAR1SMATIC

Primele alegeri de după constituirea României Mari, desfăşurate după sisteme diferite în Vechiul Regat şi în provinciile unite, au însemnat victoria coaliției „Blocului Democratic", reunind, practic, cele mai importante formațiuni politice, decise să-i conteste lui Brătianu controlul puterii: Partidul Național Român (din Transilvania), Partidul Țărănesc, Partidul Naționalist-Democrat condus de N. Iorga, al cărui prestigiu politic era, după stăruitoarea sa luptă pentru Unire, la apogeu. Victoria „Blocului Democratic" şi eşecul liberalilor putea să apară ca un semn de ingratitudine față de Ion I. C. Brătianu, artizanul Marii Uniri, cum îl prezenta propaganda liberală. Ca şi Clemenceau, după primul război mondial, şi Churchill, după cel de al doilea, Brătianu constata cu amărăciune că electoratul îşi întorcea fața de la el: prea proaspete erau, în amintirea tuturor, răspunderile PNL pentru eşecurile României în război, şi prea mult atotputernicia Brătianului se exercitase în țară, pentru ca acum, în condițiile noului „inaugural", opinia politică să nu dorească „la vremuri noi, oameni noi".

Alianță eterogenă, Blocul Democratic nu putea face față fluxului de greve şi demonstrații de stânga, care amenințau stabilitatea socială şi politică a țării. Omul providențial a fost atunci generalul Averescu. Capitalul său de popularitate a fost un adevărat stăvilar de care s-au spulberat talazurile revoluționare. Devenit prim-ministru în martie 1920, el a rezistat grevei generale din octombrie 1920, punându-i capăt prin mijloace dure (la 21 octombrie, a doua zi după declanşarea ei, au fost arestați liderii sindicali şi cei ai Partidului Socialist), iar la 17 iulie 1921 a fost adoptată legea pentru definitivarea reformei agrare în Vechiul Regat, începutul fiind făcut, în prezența generalului, la Gurbăneşti-Ilfov. într-o țară cu o populație rurală atât de numeroasă ca România, agitația de stânga nu mai avea nici o şansă de îndată ce setea de pământ a țăranului era — fie şi temporar — astâmpărată. Omul tranşeelor, părintele soldaților se dovedea, o dată pacea revenită, şi părintele țăranilor. România datorează generalului Averescu un Mărăşti social şi politic, în 1920-1921, mai important decât Mărăştiul militar din 1917, în înțelesul că prin persoana sa generalul Averescu a blocat curentele de stânga şi extrema-stângă.

„Maurul şi-a făcut datoria, maurul poate să plece", a fost calculul lui Brătianu, care nu ar fi fost el, dacă nu ar fi fost decis să revină la putere, pentru a modela România Mare, privită de el ca o creație a ostenelilor sale. După o scurtă guvernare a lui Take Ionescu — acestei strălucite inteligențe politice destinul ostil nu i-a îngăduit să fie prim-ministru, ceea ce îşi dorise o viață întreagă, decât o lună —, Brătianu şi liberalii au preluat cârma pentru patru ani.

Marea guvernare liberală (1922-1926) a fost încercarea sistematică a clasei burgheze de a-şi da puterea economică şi politică în noul stat românesc, născut din Marea Unire. Principiul de bază a fost „prin noi înşine", adică făurirea economiei capitaliste prin puterile burgheziei naționale concurate de capitalul străin. Artizanul modest, dar tenace al acestei politici a fost fratele primului-ministru, Vintilă Brătianu, a cărei discreție a ascuns statura sa politică, nu mai puțin importantă decât a ilustrului său frate. Aşa cum a observat un analist contemporan, „Vintilă Brătianu a făcut pentru țară mai mult decât toți naționaliştii la un loc. A fost aproape singurul om politic care a lucrat zi de zi şi în chip efectiv la propăşirea economiei naționale". Drama sa a fost că efortul lăudabil şi remarcabil pe care

1-a întreprins nu s-a bucurat de sprijinul beneficiarilor, căci, aşa cum observă acelaşi analist, „Clasa burgheză, în loc să-1 secondeze cu elan şi cu credința, a preferat sa rămână indiferentă. N-a avut nici instinctul, nici maturitatea să-şi dea seama că interesele sale îi dictau să-1 susțină din răsputeri" (Sterie Diamandi). Cântecul de sirenă al capitalului străin a acoperit apelul lui Vintilă Brătianu de a edifica un capitalism național.

Politica de consolidare a statului român, astfel cum apărea după unirea Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei şi Banatului, şi de asigurare a deținerii pârghiilor economiei naționale de către burghezie a făcut obiectul unei ample legislații înfăptuite de guvernul Brătianu. în fruntea ei s-a aflat noua constituție, care o înlocuia pe cea din 1866.

CAPITOLUL 2

ROMÂNIA ŞI CEL DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

NORI AMENINȚĂTORI

La Bucureşti, Pactul Molotov-Ribbentrop a fost primit ca „o lovitură de teatru" sau „un trăsnet din senin". Oamenii politici intuiau corect că partenerii s-au pus de acord şi asupra teritoriilor de împărțit între ei şi că Polonia şi România se aflau —vai! — între ele.

Când a izbucnit războiul (1 septembrie), România nu putea fi decât neutră. Alianța cu Polonia nu era *erga omnes* (față de toți), ea funcționa numai în cazul unui atac sovietic. La 4 septembrie, a doua zi după ce, prin declarația de război a Marii Britanii şi a Franței adresată Germaniei (3 septembrie), care invadase Polonia, conflictul se generalizase, un comunicat al guvernului român reafirma dorința României de „a păstra mai departe atitudinea paşnică de până acum, urmărind buna înțelegere cu toți vecinii țării", fiind propuse din nou pacte de neagresiune, dar şi hotărârea de a veghea la „siguranța intereselor naționale" şi „a face față apărării fruntariilor". Două zile mai târziu, la 6 septembrie un Consiliu de Coroană aproba şi reconfirma această atitudine. N. Iorga a exprimat cel mai corect poziția României: „Facem astăzi o altă politică decât aceea pe care o avem în inimă. Nu o putem face decât pe aceea de azi!" într-adevăr, înconjurată de vecini ostili (URSS, Ungaria, Bulgaria), nesiguri (Iugoslavia) sau pe punctul de a se prăbuşi (Polonia), România nu-şi putea permite acțiuni ce i-ar fi periclitat securitatea, în cinismul său obişnuit, Constantin Argetoianu a rezumat astfel situația: „Vom merge până la cea mai josnică dintre josnicii pentru a ne păstra neutralitatea".

Față de nenorocirile abătute asupra Poloniei, autoritățile române au făcut tot ce le-a stat în putință, încălcând uneori regulile neutralității, pentru a veni în ajutorul aliatului. Astfel, rezervele de aur ale Poloniei (circa 45 milioane de dolari) au putut tranzita teritoriului României şi ajunge la Constanța, de unde au fost duse, pe un vas englez, în Anglia.

La 17 septembrie Armata Roşie a intrat, la rândul ei, în Polonia, pentru a participa la cea de a patra împărțire a acestei țări. în principia, tratatul de alianță din 1921 ar fi obligat România să iasă de astă dată din neutralitate, şi să acorde asistență militară Poloniei. Refugierea celor mai înalte autorități ale statului polonez (preşedintele, guvernul, comandantul-şef al armatei) au făcut fără obiect obligația asumată de România în 1921: „Pentru noi — scria Carol în jurnalul său — este o fericire că s-a întâmplat aşa, căci această dizolvare a statului polon ne scapă de argumente oareşicum trase de păr, reacțiunea noastră şi neintervenirea noastră față de URSS. Este o laşitate practică. Vai ce ar urla neintervenționişii dacă ar şti această frază".

Lui Ribbentrop, venit într-o a doua vizită la Moscova, pentru a definitiva linia de demarcație dintre cele două țări pe teritoriul Poloniei şi între sferele lor de influență (Germania a admis încadrarea şi a Lituaniei, rezervată prin Pactul Molotov-Ribbentrop Germaniei, în sfera sovietică), Stalin i-a spus că „nu era de temut, în clipa de față, nici un fel de escapadă nici din partea României, nici a statelor baltice, deoarece tuturor acestor state le-a intrat frica în oase", ceea ce era perfect adevărat.

În această stare de aşteptare anxioasă, o echipă de legionari 1-a asasinat pe primul-ministru Armând Călinescu (21 septembrie) pentru a răzbuna asasinarea lui Codreanu. „Nu-1 pot înlocui cu nimeni!", a exclamat regele, şi avea dreptate. Aşa cum a spus, în primul Consiliu de miniştri, prezidat de noul prim-ministru, generalul Gheorghe Argeşanu — „Ghiță Ostaşul" — ministrul de Interne Gavrilă Marinescu, instrumentul regelui pentru *„Ies sales besognes"*(treburile murdare), „represiunea va fi straşnică". în afara celor 9 asasini executați pe locul crimei lor şi expuşi publicului, în fiecare județ au fost executați 3-5 legionari, desemnați de prefect,

şi expuşi apoi în piața centrală, precum şi numeroşi lideri, aflați în închisoare. Numărul celor executați s-a ridicat la 252. Mişcarea legionară a fost decapitată, dar procedeul a fost de o barbarie vrednică de Europa lui Hitler şi Stalin. După opt zile, cât au durat execuțiile, „Ghiță Sângerosul" a cedat locul de prim-ministru lui Constantin Argetoianu.

Între timp, Uniunea Sovietică făcuse primul pas în direcția anexării țărilor baltice, impunându-le tratate de „ajutor reciproc" care legalizau staționarea Armatei Roşii pe teritoriul lor. Un scenariu asemănător pare a fi fost pregătit şi pentru România. La sfârşitul lui noiembrie 1939, Boris Stefanov, secretarul general al CC al PCR, a publicat un articol în organul Cominternului, în care scria că „interesele popoarelor României (sic!), dezvoltarea lor liberă şi paşnică, viitorul lor mai bun sunt imposibile fără încheierea imediată a unui tratat de ajutor reciproc cu URSS, după tipul tratatelor intervenite între Uniunea Sovietică şi țările baltice". Evident, autorul exprima punctul de vedere al patronilor săi de la Kremlin.

România ar fi devenit ținta presiunilor sovietice, în vederea încheierii unui tratat „de tip baltic", dacă planurile lui Stalin nu s-ar fi lovit de un obstacol neaşteptat: rezistența Finlandei față de pretențiile sovietice. Asigurat de militari că un conflict militar cu Finlanda va fi un „război fulger" dus de Armata Roşie, Stalin şi-a dat acordul pentru soluția de forță, dar admirabila rezistență a armatei finlandeze a impus URSS un război de durată (războiul sovieto-finlandez a început la 30 noiembrie 1939).

Ca urmare a noului context, problema Basarabiei şi, în general, a României trebuia amânată: la 8 decembrie Comisariatul Poporului pentru Afacerile Externe a declarat că articolul lui B. Stefanov nu reflecta corect relațiile româno-sovietice. însărcinatul cu Afaceri al URSS la Bucureşti, P.G. Kukolev, 1-a vizitat pe ministrul de Externe G. Gafencu pentru a-i da asigurări asupra atitudinii paşnice a URSS față de România.

De îndată ce războiul sovieto-finlandez a luat sfârşit (12 martie 1940) Moscova a redeschis problema Basarabiei: la 29 martie, într-o cuvântare în fața Sovietului Suprem, Molotov a declarat că URSS nu avea un tratat de neagresiune cu România deoarece există o

problemă nesoluționată în relațiile bilaterale, „problema Basarabiei, a cărei cotropire de către România Uniunea Sovietică nu a recunoscut-o, deşi niciodată nu a pus problema înapoierii Basarabiei pe cale militară". Era pentru prima dată, din 1924, când o înaltă personalitate sovietică reafirma public pretențiile URSS asupra Basarabiei. Declarația lui Molotov a marcat debutul *oficial* al noii campanii de anexare a Basarabiei. Convins, în continuare, că războiul în Vest avea să dureze (practic, nici nu se desfăşurau operații militare), Kremlinul lua din nou în considerare „modelul baltic" sugerat de Boris Stefanov, dar abandonat din cauza războiului sovieto-finlandez.

La 9 aprilie 1940, V.M. Molotov i-a făcut reproşuri amare ministrului României la Moscova, Gh. Davidescu, în legătură cu incidente de frontieră puse în seama părții române şi 1-a avertizat asupra lor, dar nu s-a referit, în nici un fel, la problema Basarabiei, în schimb, la 19 aprilie însărcinatul sovietic cu Afaceri în Italia, L.B. Helfand şi-a arătat nemulțumirea că Gh. Davidescu nu a folosit prilejul pentru o discuție de ansamblu asupra relațiilor româno-sovietice: „de unde ştiți că Molotov ar pune chestiunea Basarabiei în totalitatea ei? [...] s-ar putea să nu vi se ceară nici o concesiune teritorială. De unde ştiți că Molotov nu s-ar mărgini să propună, de pildă, cedarea vreunei baze navale — ca Estoniei — menită apărării contra unei eventuale debarcări a trupelor generalului Weygand?"

La data conversației, Kremlinul era preocupat de o posibilă acțiune a unui corp expediționar franco-britanic, condus de generalul Weygand, împotriva câmpurilor petrolifere din Caucaz şi că deținerea unei baze navale în spațiul românesc ar fi consolidat securitatea litoralului sovietic în Marea Neagră.

Ceea ce se desprinde din sugestia lui Helfand este că, în primăvara anului 1940, atât-timp cât confruntarea militară din Vest părea să fie încă de lungă durată, URSS urma, atât în privința țărilor baltice, cât şi a României, un plan, în etape, de realizare a obiectivelor sale: încorporarea celor dintâi, amputarea teritorială şi controlul asupra celei din urmă.

Planurile Moscovei s-au schimbat complet o dată cu fulgerătorul succes al Wehrmachtului în Franța. Dacă, în toamna

lui '39, Stalin crezuse că noul conflict militar avea să-1 repete pe cel din 1914-1918, adică războiul static, de tranşee din vest, când pentru un kilometru de înaintare mureau mii de oameni, acum, războiul fulger al Reichului spulbera aceste ipoteze. Franța, de la care se aştepta o rezistență îndelungată, s-a prăbuşit în patruzeci de zile (10 mai-22 iunie 1940). Toate calculele lui Stalin s-au năruit. După căderea Franței se credea că va veni rândul Marii Britanii să se recunoască înfrântă. Fiecare succes al armatei germane pe frontul de vest era întâmpinat de Stalin cu cele mai cumplite înjurături. Incredibil de rapida prăbuşire a Franței a obligat Kremlinul să-şi modifice radical strategia în privința realizării „planului de anexiuni": nu mai era timp pentru o precaută şi treptată luare în stăpânire a teritoriilor fixate prin protocoalele secrete din 23 august şi 28 septembrie. Dacă Germania, victorioasă în Vest, avea mâinile pe deplin libere în Est, s-ar fi putut ca Berlinul să nu mai considere util Pactul Molotov-Ribbentrop şi să se opună anexiunilor acceptate în toamna lui 1939. La 17 iunie, o dată cu „cele mai fierbinți" felicitări pentru succesele armatei germane în Franța, Molotov 1-a informat pe ambasadorul german la Moscova, contele von der Schulenburg, că guvernul sovietic, hotărât „să pună capăt tuturor intrigilor Angliei şi Franței" în țările baltice, trimisese reprezentanți ai săi în Estonia (A.A. Jdanov), Letonia (AI. Vîşinski) şi Lituania (V.G. Dekanozov), pentru a constitui noi guverne, care să ducă o „politică prosovietică" (practic dictată de Moscova), în condițiile ocupării acestor țări de către Armata Roşie. Schulenburg a răspuns că Germania considera aceste desfăşurări ca o problemă între URSS şi țările baltice.

AMPUTĂRILE TERITORIALE DIN VARA ANULUI 1940

Încurajat de bunăvoința Reichului, dar îngrijorat de posibila schimbare de atitudine a lui Hitler, Stalin a hotărât rapida rezolvare

a litigiului cu România. Instrucțiunile trimise la 21 iunie 1940 de L.Z. Mehlis, şeful Direcției principale politice a Armatei*Roşii, regiunilor militare Kiev şi Odessa precizau că Basarabia trebuie „să fie smulsă din mâinile tâlhăreşti ale României boiereşti" şi dădeau instrucțiuni privind activitățile organelor politice din Armata Roşie, în cazul în care armata română ar fi opus rezistență şi s-ar fi ajuns la un război între cele două țări; obiectivul principal era „rapida descompunere a armatei române, a demoraliza spatele (armatei) şi, astfel, a ajuta comandamentul Armatei Roşii să obțină, în cel mai scurt timp şi cu cele mai mici pierderi, victoria deplină".

La 23 iunie, Molotov 1-a informat pe Schulenburg că guvernul sovietic avea să ceară României cedarea Basarabiei şi Bucovinei, că rezolvarea acestei probleme nu suferea nici o amânare şi că URSS era hotărâtă să recurgă la forța armată, dacă România nu dădea curs cererilor sovietice.

Bucovina nu fusese nominalizată în protocolul adițional secret al Pactului Molotov-Ribbentrop. în absența documentelor sovietice care să dezvăluie procesul decizional de la Kremlin, se poate formula ipoteza că Bucovina a fost alăturată Basarabiei, ca revendicare sovietică față de România, in intervalul 21-23 iunie 1940 (în instrucțiunile lui L.Z. Mehlis nu se vorbeşte decât de Basarabia) şi că Moscova a considerat că dezinteresul politic german „pentru acele regiuni", exprimat în protocolul adițional secret, acoperea şi Bucovina, de vreme ce la începutul articolului 3 al protocolului era menționat „sud-estul Europei". Ingeborg Fleischhauer, cea mai bună specialistă în problema relațiilor germano-sovietice în anii 1939-1941, subliniază: „Concludent este şi faptul că Schulenburg, martor al abandonării Uniunii Sovietice a întregului «sud-est al ' Europei» în cursul tratativelor din august, nu s-a formalizat față de revendicarea Bucovinei de către URSS". Dacă textul articolului 3 - nu ar fi lăsat URSS posibilitatea de a-1 interpreta în înțelesul că, dacă interesele *economice* ale Reichului erau respectate, Moscova putea anexa şi alte teritorii decât Basarabia, Schulenburg, negociatorul german al Pactului Molotov-Ribbentrop, ar fi reacționat imediat.

Nu aceasta era însă şi interpretarea Fiihrerului. El a considerat includerea Bucovinei între revendicările sovietice ca „un semn al

presiunii sovietice spre Vest". Ecou al iritării lui Hitler, Goebbels nota în jurnalul său că cererile lui Stalin sunt „contra înțelegerii" şi califica poziția dictatorului sovietic de „jefuire de cadavre". Nemulțumirea lui Hitler şi preocuparea lui nu erau determinate de faptul că Bucovina aparținuse între 1775 şi 1918 Austriei (a cărei moştenire istorică o preluase cel de al treilea Reich o dată cu Anshluss-ul) sau că ea avea o minoritate germană ori însemnătate strategică, ci pentru că revendicarea lui Stalin — considerată de Fiihrer, spre deosebire de Schulenburg —, ca o încălcare a protocolului adițional secret, venea într-un moment când forțele armate germane, deşi victorioase, se resimțeau de pe urma efortului şi, aşadar, n-ar fi putut reacționa în nici un fel în Est. Pentru Hitler, era esențial ca România, furnizoare de petrol şi cereale pentru Germania, să nu devină teatru de război.

Răspunsul german a exprimat poziția ambivalență a Germaniei: acord pentru anexarea Basarabiei, dar revendicarea Bucovinei era „ceva nou". Preocupat, la rândul său, să nu deterioreze relațiile cu Germania, dar nici să nu apară într-o ipostază de slăbiciune, prin abandonarea revendicării, Stalin a restrâns cererea privind Bucovina la partea nordică a provinciei. (Schulenburg a sugerat lui Molotov că, pentru a înlesni acceptarea de către România a cererilor sovietice, URSS ar trebui să restituie tezaurul trimis la Moscova în timpul primului război mondial, propunere respinsă categoric de Molotov sub motiv că România ar fi exploatat prea mult timp Basarabia.)

La 26 iunie, Molotov a convocat pe ministrul României la Moscova, Gh. Davidescu, căruia i-a prezentat o notă ultimativă prin are cerea cedarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei, amenințând, h caz contrar, cu recursul la forță.

Nota ultimativă sovietică a provocat panică în România, Cuvântul de ordine al regimului carlist fusese că nici o brazdă de pământ nu va fi cedată. Acum vorbele trebuiau să devină faptă, dar totul s-a dovedit o simplă fanfaronadă: România nu dispunea nici de mijloacele militare de apărare, nici de aliați. Garanția anglo-franceză din 13 aprilie 1939 nu putea funcționa. încă de la 14 decem-rie 1939, răspunzând la o întrebare a guvernului român privind alabilitatea garanției şi pentru frontiera de est, Sir Reginald Hoare,

ministrul Marii Britanii la Bucureşti, spusese că ţara să putea să acorde sprijin României în apărarea amintitei frontiere cu 4ouă condiţii: Turcia să permită trecerea prin Strâmtori a vaselor britanice şi Italia să rămână neutră. Se înţelesese de atunci că, din partea Londrei, nu era de aştepat un ajutor militar în cazul unui conflict armat româno-sovietic, întrucât Turcia nu avea să permită, în virtutea relaţiilor ei speciale cu URSS, trecerea prin Strâmtori a navelor britanice, cu misiunea de a acorda asistenţă militară României împotriva Uniunii Sovietice. La 26 iunie 1940, Franţa era învinsă, iar Marea Britanie aştepta invazia trupelor germane pe teritoriul metropolei. Cum ar fi putut ea să ajute România?

Victoriile germane în Vest schimbau complet contextul geostrategic de pe continent, şi România nu putea să-1 ignore. La 29 mai 1940, regele Carol a pus celor mai apropiaţi consilieri ai săi întrebarea: „Trebuie stăruit într-o neutralitate atacată din toate părţile sau făcut un efort «pentru a se adapta la realitate»"? între cele două răspunsuri: a încerca să se obţină bunăvoinţa Germaniei şi păstrarea neutralităţii, suveranul 1-a ales pe primul. El considera — nu fără dreptate — că, după biruinţele Wehrmachtului, pe continent rămăseseră două forţe: Germania şi URSS, România fiind prinsă între ele. „Ameninţarea sovietică silea România să aleagă Germania. Trebuia acţionat în consecinţă", rezumă Grigore Gafencu raţionamentul regal.

O schimbare atât de dramatică a politicii externe cerea însă timp. Tatonările începuseră de la 28 mai, dar răspunsul Berlinului era limpede: discutarea cererilor revizioniste ale statelor vecine României apărea drept condiţia prealabilă a stabilirii unor relaţii strânse între cele două ţări.

Când s-a primit, în noaptea de 26-27 iunie, prima notă ultimativă sovietică, speranţa s-a îndreptat spre Germania, dar răspunsul a fost: „Fiţi de acord". Celelalte puteri consultate — Italia, Iugoslavia, Grecia şi Turcia —, în forme şi cu accente diferite, au dat, în fond, acelaşi răspuns ca şi Berlinul.

Cele două Consilii de Coroană ţinute la 27 iunie au prilejuit confruntarea dintre partizanii apărării cu orice preţ a teritoriului naţional („Ne batem, blestem pe noi dacă nu ne batem", a exclamat

dramatic Nicolae Iorga) şi cei care considerau că,războiul fiindîn desfăşurare, era mai important să se asigure continuitatea de stat, pusă în primejdie — credeau ei — dacă România s-ar fi angajat într-un conflict militar cu URSS. La primul Consiliu (întrunit la orele 12) voturile s-au distribuit astfel: 11 voturi împotriva acceptării ultimatumului, 10 pentru, 5 pentru discuţii şi unu rezervat (Gh. Tătărescu); la cel de al doilea Consiliu (ţinut la orele 21), repartiţia s-a schimbat: 19 pentru acceptarea ultimatumului, 6 contra şi unu (Victor Antonescu) „expectativ".

Răspunsul dat de guvernul român, care se declara gata să discute cererile sovietice, a fost considerat la Moscova ca nesatisfăcător, astfel că noua notă ultimativă cerea evacuarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei în decurs de patru zile.

La 28 iunie, orele 11, Gh. Davidescu a comunicat lui Molotov: „Guvernul român, pentru a evita gravele urmări ce le-ar avea recurgerea la forţă şi deschiderea ostilităţilor în această parte a Europei, se vede silit să primească condiţiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic".

Ocuparea Basarabiei şi a nordului Bucovinei de către Armata Roşie a fost însoţită şi de ocuparea abuzivă a ţinutului Herţa, care nu făcea parte nici din Basarabia, nici din Bucovina, ci era parte integrantă a Vechiului Regat. (De reţinut că harta sovietică, anexată primei note ultimative, era întocmită la scara de 1/1800000, astfel că în teren trăsătura de creion roşu neascuţit cuprindea 10 km.) Guvernul român a dat instrucţuni lui Gh. Davidescu „să depună toate eforturile cu putinţă spre a obţine din partea guvernului sovietic renunţarea la orice pretenţii de teritoriu făcând parte din Vechiul: Regat". Demersul lui ca şi cel al succesorului său, Grigore Gafencu, au rămas fără rezultat. Unele mici rectificări au fost obţinute cu prilejul fixării liniei de demarcaţie.

Retragerea trupelor române din Basarabia şi nordul Bucovinei s-a făcut în condiţii deosebit de anevoioase. Devansaţi sau urmăriţi îndeaproape de unităţile Armatei Roşii, militarii români au fost insultaţi şi atacaţi de elemente comuniste, în rândul cărora se aflau numeroşi evrei. încă de la 25 iunie, şeful Secţiei cadre al Cominternului, P. Guliaev, transmisese lui Gheorghi Dimitrov, secretarul

general al Internaţionalei Comuniste, date despre membrii comitetului regional Basarabia al partidului comunist: I. Koro|kov, O. Weisman, R. Rozenboim, I. Morgenstern şi A. Cojujnianu. Ponderea importantă a evreilor în rândul comuniştilor din Basarabia şi Bucovina se explică — aşa cum s-a arătat — prin receptivitatea faţă de o doctrină internaţionalistă, ca mijloc de depăşire a unei identităţi etnice incerte sau atacate. Caracteristic pentru escaladarea violenţei în împrejurările evacuării teritoriilor ce urmau a fi anexate de URSS este programul de la Dorohoi. Moartea celor 50 (sau 52) de evrei, între care şase soldaţi, a fost provocată de focul „deschis — se arată în raportul procurorului — de nişte soldaţi din grupurile 3 grăniceri şi 8 artilerie, care se retrăgeau din regiunea Herţei, umiliţi şi batjocoriţi de evreii din Herţa, şi ca răzbunare au început să tragă în evreii din cimitirul evreiesc", unde era, în curs de desfăşurare, înhumarea unui ostaş evreu.

Prin ceea ce poate fi numit dictatul de la Moscova, România a pierdut un teritoriu de 50 762 km^2, cu o populaţie de 3,9 milioane de locuitori.

Nordul Bucovinei, ţinutul Herţa, părţile de nord şi de sud ale Basarabiei au fost incorporate RSS Ucrainene, iar restul Basarabiei a fost unit cu o parte a RSSA Moldoveneşti, din stânga Nistrului (cealaltă parte a fost şi ea integrată Ucrainei) şi au constituit RSS Moldovenească (2 august 1940). Basarabia era astfel dezmembrată, pierzându-şi unitatea teritorială.

Actul de forţă al URSS a încurajat Ungaria şi Bulgaria să prezinte şi ele revendicările lor teritoriale.

Încă de la declanşarea războiului, la Budapesta se manifestase un curent al cărei exponent era şeful Marelui Stat Major, Henryk Werth, favorabil unei acţiuni militare împotriva României, în vederea ocupării Transilvaniei. Atât timp cât soarta războiului rămânea nehotărâtă, factorii de decizie de la Budapesta înţelegeau că ar fi fost neproductiv pentru Ungaria să obţină Transilvania de la Germania sau în cooperare cu ea.

În zilele de 6-7 ianuarie 1940,.la Veneţia, au avut loc convorbiri între miniştrii de Externe ai Italiei şi Ungariei, conţii G. Ciano şi I. Csâky. Acesta din urmă a arătat că ţara sa avea un program

maximal şi unul minimal în privinţa revendicării Transilvaniei: primul lua în considerare anexarea a 78 000 km^2, cu o populaţie de 4,2 milioane locuitori, dintre care 37% maghiari, 50% români şi 10% germani; celălalt prevedea anexarea a 50 000 km^2, cu o populaţie de 2,7 milioane, românii şi maghiarii aflându-se în procente aproape egale. Guvernul ungar avea să păstreze neutralitatea în cazul unui conflict militar româno-sovietic, dar era hotărât să intervină imediat în următoarele situaţii: a) „masacrarea" minorităţii maghiare; b) „revoluţie bolşevică" în România; c) cedarea, fără luptă, de teritorii către URSS şi Bulgaria.

Când, la 28 iunie, Uniunea Sovietică a anexat, fără ca România să opună rezistenţă, Basarabia, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa, a apărut cea de a treia situaţie evocată de ministrul ungar. La Budapesta s-a declanşat o adevărată isterie războinică. Războiul împotriva României era foarte popular.

Un conflict militar între cele două ţări ar fi antrenat, dacă nu mari distrugeri în perimetrul petrolifer, cu certitudine întreruperea livrărilor de petrol către Germania. Reichul simpatiza cu revendicările teritoriale ale Ungariei şi Bulgariei faţă de România, dar era decis să nu permită nici un fel de ostilităţi militare în atât de preţiosul — din punct de vedere economic — spaţiu românesc.

Trăgând concluzia din izolarea politică şi militară a României, precum şi din ameninţarea sovietică, România a renunţat la garanţiile anglo-franceze (1 iulie), iar regele Carol al II-lea i-a solicitat lui Hitler trimiterea unei misiuni militare şi garanţii pentru frontierele ţării.

Criza româno-sovietică din 26-28 iunie şi dictatul de la Moscova au sensibilizat pe Fuhrer în privinţa primejdiei reprezentate de ieşirea URSS din limitele acordului de delimitare a sferelor de interese din august-septembrie 1939 o dată cu anexarea nordului Bucovinei, provincie nemenţionată în art. 3 al protocolului adiţional secret. Plenipotenţiarul german pentru probleme economice în Europa de Sud-Est, H. Neubacher, a exprimat corect, la 29 iunie, sentimentele lui Hitler: „atât timp cât Rusia se ţine de termenii acordului, nu vom face nimic. Dacă, totuşi, Rusia ameninţă interesele noastre economice acolo (în România — n.n.), ne vom mişca repede.

Ruşii sunt foarte aproape de câmpurile noastre (sic!) de petrol, doar» la 30-50 de minute. Se poate să trebuiască să stabilim un cuib pentru vulturii noştri. [...] Rusia a făcut o mare greşeală. Hitler se simte ofensat, şi el nu uită niciodată".

Nu era vorba, evident, de o „ofensă" personală, ci de una strategică. URSS apărea lui Hitler ca o putere uriaşă, cu forţele sale militare intacte, gata să profite de orice situaţie pentru a-şi mări teritoriul. Fiihrerului, revendicarea Bucovinei (chiar dacă ea fusese apoi limitată la nordul provinciei) îi apăruse — cum s-a arătat — ca o încălcare a înţelegerilor secrete încheiate în timpul celor două vizite ale lui Ribbentrop la Moscova.

În acelaşi timp, Hitler — ca şi Napoleon — vedea în URSS spada continentală a Angliei. Atât timp cât pe continentul european, dominat de Germania, URSS rămânea o forţă, Marea Britanie avea să refuze orice ofertă de pace, în aşteptarea conflictului dintre Hitler şi Stalin, aşa cum Napoleon şi Alexandru I, ţarul Rusiei, după înţelegerile de la Tilsit (1807) şi Erfurt (1808), ajunseseră la războiul din 1812.

Pentru a lua Angliei spada continentală sovietică şi pentru a elimina ceea ce i se părea a fi acum o ameninţare a flancului estic, Hitler a anunţat la 31 iulie, într-o consfătuire militară, intenţia sa de a ataca URSS în primăvara anului următor. în perspectiva confruntării din Est, România căpăta un spor de însemnătate: ea nu mai era numai o furnizoare de petrol şi cereale, ci devenea şi o bază de atac împotriva URSS. Pentru a o proteja, Ftihrerul a anunţat intenţia sa de a-i acorda o garanţie, de îndată ce revendicările Ungariei şi Bulgariei vor fi fost satisfăcute.

Preocupat până la obsesie de securitatea zonei petrolifere româneşti, Hitier a impus negocieri româno-ungare şi, când războiul a părut iminent, a ordonat pregătiri în vederea ocupării perimetrului Ploieşti.

Sub presiune germană, la Turnu Severin au avut loc discuţii româno-ungare care au eşuat. Delegaţia ungară a pretins 69 000 km^2, cu 3,9 milioane locuitori (dintre care 2,2 milioane români). Teritoriul revendicat cuprindea spaţiul transilvan de la nord de Mureş, trecând Ungariei Aradul, Alba Iulia şi Braşovul, dar lăsând României Blajul,

Mediaşul şi Sighişoara. Delegaţia română s-a plasat pe poziţia schimbului de populaţie cu rectificări minore de frontieră, ca urmare a sporului de populaţie al Ungariei.

Eşecul negocierilor de la Turnu Severin părea să mute disputa româno-ungară de la masa tratativelor pe câmpul de luptă. Pentru a evita o astfel de escaladare, Hitler a impus arbitrajul de la Viena, care a fost în fapt un dictat (Mihail Manoilescu, ministrul de Externe al României nefiind lăsat măcar să facă o declaraţie, după ce fusese comunicată decizia arbitrilor — Ribbentrop şi Ciano — a leşinat). România pierdea un teritoriu de 43 492 km^2, cu 2 667 007 locuitori, majoritatea (50,1%) fiind români. Este de remarcat că întinderea teritoriului anexat de Ungaria se afla *sub limita programului minimal ungar,* de 50 000 km^2, ceea ce explică nemulţumirea unora dintre membrii guvernului ungar, printre care şi primul-ministru, Pal Teleki, întors de la Viena, „zdrobit sufleteşte", cum îl descrie ministrul învăţământului, Bâlint Homan.

La Bucureşti, Consiliul de Coroană, considerând că avea de ales „între salvarea fiinţei politice a statului nostru şi posibilitatea dispariţiei lui" a hotărât cu 19 voturi pentru, 10 contra şi o abţinere acceptarea deciziei de la Viena.

încă de la 19 august, în credinţa că o atitudine concesivă faţă de Bulgaria va aduce României bunăvoinţa Germaniei în problema Transilvaniei, au început la Craiova negocieri româno-bulgare, încheiate prin semnarea unui tratat (7 septembrie) care prevedea cedarea Cadrilaterului (judeţele Durostor şi Caliacra), un schimb de populaţie şi plata de către Bulgaria a unei despăgubii pentru bunurile abandonate de familiile româneşti plecate. „Bietul Cadrilater — scrie Mihail Manoilescu — a fost o jertfă mai mult — şi încă o jertfă inutilă — pe altarul Transilvaniei".

La începutul lui septembrie 1940, România Mare încetase, aşadar, să existe.

Clasa politică, intrată în panică, nu a înţeles că interesul Germaniei pentru petrolul românesc este o carte de joc importantă. Reichul nu era interesat în dezmembrarea României şi a temperat „ardoarea" revizionistă a Ungariei şi Bulgariei (la Viena, el a impus Ungariei o soluţie, repetăm, sub minimum revendicărilor

Budapestei). Dacă România ar fi rezistat cu armele Uniunii Sovietice, Germania nu ar fi permis partenerului de la Moscova să treacă Prutul (s-a văzut că sudul Bucovinei ne-a fost salvat de Hitler!). Abandonarea, fără luptă, a teritoriului național a putut fi o soluție pragmatică, dar ea a rămas dezonorantă.

Martor la aceste evenimente, mai exact, al retragerii trupelor române din Ardealul cedat, scriitorul Ion Negoițescu scrie în amintirile sale: „România Mare se dusese de râpă. Dacă astfel de treburi s-ar fi petrecut în urma unui război pierdut, situația n-ar fi fost atât de groaznică. Umilința suferită avea să aibă consecințe fatale pentru sufletul nației. A nu fi luptat nici în Răsărit, nici în Apus, la momentul în care ceea ce este eroic şi tragic trebuie neapărat să-şi spună cuvântul, aveam s-o plătim scump, vreme de generații".

Zguduit de tragedia neamului, un modest profesor de liceu din Turda, Ion Fodoreanu, făcea în jurnalul său o analiză necruțătoare a cauzelor dispariției României Mari, a izolării țării noastre: „Neamul românesc este sfârtecat de vecinii dușmani. Ni se pare o nedreptate strigătoare la cer, o crimă aşa de mare contra umanității şi a civilizației, încât am aştepta ca toată lumea să se revolte contra acestor barbari, toată lumea să ne ajute ca să ne salvăm ființa neamului sau să se înduioşeze cel puțin cineva de toate nenorocirile care ne-au ajuns. Totuşi nimeni nu se mişcă, nimeni nu protestează, noi singuri ne zbatem. Cei care ne-ar putea uşura suferințele printr-un gest, ne lasă să suferim până la capăt. De ce această izolare şi această muțenie în jurul nostru? Nu din cauza împrejurărilor externe. Ci pentru că suntem *nevrednici,* pentru că ne meritățm soarta, pentru că nu meritățm nici o considerație din partea nici unui mare popor, pentru că suntem vinovați cu toții, până la ultimul, de nenorocirile noastre. Care este vina noastră? Este de căutat în chiar concepția noastră de viață. Scopul vieții noastre era huzureala, luxul, trândăvia, destrăbălarea. Cărările vieții noastre erau *chiulul,* şmecheria, învârteala, favoritismul, nepotismul, furtul. Am fost narcotizați, prin şcoală şi propagandă națională, cu idei prea frumoase despre virtuțile neamului nostru, pe care le-am luat de bune şi adevărate, le-am pus la căpătâiu, le-am atârnat la butonieră sau la pălărie, le-am fluturat în vânt cu ocazia sărbătorilor naționale, dar

am continuat să trăim şi să fim cu totul altfel decât ne afişăm. Şi într-o zi minciuna în care-am trăit s-a răzbunat, iluziile s-au prăbuşit şi noi am rămas atâta cât eram, aşa cum meritam: nişte nemernici, uitați în voia soartei".

Dând sângerării sufleteşti a autorului ceea ce este de dat, în ceea ce priveşte asprimea autoacuzării, textul lui Ion Fodoreanu, adevărată „Istorie a țării prin cei mici" (cum ar fi spus N. Iorga), are meritul de a deplasa responsabilitățile prăbuşirii României Mari din exterior în interior. întocmai ca şi'Octavian Goga în însemnările sale din primul război mondial (vezi mai sus p. 281-282), care căuta în societatea românească, în primul rând, cauzele înfrângerilor din 1916, tot astfel şi profesorul din Turda refuza alibiul comod, care punea totul pe seama izolării României. Desigur, Secția operații a Marelui Stat Major făcea o constatare adevărată, la 26 august 1940, când avertiza: „Ne considerăm complet izolați şi lipsiți de sprijinul material şi politic al oricărei puteri străine", dar nu se putea pretinde unei puteri străine să fie „mai română decât românii", adică să se bată pentru noi, dacă noi nu eram hotărâți să ne batem. Şi acesta lipsă de voință era rezultatul evoluției societății româneşti, în cele două decenii interbelice: „Statul care s-a numit «România Mare» a suferit, între altele, de o lipsă capitală: lipsa unui ideal superior şi activ, a unei idei-forță, capabilă să o trezească, să pună în mişcare şi să canalizeze energiile neamului. Toate virtuțile strămoşilor şi părinților noştri, toată gloria trecutului nostru apropiat sau depărtat au rămas vorbe goale cât timp în noi au fost lăsate în amorțire sau au fost necunoscute şi înăbuşite în sânge, atunci când s-au trezit", scria acelaşi Ion Fodoreanu.

Texte ca acelea citate mai sus dau dimensiunile traumei suferite de națiunea română în iunie-septembrie 1940. Idealul cel mai scump şi pentru a cărei împlinire se făcuseră atâtea eforturi şi se vărsase atâta sânge era spulberat. Legitimitatea istorică nu-i conferise şi ireversibilitate. Avea el să mai reînvie vreodată?

Un sentiment de descurajare şi dezgust a cuprins întreaga societate. Venit la Bucureşti în acele zile, ca agent secret britanic, Julian Amery, auzea această întâmplare: „Se povestea că un ofițer apăruse de curând la o paradă în haine civile. Cerându-i-se să-şi

explice gestul, a răspuns: «Uniforma mi-e dată la curățat. M-am p.
pe ea, când am aflat cum a cedat guvernul nostru la Viena".

ROMÂNII ÎN CEL DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

„Războiul cu ruşii" — iată ce a aşteptat şi voit Antonescu să se întâmple cât mai curând. Nu era singurul. Mihail Sturdza mărturiseşte, în memoriile sale, că atâta timp cât a fost ministru de Externe (septembrie-noiembrie/decembriel940) a urmărit să provoace un conflict militar între Germania şi URSS. Generalul considera nefirească strânsa cooperare dintre nazism şi bolşevism şi era convins că ea va sfârşi în conflict. Era cu atât mai nerăbdător să vadă armele vorbind cu cât, în ciuda garanţiei germano-italiene din 30 august, sovieticii se înstăpâniseră prin forţă pe câteva insule din braţul Chilia al Dunării. Subliniind, în şedinţa Consiliului de Miniştri din 27 septembrie 1940, că „punctul nevralgic rămâne cel rusesc", Antonescu a arătat că URSS urmărea două obiective:

„a pătrunde în comisia internaţională, adică în regimul internaţional al Dunării, până la Bratislava" şi „să ne ia posibilitatea de a mai naviga pe canalul Chilia".

Dacă în prima problemă Germania, direct interesată, s-a arătat receptivă la semnalele de alarmă ale conducătorului român, în ceea ce priveşte încălcările frontierei dunărene şi luarea silnică a celor patru insule de pe braţul Chilia, ele au rămas fapt împlinit. Nu-i rămânea lui Antonescu decât să aştepte deznodământul alianţei „împotriva firii" dintre Berlin şi Moscova: „Aceasta (problema rusă — n.n.) — spune el în Consiliul de Miniştri, la 18 noiembrie 1940 — este o problemă mai vastă, mai complicată, care nu se poate tranşa imediat, pentru că nici cei care sunt infinit maî mari şi infinit mai puternici decât noi (adică Germania — n.n.) nu o pot tranşa imediat. Sunt chestiuni care reclamă soluţionarea problemei în etape succesive şi la momentul oportun".

Evident că Antonescu nu bănuia că exact la o lună după aceste cuvinte Fuhrerul avea să semneze Directiva nr. 21 privind campania împotriva URSS (Operaţiunea „Barbarossa"). Secretul firesc ce înconjura pregătirea acestei campanii obliga pe responsabilii militari germani, la curent cu decizia lui Hitler, să observe o desăvârşită discreţie. Mişcările de trupe germane pe teritoriul României nu lăsau însă îndoieli ofiţerilor români informaţi asupra lor în privinţa adevăratei finalităţi. Printr-un acord tacit, nu se puneau întrebări şi nu se aşteptau explicaţii.

Cel care a vorbit lui Antonescu despre apropiata campanie din Est a fost mareşalul H. Goring. Potrivit agentului secret „Starşina" al serviciului sovietic de spionaj, „Goring în cursul ultimei sale întrevederi cu Antonescu (5 martie 1941 — n.n.) i-a cerut 20 de divizii pentru participarea la acţiunea antisovietică". Dacă informaţia agentului este corectă, se explică de ce Antonescu nu s-a arătat surprins când Hitler, la întrevederea din 12 iunie 1941 de la Munchen, l-a informat, fără a-i preciza data, că a optat pentru soluţia militară în raporturile cu URSS. Deşi, cum s-a arătat, în planul de operaţii, era prevăzută participarea armatei române la campania din Est, Hitler, abil, a spus că, spre deosebire de Anglia, care, susţinea el, cere altora să-şi verse sângele pentru ea (referire la trupele din

dominioane si colonii!), el nu solicita concursul militar al României: „Fiihrerul aşteaptă — citim în nota de conversaţie, redactată de interpretul lui Hitler — doar ca România să facă tot ceea ce este în propriul ei interes, pentru a înlesni desfăşurarea acestei confruntări. El (Fiihrerul) poate de pe acum să-1 asigure pe Antonescu că, după încheierea conflictului, România va primi despăgubiri *(Entschadigungen),* care, în ceea ce priveşte Germania, nu vor avea nici o limită teritorială."

„Punct ochit, punct lovit": Antonescu a avut reacţia scontată de Hitler. El a spus că dorea să participe la război „din prima zi" şi că „România nu va ierta niciodată generalului Antonescu, dacă el va lăsa ca armata română să stea cu arma la picior, în timp ce trupele germane mărşăluiesc prin România împotriva ruşilor". Este limpede, aşadar, că, abstracţie făcând de intenţia lui Hitler ca România să participe la război de la început, generalul Antonescu a oferit din proprie iniţiativă concursul militar al ţării sale.

Decizia sa era corectă: chiar dacă România nu ar fi intrat în război, sovieticii ar fi atacat teritoriul român— şi mai ales zona petroliferă — pentru a-i lovi pe germani. (Antonescu i-a şi spus-o lui Hitler.) Mai important pentru general era însă un alt considerent. Naţiunea şi armata română suferiseră o traumă în vara anului 1940, o dată cu cedările, fără luptă, ale teritoriului naţional. Epoleţii militarilor erau, cum spunea Antonescu, acoperiţi de ruşine. Pentru a reface moralul poporului şi al armatei române, era nevoie de o spălare a onoarei prin sânge şi foc. Exact în aceiaşi termeni va raţiona generalul de Gaulle în 1944, când se va strădui să organizeze forţe militare franceze capabile să lupte, alături de cele aliate, pentru eliberarea teritoriului naţional. în concepţia sa, era un mijloc de a tămădui trauma colectivă produsă de rapida cădere a Franţei în 1940.

Zarurile erau aruncate! România intra în cel de al doilea război mondial mai nepregătită decât în 1916. Atunci, măcar, deficienţele armatei erau de ordin *cantitativ,* în înţelesul că exista o disproporţie numerică şi tehnică între România -şi Puterile Centrale. Acum carenţele erau de ordin *calitativ:* noul conflict era un război al motoarelor, tancul şi avionul jucând un rol capital, un război de mişcare, de iniţiative rapide, la toate nivelurile. Armata română era

slab echipată cu blindate, iar aviaţia — deşi dispunea de un personal bine pregătit — era departe de a răspunde exigenţelor războiului.

Şi Hitler, şi Antonescu, bazaţi pe desfăşurarea plină de succes — până atunci! — a „războiului fulger", mizau pe o victorie rapidă. Şi totuşi, Fiihrerul înţelegea că în Est va fi altfel decât în Vest: lui Goring, care, în ajunul declanşării Operaţiunii „Barbarossa", anunţa o victorie uşoară, Hitler i-a spus: „Va fi cea mai dură bătălie de până acum". Motivul? „Deoarece pentru prima dată vom lupta cu un inamic ideologic." Secretarei sale (domnişoara Schroeder) tot el îi spunea: „Nu ştim absolut nimic despre Rusia. Poate să fie un mare balon de săpun, dar poate să se dovedească a fi cu totul altceva".

Îndoieli trecătoare! începutul războiului (22 iunie) a stat sub semnul încrederii într-o apropiată victorie. Antonescu reia pana proclamaţiilor din septembrie 1940. Ordonă armatei: „Treceţi Prutul! Zdrobiţi vrăjmaşul din Răsărit şi Miazănoapte. Dezrobiţi din jugul roşu al bolşevismului pe fraţii voştri cotropiţi. Reîmpliniţi în trupul ţării glia străbună a Basarabiei şi codrii voievodali ai Bucovinei, ogoarele şi plaiurile voastre". Propaganda oficială lansează formula: „Războiul sfânt". România luptă să-şi redobândescă teritoriile răpite de URSS în iunie 1940, dar, în acelaşi timp, contribuie — sau, mai exact, vrea să contribuie — la lichidarea regimului bolşevic, al cărui ateism este pus stăruitor în evidenţă.

Războiul a consolidat poziţia lui Antonescu de conducător al statului. Regele Mihai a aflat că ţara sa intrase în război de la regina-mamă Elena, ea însăşi auzind aceasta la BBC. Suveranul i-a telefonat lui Mihai Antonescu, care a confirmat ştirea: „Dar mie de ce nu mi-aţi spus nimic?", a întrebat regele. „Credeam că o să aflaţi din jurnale"..., a fost răspunsul, şi el ilustrează perfect situaţia monarhului, total marginalizat de „conducător": dorinţa acestuia din urmă de a elimina până şi umbra de autoritate a regelui sau intenţia de a-1 păstra pe rege „în rezervă", în cazul în care politica de colaborare cu Germania s-ar fi terminat în fiasco?

Pe segmentul românesc al frontului, unde, în principiu, forţele româno-germane se aflau sub comanda generalului Antonescu, marea ofensivă urma să înceapă abia la 2 iulie, adică după ce lovitura principală dată în zona centrală a frontului avea să permită

Wehrmachtului o înaintare rapidă, amenințând cu învăluirea unităților Armatei Roşii din sectorul sudic (aici, pentru a apăra Ucraina, cu marile ei bogății economice, fuseseră aduse efective numeroase şi bine pregătite).

Explicația finală — în sfera diplomatică — între România şi URSS a fost oferită de audiența lui Grigore Gafencu la VM. Molotov (24 iunie). Ministrul României i-a arătat şefului diplomației sovietice că URSS era răspunzătoare pentru alăturarea României de Axă: „Uniunea Sovietică — a spus el — a distrus în România orice sentiment de încredere şi de siguranță şi a trezit îndreptățită teamă că însăşi ființa statului român e în primejdie. Am căutat atunci un sprijin în altă parte. Nu am fi avut nevoie de acest sprijin şi nu l-am fi căutat, dacă nu am fi fost loviți şi dacă nu ne-am fi simțit amenințați."

În răspunsul lui Molotov, devenit deodată grijuliu cu soarta României („Vă veți căi. Germania a dovedit cu prisosință cât de puțin îi pasă de ființa şi de voința statelor mici. Chiar în cazul unei victorii germane, sunteți pierduți. România e în primejdie de a nu mai fi"), în răspunsul lui Molotov, aşadar, a existat o referire neobişnuită la Basarabia: „în ce priveşte Basarabia, am părerea mea. Dacă ați fi vrut, am fi putut găsi, din vreme, o înțelegere cu privire la ea, care ne-ar fi scutit de multe neplăceri". Gafencu a schițat „un gest interogativ". Molotov nu a intrat însă în amănunte.

Luptele locale din perioada 22 iunie-1 iulie au fost semnele înainte-mergătoare ale marilor dificultăți cu care avea să se confrunte armata română pe frontul de est. Generalul Ion Gheorghe, pe atunci ataşat militar la Berlin, scrie în memoriile sale: „Eforturile române de a constitui capete de pod pe malul răsăritean al Prutului au întâmpinat o rezistență nebănuit de îndârjită. Obiectivele nu au putut fi atinse decât cu pierderi foarte grele. Rezistența activă a ruşilor se concretiza în contraatacuri masive şi neîncetate. Numai cu mari jertfe au putut trupele române să mențină pozițiile cucerite. Superioritatea sovieticilor în privința materialului de război modern era considerabilă. Această superioritate, precum şi insuficiența înzestrării cu armament modern a trupelor române au fost însă în mare parte compensate de entuziasmul acestora din urmă". Dacă

atacurile aeriene sovietice asupra Capitalei, Ploieştiului, Constanței etc. au fost lipsite de orice eficacitate, iar încercarea de a bombarda Constanța de pe mare s-a încheiat cu un mare eşec (scufundarea distrugătorului „Moskva"), în schimb, riposta terestră a fost atât de puternică încât în sectorul românesc s-a înregistrat singura situație, din faza de început a războiului, când trupele sovietice au trecut ele frontiera şi au ocupat teritoriul adversarului: la 26 iunie trupele sovietice au trecut brațul Chilia şi au ocupat Chilia Nouă.

În timp ce forțele militare române şi germane aşteptau să treacă la ofensivă, la Iaşi au avut loc evenimente sângeroase nici astăzi pe deplin elucidate. Este sigur că în imediata apropiere a frontului — aflat, repetăm, încă pe Prut — se aflau numeroşi agenți secreți sovietici. S-a arătat că în partidul comunist intraseră foarte mulți evrei, astfel că în conştiința publică s-a stabilit ecuația comunist = evreu, folosită apoi şi de propaganda oficială. în zona frontului se crease o adevărată psihoză colectivă, obişnuită în timp de război, la lot pasul fiind căutați spioni ai inamicului (la Iaşi, un tinichigiu evreu care repara un acoperiş avariat de bombardament al unui locuitor creştin era să fie linşat, fiind bănuit că face semnale... avioanelor sovietice, care, totuşi, nu zburau, în acel moment deasupra oraşului).

În condițiile intensificării activității agenților sovietici şi fricii colective de „iudeo-comuniști", la Iaşi au avut loc incidente, în ziua de 29 iunie, soldați şi civili români, precum şi unii militari germani «tăcând populația evreiască, foarte numeroasă la Iaşi (aproape jumătate din oraş). A doua zi, două coloane militare româneşti au fost atacate cu focuri de armă pe străzile Lascăr Catargiu şi Carol. Militarii români, secondați de cei germani, au ripostat, trecând la execuții sumare. întrucât instanțele militare germane ceruseră în repetate rânduri ca aglomerația de populație evreiască — socotită ca inamică — să fie îndepărtată din spatele frontului, autoritățile ininâne au trecut la evacuarea rapidă a evreilor din Iaşi, în condiții inumane (aglomerări excesive în vagoane, lipsă de aer şi apă, în condițiile unei temperaturi ridicate). Dacă în comunicatul oficial se afirmă că „la Iaşi au fost executați 500 iudeo-comuniști, care trăseseră focuri de arme din case asupra soldaților germani şi români", numărul celor morți în trenurile ticsite de cei evacuați a făcut ca,

în final, câteva mii de evrei să-şi piardă viaţa în ceea ce s-a numit „pogromul de la Iaşi".

Generalul Antonescu a reafirmat intenţia de a elimina populaţia evreiască („Nevoia de a ne scăpa de această plagă a românismului este de nediscutat...), dar a condamnat în termeni severi iniţiativele individuale (masacre, jafuri): „Crime de asemenea natură constituiesc o pată ruşinoasă pentru neamul întreg şi ele sunt plătite, mai târziu, de către alte generaţii decât aceea care le-a comis".

Lansat într-o retorică de cel mai prost gust, ce se dorea o replică română a tiradelor antisemite din Germania, Mihai Antonescu, după ce declara că este „pentru migraţiunea forţată a întregului element evreiesc din Basarabia şi Bucovina, care trebuie zvârlit peste graniţă", spunea enormităţi ca acestea: „îmi este indiferent dacă în istorie vom intra ca barbari [...]. Aşa că vă rog să fiţi implacabili. Omenia siropoasă, vaporoasă, filosofică nu are ce căuta aici".

Această atitudine avea să se manifeste până în toamna anului 1942, când la Bucureşti a început să se surpe speranţa în victoria germană.

Acţiunile militare pentru eliberarea nordului Bucovinei şi a Basarabiei au durat până la 25 iulie, când comunicatul oficial anunţa: „Lupta pentru dezrobirea brazdei româneşti de la răsărit s-a terminat. Din Carpaţi până la Mare suntem din nou stăpâni pe hotarele străbune. Lupta pentru asigurarea dezvoltării noastre, pentru salvarea credinţei, pentru ordine şi pentru civilizaţie continuă. Trupele germano-române au înaintat adânc dincolo de Nistru".

Eliberarea teritoriilor anexate de URSS la 28 iunie 1940 a cerut eforturi deosebite trupelor române. Dacă în nordul Bucovinei Cernăuţii au fost eliberaţi încă la 5 iulie, în Basarabia s-au dat lupte grele, între care cele de la dealul Ţiganca au cerut un ridicat preţ de sânge. Prin acţiunile Armatei 11 germane şi Armatei 3 române, Chişinăul fost eliberat la 16 iulie.

Entuziasmul soldaţilor români, substitut al carenţelor de instruire şi înzestrare, a cunoscut, în aceste lupte, cotele cele mai înalte din timpul războiului. S-au petrecut, uneori, scene de-a dreptul paradoxale, ca de pildă cea descrisă în jurnalul Diviziei 5 infanterie,

la 4 iulie, când a avut loc trecerea Prutului: „A fost impresionant momentul acestei treceri, când, contrar regulilor de a păstra liniştea, ofiţerii şi trupa urcaţi pe primele ambarcaţiuni au început trecerea cântând imnuri patriotice. Inamicul vede acţiunea noastră şi execută un bombardament extrem de violent asupra plajelor, bombardament ce nu a stânjenit cu nimic elanul ofiţerilor şi al trupei".

Se poate afirma, fără nici un fel de exagerare, că rezistenţa Armatei Roşii a cunoscut, în Basarabia, una din zonele de maximă intensitate, explicabilă, cum s-a arătat, prin concentrarea, în sectorul sudic al frontului, a unor unităţi şi comandanţi de înaltă valoare, având misiunea de a apăra Ucraina cu marele ei potenţial economic. Aşa se explică şi pierderile armatei române, care, până la 31 iulie, s-au ridicat până la 24 396 de morţi, răniţi, bolnavi şi prizonieri.

DINCOLO DE NISTRU: DA SAU NU?

Trecerea Nistrului, adică depăşirea vechii frontiere româno-sovietice şi continuarea operaţiilor militare în adâncimea teritoriului sovietic, s-a făcut „din mers" şi a scindat opinia publică românească, decizia lui Ion Antonescu de a continua operaţiile militare după eliberarea Basarabiei şi nordului Bucovinei fiind criticată de liderii PNŢ şi PNL, Iuliu Maniu şi, respectiv, Dinu Brătianu.

Hotărârea lui Antonescu a fost determinată de un considerent militar şi de un altul politic. Din punctul de vedere al desfăşurării operaţiilor militare, oprirea pe un aliniament — în speţă Nistrul — înainte ca inamicul să fi fost înfrânt sau să manifeste intenţia de a cere pace era o imposibilitate de ordin strategic. La procesul său din 1946, Antonescu avea să citeze exemplul romanilor, care nu s-au mulţumit cu înfrângerea lui Hannibal, ci au mers în Africa pentru a distruge Cartagina, şi cel al lui Alexandru I, victorios asupra lui Napoleon în Rusia, dar care avea să-şi ducă, apoi, armatele până la Paris. Cum s-ar fi putut opri armata română pe Nistru, aşteptând refacerea inamicului, când rezistenţa sa înverşunată dovedea că, şi

sub loviturile de berbec ale Wehrmachtului, Armata Roşie îşi păstra capacitatea de luptă? Hitler însuşi a spus amiralului Canaris* la 20 iulie 1941, că, dacă ar fi ştiut de existenţa tancurilor supergrele ale sovieticilor, nu ar fi atacat, iar două săptămâni mai târziu îi mărturisea generalului Guderian, expertul numărul unu în blindate al Wehrmachtului: „Să fi ştiut că au (ruşii — n.n.) atâtea tancuri, m-aş fi gândit de două ori înainte de a invada". A rămâne pe Nistru şi a lăsa teritoriul românesc expus contraloviturilor sovietice — pe uscat, drn aer şi pe apă — ar fi fost o imensă eroare.

Cel de al doilea motiv al deciziei lui Antonescu de a continua operaţiile militare dincolo de Nistru era de caracter politic. Generalul, aşa cum s-a arătat, voia să refacă frontierele României Mari şi, mai ales, să obţină anularea dictatului de la Viena. El îşi imagina că dovedindu-i lui Hitler o loialitate perfectă, că forjând o frăţie de arme româno-germană trainică îl va determina pe Fiihrer să revină asupra deciziei dată la Viena la 30 august 1940. Credinţă naivă, pentru că sentimentalismul nu-şi are locul în politică. Schimbul de scrisori dintre Hitler şi Antonescu privind operaţiile militare dincolo de Nistru relevă această percepţie anacronică a lui Ion Antonescu, potrivită rânduielilor cavalereşti din evul mediu. Nu dispunem de scrisoarea adresată de el lui Hitler, înainte de 27 iulie, dar din răspunsul Fiihrerului, la această dată, reiese că Antonescu îi scrisese, exprimându-şi „hotărârea [...] de a duce până la ultima consecinţă, alături de Reichul german, acest război". Hitler ţinea să sublinieze: „Ştiu, domnule general Antonescu, că aceasta este, în primul rând, hotărârea dvs. Voinţa dvs., puterea de acţiune şi curajul dvs. bărbătesc au determinat poporul dvs. de a urma această cale..." Hitler preciza în continuare operaţiile militare la care armata română urma să participe dincolo de Nistru.

Răspunsul lui Antonescu din 30 iulie este o afirmare categorică a hotărârii sale de fi, până la sfârşit, alături de Reich: „Vă confirm şi acum că voi merge până la capăt în acţiunea ce am pornit la Răsărit împotriva marelui duşman al civilizaţiei, al Europei şi al Ţării mele: bolşevismul rus. De aceea nu pun nici un fel de condiţii şi nu discut cu nimic această cooperare militară pe un nou teritoriu. Voi îndeplini misiunea militară prevăzută în scrisoarea Excelenţei

Voastre"[urmează datele de ordin militar — n.n.]. Voi îndeplini această acţiune din convingerea adâncă că slujesc nu numai Neamul Românesc şi populaţiile româneşti de peste Nistru, dar comandamentele civilizaţiei şi nevoia de a lupta conştient la întemeierea nouei soarte a Europei".

Această formulă, „nu pun nici un fel de condiţii", sună straniu în politică, mai ales când este vorba de a acorda un concurs militar. Nu se făgăduieşte sprijinul armatei fără a stabili condiţii şi beneficii. Sângele unei naţiuni este bunul suprem pe care nu-1 poate nimeni face cadou unei alte puteri. Este adevărat că Antonescu era convins, aşa cum spunea el însuşi în scrisoarea către Hitler, că acest sprijin necondiţionat serveşte intereselor naţiunii române, că Fiihrerul, impresionat de atitudinea cavalerească a generalului, va constrânge Ungaria să restituie teritoriul ardelean anexat în 1940.

Mai târziu, în 1942, Antonescu va încerca să fixeze anumite condiţii ale colaborării româno-germane. La 22 septembrie 1942, Mihai Antonef cu va spune lui Ribbentrop, în legătură cu diferendul dintre România şi Ungaria şi eventualitatea unui act de forţă a celei din urmă: „dl von Ribbentrop şi guvernul Reichului n-a (sic!) discutat nimic cu guvernul român atunci când a cerut participarea trupelor noastre în Răsărit şi s-a mărginit la unele convorbiri militare, împiedicându-ne astfel să facem o acţiune diplomatică, în care am fi pus aceste condiţiuni din vreme". Este puţin probabil ca Mihai Anto'nescu să fi vorbit atât de răspicat lui Ribbentrop (şeful diplomaţiei române avea obiceiul să întocmească note de conversaţie ce îl arătau ferm şi tranşant în discuţiile cu germanii, dar nu trebuie uitat că este o practică obişnuită în diplomaţie ca redactorul notei de convorbire să se pună pe el în cea mai bună lumină); aşa cum se va vedea, la acea dată, Ion Antonescu voia un tratat bilateral care să fixeze obligaţiile şi drepturile părţilor contractante, şi evocarea — chiar dacă nu atât de categorică — a absenţei oricărei fixări în scris a condiţiilor participării armatei române la războiul din Est dezvăluie regretul generalului de a nu fi făcut-o la vreme. Poate că nici atunci germanii nu ar fi acceptat-o, cum nu aveau să o accepte nici în 1942, dar Antonescu a fost cel care a spus: „Nu pun nici un fel de condiţii".

Care au fost obiectivele lui Antonescu la intrarea în război a României? Refacerea frontierelor României Mari: prin acţfhnea militară în Est, printr-una diplomatică în Vest (deşi nu excludea cu desăvârşire şi opţiunea militară şi chiar i-a spus-o lui Hitler: „O voi lua înapoi — era vorba de Transilvania — şi fără dvs., căci dacă un popor de 16 1/2 milioane, ca cel român, nu ar fi în stare să dezrobească 11/2 milioane de fraţi, asupriţi de o naţiune mai mică, nu ar merita să trăiască"); despre Cadrilater Antonescu a păstrat discreţie. A vrut însă teritoriul dintre Nistru şi Bug — Transnistria de mai târziu — şi a spus-o încă înainte de intrarea României în război şi de discuţia cu Hitler din 12 iunie 1941. Ministrului României la Berlin, Raoul Bossy, Antonescu îi mărturisise, cu o zi înainte, că ştia de la generalul Hansen despre iminentul război germano-sovietic şi că, în afară de teritoriile răpite de URSS în iunie 1940, putea „merge cât de departe înspre Răsărit", ceea ce îi va spune şi Hitler a doua zi: „Nu va accepta să înainteze spre est, mai departe de Bug. Dar Bugul trebuie să ne fie frontieră, cum a fost în secolul al XVII-lea pe vremea lui Duca Vodă (domnul Moldovei, Gheorghe Duca a fost numit de Poarta otomană şi hatman al Ucrainei, demnitate deţinută în anii 1681-1683), pentru a recupera masa românească din fosta republică sovietică moldovenească şi pentru a dobândi marele port al Odessei. Dar, o dată curăţit acest spaţiu de jidovi şi ruşi, va începe o acţiune diplomatică pentru recâştigarea Ardealului pierdut". întrucât frontierele fuseseră puse în mişcare de război, Antonescu şi-a reamintit şi de promisiunile Antantei făcute lui Ion I. C. Brătianu în privinţa întregului Banat. Generalul nu s-a alăturat forţelor germane, italiene şi ungare, care au atacat Iugoslavia în aprilie 1941, dar a plănuit să aibă până la urmă Banatul sârbesc. La întâlnirea cu Hitler din 12 iunie, i-a spus lui Hitler că „nu-1 va lăsa în pace până nu-1 convinge (în problema Banatului — n.n.). «Eu aşa sunt, când dau de rezistenţă mă fac ciocan, lovesc într-una până reuşesc»". Hitler ar fi râs — notează R. Bossy — şi ar fi făgăduit că „nu va lua vreo decizie până la sfârşitul războiului."

Mihai Antonescu, lipsit ca întotdeauna de măsură, ar fi vrut ca România să primească şi Pocuţia!

La 30 august 1941, un acord româno-german, semnat la Tighina, prevedea instaurarea administraţiei civile române în teritoriul dintre Nistru şi Bug, denumit ad-hoc Transnistria. De fapt, sub conducerea profesorului Gh. Alexianu, această administraţie îşi începuse activitatea la 19 august 1941, care avea să continue până la 29 ianuarie 1944, contribuind la bunăstarea şi progresul acestui teritoriu, realizările româneşti fiind însă umbrite de folosirea Transnistriei şi ca loc de deportare şi suprimare a evreilor şi ţiganilor.

Acordul de la Tighina era însă ambiguu, şi istoricul german Andreas Hillgruber observă că românii l-au considerat definitiv, iar germanii provizoriu. Dacă cei dintâi nu au stăruit pentru precizarea caracterului înţelegerii de la Tighina, faptul se explică prin preocuparea de a nu lăsa impresia că România ar accepta o compensaţie teritorială în Est pentru pierderea Transilvaniei de Nord.

Aşa se explică şi declaraţia transmisă de guvernul român secretarului de stat al SUA, Cordell Huli (prin însărcinatul cu Afaceri la Washington, Brutus Coste, la 4 septembrie 1941); prin această declaraţie se arată că România a intrat în război numai pentru a recupera teritoriile anexate de URSS în iunie 1940 şi că depăşirea Nistrului s-a făcut numai din necesităţi strategice; ocuparea teritoriului dintre Nistru şi Bug era determinată de exigenţe militare şi ca despăgubire pentru deţinerea timp de un an a teritoriilor româneşti răpite de URSS, în vara precedentă; România nu avea pretenţii teritoriale faţă de URSS şi considera redobândirea Transilvaniei de Nord ca „o problemă prioritară a politicii naţionale."

Sunt indicii că, cel puţin în acea perioadă, guvernul SUA era dispus să accepte o prezenţă românească între Nistru şi Bug. Este sigur însă că guvernul SUA recunoştea că Basarabia şi Bucovina de Nord sunt „provincii româneşti", termen folosit în nota de răspuns din 25 septembrie semnată de subsecretarul de stat S. Wells. Atitudinea comprehensivă a SUA a fost compromisă prin depăşirea Bugului de către trupele române.

PREA MICI PENTRU UN RĂZBOI ATÂT DE MARE

Deşi nepregătită pentru o încleştare de amploarea celei din Est, armata română a făcut faţă onorabil situaţiilor dificile de pe front. Hitler îi spunea ambasadorului Spaniei la Berlin, Espinoza, la 12 august 1941, că trupele române sunt „absolut extraordinare" şi că generalul Antonescu „a făcut minuni". Şi mai târziu, după război, generalul Hans Speidel (ajuns comandant al forţelor terestre NATO în Europa Centrală), răspunzând la întrebarea cunoscutului ziarist american, Cyrus Sulzberger: „Care au fost cele mai bune trupe ale Axei în afară de germani? Finlandezii, croaţii, ungurii?" a răspuns „Nici unul din aceştia. Românii. Daţi-le şefi buni, şi nu veţi găsi trupe mai bune".

Bătălia pentru cucerirea Odessei ilustrează cel mai bine aprecierea generalului german. Pentru Antonescu (înaintat la gradul de mareşal la 22 august 1941 şi decorat de Hitler cu „Crucea de Fier", clasele I şi a Ii-a) era o problemă de prestigiu militar şi politic ca marele port — pe care şi-l dorea anexat — să fie cucerit de trupele române, fără sprijin german (sau cel puţin cu o pondere nesemnificativă). Bătălia Odessei (18 august-16 octombrie 1941) a confirmat atât elanul de luptă al trupei cât şi nepregătirea armatei pentru marea conflagraţie în care România se angajase. Odessa a fost, în cele din urmă, cucerită de români, dar preţul s-a dovedit foarte ridicat: peste 98 000 morţi, răniţi, dispăruţi (adică 28,50% din numărul ofiţerilor angajaţi în luptă şi 26,76% din trupă).

Se cuvine relevată luciditatea mareşalului Antonescu, care a analizat fără milă gravele carenţe dezvăluite de bătălia Odessei. Citând cazuri flagrante de incompetenţă şi neglijenţă, el atrăgea atenţia asupra consecinţelor dezastruoase ale greşelilor şefilor pentru moralul trupei: „De la soldatul şi ofiţerul cel mai tânăr şi până la cel mai bătrân au pierdut din prima zi a păşirii lor pe câmpul de luptă toată încrederea lor în şefi (de la comandant de regiment până la mine) şi tot entuziasmul lor pentru luptă". Antonescu a înţeles că situaţia nesatisfăcătoare a armatei era rezultatul a două decenii de neglijare a pregătirii forţelor militare şi că, în perioada interbelică,

echipele guvernamentale succedate la putere nu se preocupaseră să dea statului şi naţiunii pregătirea necesară pentru clipa marilor încercări: „Iată ce au făcut oamenii politici timp de 20 de ani cu Armata. Acelaşi lucru pe care l-au făcut cu şcoala, cu biserica, cu facultatea, cu studenţii, cu funcţionarii etc." Bătălia Odessei a fost un şoc dureros, care a arătat că nu numai armata, dar întreaga societate trebuie schimbată din temelii: „Toate trebuie luate de la cap şi de la bază — conchidea Antonescu. De la cap, o nouă organizare, o nouă instituţie, o nouă metodă, o nouă disciplină, care trebuie să plece de sus, de la ţinuta şi atitudinea generalului. O nouă pregătire a cadrelor, o revedere totală a pregătirii naţiei. Familia, şcoala, biserica, autoritatea, administraţia, conducerea, totul trebuie revăzut, totul trebuie refăcut". Acest vast program cerea timp şi, în nici un caz, nu putea fi înfăptuit în vreme de război. Trupele române revenite de pe front au trecut pe sub Arcul de Triumf, într-o atmosferă de entuziasm, dar mareşalul, care ştia adevărul, simţea gustul amar al succesului pe jumătate.

Frustrarea sa era agravată de criticile formulate de liderii partidelor democratice, PNŢ şi PNL, Iuliu Maniu şi, respectiv, Dinu Brătianu la adresa deciziei sale de a continua operaţiile militare, alături de Germania, după redobândirea Basarabiei şi nordului Bucovinei. Opinia publică din ţară fusese alături de Antonescu în angajarea ţării în război; toţi românii voiau redobândirea teritoriilor pierdute în 1940, astfel că trecerea Prutului a fost primită cu entuziasm, iar eliberarea Basarabiei şi nordului Bucovinei salutată de toţi (afară, evident, de comunişti!)

Unanimitatea în jurul restaurării frontierei pe Nistru nu anula existenţa unei profunde delimitări între putere şi opoziţie. Antonescu însuşi o reamintea lui Maniu, în chiar ziua intrării României în război: „Dumneavoastră sunteţi şi astăzi pentru un regim democratic, constituţional şi pentru «libertăţile cetăţeneşti» în politica internă, precum şi pentru vechile noastre legături internaţionale, alături de puterile democratice apusene, în ce priveşte orientarea externă. Prin lovitura de stat din 6 septembrie, eu am rupt-o total şi definitiv cu aceste sisteme. în politica internă reprezint un regim de autoritate, iar în politica externă sunt şi rămân alături de puterile Axei, având

convingerea că interesele actuale şi cele permanente ale României pot fi servite numai cu o asemenea orientare". O delimitare mai clară era greu de făcut, astfel că Antonescu avea dreptate când conchidea: „Cele două puncte de vedere, ce reprezentăm sunt absolut ireconciliabile".

Din acest antagonism structural dintre cele două formule politice au decurs toate confruntările — rămase, din fericire, la nivel epistolar — dintre singuraticul întru putere mareşal şi cei doi lideri ai unor partide tradiționale. „Abcesul de fixație" al disputei dintre Antonescu şi opoziție 1-a constituit continuarea operațiilor militare, dincolo de vechea frontieră de pe Nistru.

Argumentele de bază ale opoziției, reluate apoi de-a lungul celor trei ani de război în Est, au fost expuse în scrisoarea adresată la 18 iulie 1941 de Iuliu Maniu generalului Antonescu. Sistematizate, ele se prezintă astfel. Primul argument: „Nu este admisibil să ne prezentăm ca agresori față de Rusia, astăzi aliata Angliei, probabil învingătoare, pentru alt obiectiv decât Bucovina sau Basarabia, în tovărăşie de arme cu Ungaria şi cu Axa, care ne-au rupt, printr-un act neratificat de nimeni, o parte importantă a țării noastre"; cel de al doilea argument: „Ar fi prea pretențios să credem că continuarea războiului germano-rus ar depinde de colaborarea noastră, precum este nu mai puțin pretențios să proclamăm noi, România, război sfânt contra Rusiei, pentru organizația ei internă, de stat şi socială"; ultimul argument: „Este adevărat că la nord şi la est de Nistru avem foarte mulți frați români aşezați acolo de veacuri, la care avem dreptul să aspirăm pentru integrare națională. Pe aceştia însă nu-i putem câştiga şi, mai ales, nu-i putem păstra cu armele. Anexarea lor trebuie să se întâmple cu-liberul lor consimțământ şi cu aprobarea marilor puteri, atunci când se va stabili statutul teritorial definitiv al Europei".

Argumentele lui Iuliu Maniu relevă încă o dată caracterul antagonic al celor două strategii: Antonescu pornea în elaborarea politicii sale de la victoria Germaniei, Maniu de la victoria Marii Britanii; Antonescu concepea războiul alături de Germania şi ca o bătălie pentru nimicirea comunismului, Maniu refuza ideea însăşi a participării României la o acțiune de o asemenea anvergură;

Antonescu voia să anexeze Transnistria de îndată, Maniu invoca autodeterminarea şi sancționarea ei la tratatele de pace.

Astăzi, când rezultatul războiului este cunoscut, temelia strategiei lui Maniu pare de domeniul evidenței; în 1941, victoria Angliei nu era atât de clară şi, cel puțin după opinia unor specialişti ai istoriei celui de al doilea război mondial, nici chiar atât de sigură. Când, la sfârşitul lui septembrie 1941, Wehrmachtul — după ocuparea Ucrainei — a reluat ofensiva în direcția Moscovei, Stalin a crezut că Armata Roşie nu va putea salva capitala şi la 7 octombrie dictatorul sovietic i-a mărturisit lui Jukov, în prezența lui Beria, că, întocmai ca în primul război mondial, va fi necesară „o pauză militară nu în mai mică măsură decât în anul 1918, când fusese ••încheiată pacea de la Brest".

într-o situație fluidă pe plan militar, ambele opțiuni — cu Germania sau cu Anglia — păreau la fel de fundamentate. Şi Antonescu, şi Maniu erau convinşi că au, fiecare, percepția corectă a interesului național, pe care erau hotărâți să-1 slujească până la capăt, peste orice obstacole.

LA VOLGA ŞI ÎN CAUCAZ

Iarna 1941-1942 a adus punctul de cotitură în desfăşurarea războiului. Bătălia Moscovei nu a însemnat numai eşecul Wehrmachtului în încercarea de a cuceri capitala sovietică, ci şi falimentul „războiului fulger", adică a acelui tip de război care — singurul — putea aduce victoria celui de al treilea Reich. Țară lipsită de materiile prime necesare unui conflict militar într-o societate industrială (cele circa 20 de metale, minereuri şi carburanți erau în cantități insuficiente pentru un efort de lungă durată), Germania era obligată — dacă voia să fie biruitoare — să obțină deciziile pe câmpul de luptă prin lovituri rapide. Bătălia Moscovei, aducând sfârşitul Blitzkrieg-ului, a fost cea mai importantă bătălie a celui de-al doilea război mondial. Atunci, în plină desfăşurare a

conflictului, victoria Armatei Roşii nu a fost percepută la dimensiunile ei adevărate. S-a crezut că cei trei „generali" ai Statului Major rus din toate timpurile, generalii Noroi, Iarnă şi Distanţă, şi-au spus din nou cuvântul, dar că, o dată cu venirea primăverii anului 1942, Wehrmachtul îşi va reface forţele, iar acţiunea celor trei „generali" va înceta sau se va atenua, astfel că victoria va fi obţinută în Est.

Antonescu împărtăşea şi el această viziune. La întrevederea sa cu Hitler din 11 februarie 1942, el i-a spus Fuhrerului că rupea, în fiecare dimineaţă, cu bucurie fila de calendar, văzând că venirea primăverii s-a mai apropiat cu o zi. „El era convins că armata rusă nu mai reprezenta o putere reală şi că ea se va scufunda în haos,' când, în primăvară, frontul ei avea să fie atacat."

Dacă în privinţa evaluării capacităţii combative a Armatei Roşii lui Antonescu îi era permisă o asemenea eroare, el nu avea nici o scuză să minimalizeze importanţa intrării în război a SUA (7 decembrie 1941), afirmând: „Cu dolari nu se poate întocmi o armată".

În realitate, alături de bătălia Moscovei, angajarea în conflict a SUA, cu uriaşul lor potenţial economic — industrial, în primul rând —, a înclinat considerabil balanţa în beneficiul forţelor ostile Axei. în cursul iernii 1941-1942, România, care până atunci nu fusese în stare de război decât cu URSS, a ajuns în conflict şi cu Marea Britanie şi cu SUA. La presiunea Moscovei, Londra s-a decis să declare război ţărilor din orbita Berlinului, între care şi România (6 decembrie); la rândul său, România, la stăruinţele Germaniei şi Italiei, a declarat război SUA (12 decembrie), dar Washingtonul a ignorat această declaraţie de război a României.

Convins, cum s-a văzut, că vara anului 1942 va aduce decizia în Est, Antonescu şi-a dat acordul ca, în campania anului 1942, România să participe cu efective la nivelul anului precedent, adică 26 divizii, ce urmau a fi trimise pe front în trei etape. Lui Hitler, el i-a spus, la întrevederea din 11 februarie 1942, că România voia „să pună la dispoziţia Reichului german tot potenţialul ei militar şi economic."

Deciziile militare ale mareşalului au născut tensiuni în raporturile cu şeful Marelui Stat Major, generalul Iosif Iacobici, în cele

din urmă înlăturat din funcţie (frustrarea va face din el un opozant înverşunat, gata să se angajeze atunci în răsturnarea lui Antonescu).

Campania germană din anul 1942 pe frontul de est a avut numai aparenţa războiului fulger, în înţelesul că dinamismul din faza ei ofensivă putea lăsa impresia că Wehrmachtul, o dată iarna trecută, şi-a regăsit forţa de şoc şi mobilitatea din vara precedentă. în realitate, Germania intrase într-un război de uzură pentru care nu era pregătită. Atunci, în 1942, faptul nu era evident şi, încă şi astăzi, mai sunt specialişti care consideră că până în 1942 Germania a păstrat şansele de a câştiga războiul.

Efortul considerabil din 1941 şi, mai ales, contraofensiva sovietică din iarna 1941-1942 slăbiseră Wehrmachtul, astfel că, în 1942, nu mai era în măsură să desfăşoare o ofensivă pe întreg frontul de est, ci numai într-un sector al său, şi anume în cel sudic. De ce aici? întrucât Hitler considera că, pentru continuarea războiului, economia de război germană trebuia să dispună de terenurile petrolifere din Caucaz. Fixarea centrului de greutate în sectorul sudic al frontului germano-sovietic a făcut ca participarea armatei române să fie deosebit de importantă, România plasându-se (prin efectivele angajate), pe al doilea loc, după Germania, în războiul din Est.

Trupele române au participat la luptele de la sud de Harkov (mai 1942), la asediul şi cucerirea Sevastopolului (7 iunie-4 iulie). După ce, prin Directiva nr. 45 din 23 iulie 1942 Hitler a divizat forţele din sectorul sudic al frontului în Grupul de Armate A cu misiunea de a ocupa Caucazul şi zona Baku şi Grupul de Armate B, având ca obiectiv cucerirea Stalingradului, trupele române au urmat, alături de cele germane, două direcţii principale de atac. în timp ce Armata 3 română a ajuns în Cotul Donului, iar Armata 4 română în Stepa Calmucă, alte trupe române au înaintat în Caucaz, Divizia 2 munte ajungând în zonele Nalcik, Alaghir şi Ordjonikidze. Doar în 1473, când Radu cel Frumos îl însoţise pe Mehmed al II-lea în campania împotriva lui Uzun Hasan în Caucaz, străbătând, aşadar, Peninsula Balcanică şi Asia Mică, românii parcurseseră un spaţiu mai întins ca în 1942.

Angajându-se să sprijine efortul militar al Reichului în Est, Antonescu a cerut însă ca şi Ungaria să-şi sporească efectîvele militare pe frontul germano-sovietic (spre deosebire de România, care s-a declarat gata să angajeze două treimi din forţele sale armate, Ungaria a trimis pe frontul de est o treime din armata ei). Conştient de satutul său de „ cel mai important aliat al lui Hitler în războiul împotriva Uniunii Sovietice" (Jiirgen Forster), Antonescu a dorit să-şi consolideze poziţia prin încheierea unui pact politico-militar şi economic româno-german. Hotărât să nu-şi asume nici un fel de obligaţii, Hitler, prin Ribbeatreş, a declinat oferta: ministrul de Externe al Reichului a spus că „sângele vărsat în comun sudează mai puternic decât toate pactele".

Situaţia trupelor române, îndeosebi a celor din Cotul Donului, era deosebit de precară. In Cotul Donului, Armata Roşie păstrase pe malul drept al fluviului trei capete de pod, care constituiau o reală primejdie, dar a căror eliminare printr-un atac în forţă româno-german nu a fost aprobată de înaltul Comandament german. Generalul Platon Chirnoagă, analizând dispoziţiile germane privind plasarea Armatei 3 române în Cotul Donului, constată că ea „se găsea fără nici o rezervă, pe un front cel puţin de două ori mai întins decât ar fi putut să facă faţă cu cele opt divizii şi cu trei capete de pod, a căror prezenţă însemna un permanent pericol". Repetatele avertismente ale înaltului Comandament român asupra situaţiei primejdioase în care se afla Armata 3 română, precum şi cererile de a se trimite întăriri umane şi materiale au rămas fără rezultat.

Aprovizionarea cu muniţii era cu totul deficitară. în jurnalul său, generalul Constantin Sănătescu, aflat la faţa locului (era comadantul Corpului 4 Armate) consemnează că, la 19 noiembrie, ziua începerii ofensivei sovietice, „din dotaţia reglementară de muniţii aveam numai:

—20% pentru Brandt-urile mici

—40% pentru Brandt-urile grele

—55% pentru artileria de toate calibrele

—muniţia de infanterie completă

—tot completă era şi muniţia anticar. La Corpul de Armată nu exista nici o rezervă de muniţie, deşi regulamentul prevede o unitate

de foc. Benzină — doar 30% din plinurile maşinilor, la corp, nici o rezervă [...]. Din cauza lipsei de muniţie, nu ne puteam gândi la o contrapreparaţie făcută de artilerie..."

Cu o armată care, deşi dispune de numeroase indicii că inamicul pregăteşte o ofensivă, nu are nici măcar mijlocul pentru o contrapregătire de artilerie, catastrofa din Cotul Donului era iminentă.

înaltul Comandament sovietic şi-a dat seama că sectoarele române din Cotul Donului şi din Stepa Calmucă (unde situaţia era similară) reprezentau zone vulnerabile în dispozitivul german şi le-a lovit de la începutul ofensivei.

Bătălia Stalingradului — în care armata română a pierdut 158 854 militari, morţi şi prizonieri — a declanşat o criză de încredere între înaltele Comandamente român şi german, a cărei manifestare a constituit-o scrisoarea din 9 decembrie 1942 a lui Ion Antonescu adresată feldmareşalului E. von Manstein. Germanii îi considerau responsabili pe români de străpungerea frontului de către Armata Roşie şi adoptaseră faţă de „fraţii lor de arme" o atitudine arogantă, mergând până la ostilitate. Antonescu a reacţionat rapid şi energic, subliniind că, în fapt, nu aveam nici o obligaţie militară faţă de Reich: „România şi-a oferit aproape totalitatea forţelor ei armate [...,] ca, alături de armata germană, să contribuie la zdrobirea bolşevismului, împlinind astfel un rol european, foarte depărtat de modestele ei idealuri naţionale şi politice. Această jertfă generoasă nu trebuie deci privită ca o obligaţiune fără restricţii. Nimeni nu ne poate cere altceva decât ceea ce noi consimţim a da, *între Germania şi România neexistând până la această dată nici o convenţie, nici politică nici militară"* (subl. n.). Mareşalul reafirma în termeni categorici autoritatea exclusivă a ofiţerilor români asupra soldaţilor români: „Soldatul român nu poate fi comandat decât de ofiţerul şi comandamentul român. El nu poate fi umilit de un străin, cu atât mai puţin de un camarad de arme, chiar când greşeşte. [...] El nu poate fi pedepsit decât de ofiţerul român. De bravele noastre unităţi nu poate dispune oricine după bunul său plac, după cum nu poate dispune de ale dvs." — şi încheia cu o ameninţare: „Eu sunt dator să vă previn că, dacă nu încetează această atitudine şi aceste fapte, voi avea de examinat situaţia forţelor noastre în cadrul frontului dvs."

Tensiunea din relaţiile româno-germane a fost agravată de fuga, la sfârşitul anului 1942, a lui Horia Sima din Germania în Italia, interpretată de Antonescu ca un mijloc de presiune utilizat de Hitler împotriva sa.

Atenuarea încordării, urmată de încheierea crizei de încredere, au fost determinate de întrevederea Hifler-Antonescu din 10 ianuarie 1943 şi de contraofensiva feldmareşalului von Manstein, care a restabilit frontul şi s-a încheiat cu recucerirea Harkovului (14 martie 1943).

Discuţiile dintre Fiihrer şi mareşal, desfăşurate în plină bătălie a Stalingradului, au debutat, totuşi, nu cu problemele militare, ci cu cea a lui Horia Sima. Antonescu s-a convins că evadarea lui Horia Sima nu avea nici o legătură cu atitudinea lui Hitler faţă de el. în al doilea rând, mareşalul a fost foarte satisfăcut de promisiunile germane de reînarmare a armatei române, după marile pierderi suferite în Cotul Donului şi Stepa Calmucă. Rechemarea generalului Hauffe, şeful Misiunii militare germane, ajuns în conflict cu partea română, şi revenirea în această funcţie a generalului Erik Hansen, care se bucura de totala încredere a lui Antonescu, a contribuit de asemenea la restaurarea climatului de cooperare româno-germană.

Gheorghe Barbul, aflat în anturajul mareşalului, susţine că, la începutul lui noiembrie 1942, aşadar, îfMntp de începerea ofensivei sovietice de la Stalingrad, Antonescu ar fi spus că Germania a pierdut războiul şi că România trebuie să se străduiască să nu-1 piardă pe al ei. Dacă nu este o eroare în privinţa datării unei astfel de declaraţii, este aproape sigur că ea a fost expresia unei stări de spirit trecătoare. Chiar după înfrângerea de la Stalingrad, mareşalul nu şi-a pierdut încrederea în capacitatea Germaniei de a câştiga războiul, şi a rămas convins de interesul României de a rămâne alături de ea.

O scrutare atentă a politicii antonesciene dezvăluie de îndată cât de puternic a fost ea influenţată de experienţa lui Ion Antonescu din primul război mondial. în 191-6, el fusese martorul sfârşitului dezastruos al campaniei armatei române şi a ocupării Olteniei, Munteniei şi Dobrogei de către adversar; în anul următor, aceeaşi armată română, înfrântă în 1916, fusese capabilă de victoriile de la

Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, pentru ca apoi defecţiunea aliatului rus să o constrângă la încheierea păcii de la Bucureşti; câteva luni mai târziu, succesele Antantei aveau să modifice complet situaţia, ducând la înfrângerea Germaniei. Pentru Antonescu, Stalingradul a fost echivalentul înfrângerilor din 1916. Promisiunile lui Hitler de reechipare a armatei române îi apăreau a fi refacerea din iarna 1916-1917, în care Misiunea militară franceză jucase un rol important, în ceea ce priveşte desfăşurarea războiului, el îşi amintea de ofensiva impetuoasă a germanilor din 1918, oprită apoi, a doua oară, la Marna, şi de" faptul că, numai cu câteva luni înainte de a fi înfrânţi, aceiaşi germani bombardaseră Parisul cu artileria. La toate aceste amintiri se adăuga forţa de persuasiune a Fiihrerului, care ştia să insufle încrederea celor din jurul său.

La o săptămână de la capitularea feldmareşalului Paulus la Stalingrad, el îi spunea lui Raoul Bossy, ministrul României la Berlin, care îşi exprimase serioase îndoieli în privinţa victoriei Germaniei: „d-ta nu cunoşti armele secrete pe care mi le-a arătat Hitler la ultima noastră întâlnire, nici planurile lui de război, nici masele de soldaţi pe care le va azvârli asupra ruşilor, la vară. Nu încape nici o îndoială că ofensiva de la vară a germanilor va zdrobi armata rusă".

Ofensiva germană avea să se lase însă aşteptată. Hider însuşi spunea că numai gândul de a da ordinul de atac îi provoca dureri de stomac. Planul ofensivei (Operaţiunea „Citadela") prevedea atacarea la bază a ieşindului de la Kursk şi nimicirea forţelor sovietice aflate în acea zonă. Obiectiv modest, care nu putea aduce decizia pe frontul de est.

În aşteptarea încleştării din vară (rămânea adânc instalată în conştiinţa opiniei publice convingerea că iarna e a ruşilor şi vara a germanilor), trauma provocată de înfrângerea de la Stalingrad era puternic resimţită în România. Revenit în România, generalul Hansen constata o „oboseală de război *(Kiiegsmiidigkeit)* în creştere" atât în armată cât şi la populaţie. în România era imposibil de realizat acea redresare a moralului opiniei publice, obţinută prin discursul lui Goebbels de la Palatul Sporturilor din Berlin rezumat la întrebarea: „Vreţi războiul total?", întrebare la care mulţimea

însufleţită până la isterie răspunsese cu un ferm şi 'repetat „Da". Propaganda de război din România utilizase vechile, uzatele şi*ineficientele teme ale vechimii, continuităţii şi vitejiei strămoşilor. în plină bătălie a Stalingradului, Antonescu îi scria lui Manstein: „îmi îngădui a vă arăta ceea ce soldaţii şi ofiţerii germani ignorează, că în lunga, dureroasa şi glorioasa istorie de două mii de ani a poporului român se găseşte cazul unic în istoria popoarelor când voievodul, conducătorii şi luptătorii au preferat, după ce au pierdut ultima luptă de apărare, să piară prin otrăvire împreună cu capii şi unităţile lor, decât să se predea sau să trăiască în robie şi în dezonoare. Poporul român de azi nu va fi, domnule mareşal, mai prejos de strămunii săi". Exemplul lui Decebal, evocat de mareşal, nu avea însă nici o forţă mobilizatoare asupra nimănui. Un exemplu caracteristic îl oferă generalul Mihail Lascăr. încercuit în Cotul Donului, el fusese decorat de Hitler, în plină desfăşurare a bătăliei, cu „Frunzele de stejar" la Crucea de Fier, în speranţa că va rezista până la ultimul om. Iniţial, s-a crezut că, încercuit, Lascăr se sinucisese, şi Hitler făcea o paralelă între generalul român şi feldmareşalul Paulus, care nu avusese tăria să-şi ia viaţa, pentru a nu fi primul feldmareşal german luat prizonier (Hitler îl înaintase la acest grad prin radio, spre a-1 determina, pe această cale, la sinucidere, pentru a nu capitula). Cel elogiat de Hitler şi distins cu „Frunzele de stejar" nu numai că nu se sinucisese, dar el avea să revină din prizonierat în calitate de comandant al diviziei de voluntari „Horia, Cloşca şi Crişan" şi să devină ministru de Război, dându-şi concursul la instaurarea regimului comunist în România!

Dacă, în primul război mondial, idealul unităţii naţionale oferise un suport moral în zilele refugiului în Moldova şi, apoi, ale înfrângerii, dacă armata şi populaţia păstraseră credinţa că, peste vicisitudinile României, victoria va aparţine, în final, Antantei, acum „războiul sfânt" împotriva bolşevismului nu era perceput ca o necesitate naţională, iar victoria finală a Germaniei, ţară responsabilă de amputările teritoriale din 1940, nu entuziasma decât pe foarte puţini. Elita societăţii — politică şi culturală — rămânea ostilă Reichului şi simpatiza statornic şi puternic cu Anglia şi SUA: „Nemţii să-i bată pe ruşi şi anglo-americanii pe nemţi" apărea ca soluţia ideală a

războiului. Despre posibilitatea ca România sa ajungă sub dominaţia Moscovei nu se gândeau decât câţiva. Cum să abandoneze anglo-americanii România? Cum să o livreze ei ruşilor? Era de neimaginat. Clasa politică românească trăia în lumea dorinţelor, nu a realităţilor. Şi totuşi câte o Casandră, Gheorghe Tătărescu, avertiza în septembrie 1943: „Pacea va fi încheiată sub semnul biruinţei ruseşti. Sovietele vor cere să li se asigure ca zonă de influenţă atât Europa Centrală cât şi Balcanii. Anglo-americanii nu se vor opune decât cu greu sovietelor, care vor revendica, în primul rând, graniţele din '41". în aceeaşi perioadă, C. Rădulescu-Motru nota în jurnalul său: „Este aproape sigur că, în caz de victorie a anglo-americanilor, de fapt în răsăritul Europei cuvântul hotărâtor îl vor avea Sovietele... Şi de la ele nimic bun nu este de aşteptat pentru noi românii [...]. Propaganda germană susţine în chip morţiş că sub firma comunismului bolşevic se ascunde mizerie şi sălbăticie; mulţi soldaţi şi ofiţeri, chiar veniţi de pe frontul de răsărit, susţin totuşi contrariul! Nu este chip să afli adevărul în zilele acestea de război!" Dacă un om de cultura preşedintelui Academiei Române nu avea certitudini în privinţa adevăratului chip al bolşevismului, este lesne de imaginat cât de neştiutoare asupra primejdiei reale, reprezentate de URSS, rămânea majoritatea opiniei publice. în Germania, după Stalingrad, aproape întreaga populaţie a răspuns la apelul de angajare în războiul total; în România s-au utilizat toate mijloacele pentru sustragerea de la efortul de război. Cei cu relaţii le puneau în funcţiune pentru a nu ajunge pe front, cei aflaţi la conducere căutau formule pentru a scoate ţara din război.

Mihai Antonescu s-a angajat într-o activitate febrilă de sondare a anglo-americanilor. Demersurile sale în capitalele neutre nu au rămas neobservate de germani. La întrevederea din 12 aprilie 1943, Hitler a avut o scenă de *„furor teutonica"* în faţa lui Antonescu, reproşându-i acţiunile lui Mihai Antonescu. Mareşalul 1-a apărat. Era singurul om în care avea încredere totală şi care îi devenise indispensabil. A refuzat să se separe de el, astfel că, în vară, Mihai Antonescu a crezut că îl poate convinge pe Mussolini să ia conducerea sateliţilor Berlinului şi să înfăptuiască un „Miinchen al războiului". Călătoria lui în Italia şi întâlnirea cu Ducele la Rocca delle

Caminate (1 iulie) s-a încheiat cu promisiunea dictatorului italian că, de îndată ce situația militară se va ameliora, Italia va lua inițiativa unor discuții de pace. Trei săptămâni mai târziu, el era răsturnat.

ÎNCEPUTUL DESPRINDERII DE BERLIN

Luna iulie a adus pentru lumea politică românească şi, în primul rând, pentru mareşal un semnal de alarmă. Mai întâi, eşecul ofensivei de vară a Wehrmachtului a arătat că, nici măcar când condițiile de climă se îmbunătățeau, armata germană nu mai era în stare să obțină victoria. Dacă pentru opinia publică dimensiunile înfrângerii germane în bătălia de la Kursk (5 iulie-23 august 1943) — în fapt, cea mai mare bătălie, prin efectivele angajate, mai ales blindate, a celui de-al doilea război mondial — nu au fost atât de evidente, pentru un militar ca Antonescu pierderea inițiativei strategice de către Germania era evidentă.

Concluzia desprinsă de Antonescu din înfrângerea de la Kursk şi din evenimentele din Italia (căderea lui Mussolini la 25 iulie, urmată de armistițiul semnat de guvernul Badoglio la 3 septembrie, făcut public la 8 septembrie) a fost exprimată în mesajul transmis de colonelul Traian Teodorescu, ataşatul militar la Ankara, omologului său britanic, generalul A.C. Arnold: mareşalul punea la dispoziția forțelor anglo-americane, care ar veni înaintea celor sovietice, 42 vagoane de aur, 2 vagoane de valută-hârtie, 400 vagoane de grâu, 300 vagoane de porumb şi 22 de divizi.

În timp ce puterea şi opoziția îşi legau toate speranțele de anglo-americani, conferința de la Teheran a celor trei mari — Stalin, Roosevelt şi Churchill (28 noiembrie-1 decembrie 1943) — respingea planul unei debarcări anglo-americane în Balcani. Neştiutoare de această hotărâre, clasa politică românească şi populația țării erau încă departe de înțelegerea adevăratei situații. Scriitorul Paul Morand, ministrul Franței (regimul de la Vichy, desigur) la Bucureşti, a descris excelent în raportul său din 22 octombrie

1943 starea de spirit din țară: „România trăieşte într-un fel de euforie. Recolta a fost excelentă, se mănâncă pâine albă, inflația a umplut multe.pungi, afacerile merg, salariile funcționarilor publici tocmai au fost crescute cu 30 la sută. Panică şi euforie, iată o singură contradicție. Este aceea a României în preajma iernii 1943-1944. Ea este simbolul indiferenței din această țară, care a rezistat, în cursul secolelor, la ocupația străină, la invazii, dar în care bogăția, care țâşneşte cu uşurință din pământ, a dat oamenilor o încredere neclintită. Românii sunt conştienți că se află pe marginea prăpastiei, dar nici unul din ei nu se îndoieşte că un miracol îi va salva".

Din 1941, de când se încheiase eliberarea Basarabiei şi nordului Bucovinei, teritoriul României nu mai cunoscuse ororile şi distrugerile războiului.

În zorii zilei de 12 iunie 1942,12 bombardiere americane (din cele 13 decolate de la Fayd, Egipt) au pătruns în spațiul aerian al țării, venind dinspre Marea Neagră, şi au aruncat bombe la întâmplare de la Constanța până la Ploieşti (unde au fost distruse trei case!). Cel dintâi raid aerian american în Europa, cel dintâi asupra României, cel dintâi asupra Ploieştiului, cel dintâi în care au fost utilizate aparate de tip Consolidated B-24 „Liberator" a fost un eşec atât de grav, încât americanii l-au trecut sub tăcere, cum au procedat şi românii, şi germanii.

Aşa se explică opinia larg răspândită — dar, evident, greşită — că primul atac aerian american asupra României ar fi fost cel din 1 august 1943. La operația „Tidal Wave" (Valul nimicitor) au participat 177 de „Liberatoare", decolate de la Benghazi (Libia), care au atacat perimetrul petrolifer Ploieşti. Deşi, de astă dată, distrugerile au fost importante, reparațiile s-au făcut rapid, iar americanii au pierdut 54 de aparate, din care 36 pe teritoriul român. Rata ridicată a pierderilor a determinat nerepetarea atacurilor, până când aviația SUA a dispus de bazele din sudul Italiei.

Într-o Europă greu lovită de război, România rămânea o insulă de prosperitate şi linişte, unde se petreceau lucruri stranii. Regele Mihai vizita pe prizonierii americani, deținuți confortabil pe Valea Prahovei, la Timişul de Jos (bucătarii erau prizonieri ruşi!), iar în timp ce punerea în practică a „Soluției finale" *(Endlosung)* ducea la

moarte milioane de evrei în lagărele germane, la Bucureşti fiinţa teatrul evreiesc „Baraşeum".

Operaţiile militare se apropiau însă rapid de această oază de pace în timp de război. După dezastrul de la Stalingrad, se începuse refacerea armatei, în timp ce trupele din Caucaz luptaseră remarcabil în capul de pod Kuban, pentru a permite retragerea forţelor germano-române din Caucaz în Crimeea. Loviturile puternice date de Armata Roşie Wehrmachtufui au constrâns pe germani la „replieri" succesive, astfel că, în urma Operaţiunii Uman-Botoşani (5 martie-17 aprilie 1944), trupele sovietice au intrat pe teritoriul României. La 2 aprilie, când Armata Roşie a pătruns în Vechiul Regat, V.M. Molotov a declarat că „guvernul sovietic nu urmăreşte scopul de a dobândi vreo parte din teritoriul României sau de a schimba orânduirea socială existentă în România"; el arăta că „intrarea trupelor sovietice pe teritoriul României este dictată exclusiv de necesităţi de război şi de faptul că trupele inamice continuă rezistenţa". Moderaţia declaraţiei sovietice se integra strategiei lui Stalin de a-i convinge pe partenerii săi occidentali că URSS nu urmărea comunizarea continentului european; dictatorul de la Kremlin, care ordonase în 1943 „autodizolvarea" Cominternului, în acelaşi scop, înţelegea că fiecare probă de renunţare formală la mesianismul comunist atrăgea noi concesii din partea lui Churchill şi Roosevelt. Pe măsură ce Wehrmachtul recula sub loviturile Armatei Roşii, România intra progresiv în triunghiul de forţe Moscova-Londra-Washington.

Pentru a împiedica repetarea evenimentelor din Italia, în Ungaria şi România, Hitler a ordonat la 26 ianuarie 1944 înaltului Comandament german să elaboreze planuri de ocupare a celor două ţări de îndată ce ar fi apărut semnele unei iminente defecţiuni (Planurile „Margarethe" I şi II).

Fidelitatea manifestată de Antonescu, în cursul întrevederii cu Hitler, din 26-28 februarie, 1-a determinat pe Fiihrer să ordone abandonarea lucrărilor privind planul „Margarethe II". în schimb, „Margarethe I" avea să fie curând pus în aplicare şi trupele germane vor ocupa Ungaria (19 martie).

Infidelitatea beneficiarei dictatului de la Viena şi planul de intoxicare strategică a înaltului Comandament german, elaborat de

serviciile secrete anglo-americane, aveau să ducă la o declaraţie a Fiihreralui, de mult aşteptată de Antonescu.

În vedera realizării debarfeării în Franţa (Operaţiunea „Overlord"), a fost lansată o vastă operaţie de inducere în eroare a înaltului Comandament german, care trebuia să fie făcut să creadă că, în afara Franţei, anumite zone ale teritoriilor controlate de Reich („Fortăreaţa Europa", cum le numea propaganda germană) sunt pe punctul de a fi pierdute, ca urmare a defecţiunilor politice sau a unor operaţii aliate. Obiectivul acestui plan era de a determina înaltul Comandament'german să retragă trupe din Franţa — undeurma să se facă debarcarea — pentru a le duce în zonele crezute în primejdie. România a fost inclusă şi ea în acest plan: Hitler trebuia fi făcut să creadă că mareşalul urmăreşte desprinderea de Reich şi, pentru a împiedica defecţiunea, care ar fi lipsit Germania de preţioasele câmpuri petrolifere, să fie determinată să ocupe România, aducând trupe din Franţa.

La sfârşitul lui februarie plecase la Cairo, ca emisar al opoziţiei, dar cu încuviinţarea lui Antonescu (care discutase cu el înainte de călătorie), prinţul Barbu Ştirbey. El urma să poarte negocieri cu reprezentanţii Marii Britanii, SUA şi URSS în vederea încheierii armistiţiului. Negocierile urmau să se desfăşoare în secret, dar anglo-americanii au hotărât să le integreze planului de intoxicare strategică a germanilor. în consecinţă, ei au comis indiscreţii voite, lăsând să apară în presă informaţii despre misiunea lui Ştirbey la Cairo şi prezentându-1 pe prinţ ca pe un emisar al guvernului Antonescu.

Pentru a-1 păstra pe mareşal alături de Reich, Hitler s-a decis să-i ofere lui Antonescu o satisfacţie care — era convins — avea să-1 facă pe conducătorul statului român să preţuiască alianţa — fără tratat — cu Reichul. La întrevederea din 23-24 martie Hitler i-a spus lui Antonescu că „După atitudinea neloială a guvernului ungar şi întrucât nici România, nici Ungaria nu au acceptat vreodată în sinea lor *(innerlich)* arbitrajul de la Viena şi, după ce Italia este acum căzută, Germania nu consideră oportun să mai figureze ca semnatară a arbitrajului de la Viena". Antonescu, oricât de întunecată era situaţia de pe front, a trăit *„his finest nour",* chiar dacă Fiihrerul 1-a rugat să nu facă publică această declaraţie. A cere unui român să

păstreze un secret este a-i cere imposibilul. Antonescu i-a comunicat, având în vedere funcția sa, generalului Ion Gheorghe, ministrul României la Berlin, cuvintele Fiihrerului, apoi, reîntors acasă, i-a spus văduvei lui Goga: „Poți să-mi săruți mâna, căci am redobândit Transilvania". Egeria mareşalului i-a comunicat vestea soției generalului Ilie Şteflea, şeful Marelui Stat Major...

Negocierile prințului Ştirbey (căruia în mai i s-a alăturat, venit din țară, Constantin Vişoianu) la Cairo nu aveau alt rost decât să-i țină în alertă pe germani, până la efectuarea debarcării. O dată Operațiunea „Overlord" realizată, ele şi-au pierdut interesul pentru anglo-americani. Un diplomat britanic, Christopher Steel, se întreba dacă ele meritau să mai fie continuate: „în primăvară — scria el —, aceasta era important, pentru că negocierile de armistițiu şi amenințarea ieşirii din război a României blocau trupe germane care, altminteri, ar fi putut să fie folosite împotriva Overlord (numele de cod al operațiunii de debarcare în Franța — n.n.). în realitate, în împrejurările de față, interesul nostru pentru Maniu ar putea numai să ne încarce cu anumite angajamente de ordin moral, care ne-ar crea dificultăți, în general, şi cu ruşii, probabil, în special, dacă ar renunța la termenii armistițiului propus de ei".

Marea Britanie subordonase total sprijinul acordat opoziției democratice din România bunelor raporturi cu URSS, țara care aducea contribuția decisivă la înfrângerea Germaniei. Preocupat să împiedice, totuşi, o prezență militară sovietică în Grecia, avanpostul european al Suezului — punct de considerabilă însemnătate strategică pentru Marea Britanie —, Churchill dorea o delimitare a sferelor de influență britanică şi sovietică în Europa de Sud-Est, delimitare care să includă Grecia în zona de interes a Londrei. Această împărțire a fost precipitată de înaintarea Armatei Roşii pe teritoriul României şi de iritarea Moscovei provocată de activitatea grupului de agenți secreți britanici „Autonomous" (paraşutat în România în noaptea de 21-22 decembrie 1943 şi arestat a doua zi). înzestrate cu post de radio-emisie şi recepție de care s-au folosit cu permisiunea autorităților române pentru a transmite mesaje Aliaților, ei au purtat discuții cu unii demnitari români (Eugen Cristescu, şeful SSI, generalul Piky Vasiliu, subsecretar de stat la Interne). Prezența

celor trei membri ai grupului „Autonomous" (A. G. Gardyne de Chastelain, Ivor Porter şi Stelian Meţeanu) a fost considerată la Moscova ca un joc al Londrei în spatele aliatului sovietic.

Pentru a curma aceste suspiciuni, A. Eden, ministrul de Externe, a propus la 5 mai 1944 ambasadorului sovietic la Londra, F. Gusev, ca în România să fie recunoscută preponderența sovietică, iar în Grecia, cea britanică. în urma negocierilor sovieto-britanice, s-a ajuns la un acord pe trei luni, în privința delimitării zonelor de interes în Europa de Sud-Est, prin care în România se recunoştea dreptul URSS la *„the first say"* (dreptul de a se pronunța prima). Valabil pentru perioada iulie-septembrie 1944, acordul a fost aprobat, la stăruințele lui Churchill, de care Roosevelt, împotriva avizului defavorabil al Departamentului de Stat.

Considerat de Christopher Steel „un om bătrân, slab, incapabil de o acțiune hotărâtoare", Iuliu Maniu era, în realitate, liderul necontestat al opoziției democratice, care reunea PNŢ, PNL şi PSD. Ezitările preşedintelui PNŢ în a organiza imediata răsturnare a regimului antonescian erau determinate de două considerente: mai întâi, hotărârea de a nu-şi asuma responsabilitatea înstrăinării unor părți ale teritoriului național (Basarabia, nordul Bucovinei şi ținutul Herța), ca urmare a încheierii armistițiului, pe baza condițiilor puse de URSS şi aprobate de Aliați. Maniu era de părere că, întrucât Antonescu poartă responsabilitatea angajării României în război, tot lui trebuie să-i revină şi răspunderea semnării armistițiului şi, aşadar, a pierderii provinciilor anexate de URSS în 1940. în al doilea rând, Maniu voia să obțină garanții ferme din partea anglo-americanilor că România nu va fi aservită de Uniunea Sovietică.

Nici Antonescu nu se arăta dispus să semneze armistițiul (afirma însă că e gata să treacă puterea opoziției, dacă ea îşi asuma răspunderea unui astfel de pas), nici anglo-americanii nu se arătau receptivi față de temerile partidelor democratice în privința viitorului României. De aici lungile aşteptări şi pertractări ale liderului PNŢ, care îi exasperau atât pe Aliați cât şi pe tânărul rege Mihai, nerăbdător să treacă la acțiune.

Dacă informația lui C. Argetoianu este adevărată, suveranul, înțelegând mai bine decât partidele democratice că, deşi PCR era un

grupuscul de câteva sute de membri, el avea în spate forța Armatei Roşii şi a URSS, a fost mai puțin inhibat în a discuta cu comuniştii şi le-a cerut ca Moscova să răspundă, prin ei, la patru întrebări, înainte de a se angaja la o colaborare cu PCR: viitorul monarhiei; situația regelui; revenirea la România a Transilvaniei de Nord şi cuantumul despăgubirilor de război (suveranul solicita să se aibă în vedere situația grea a economiei, ca urmare a efortului militar). C. Argetoianu pretindea a fi văzut la L. Pătrăşcanu răspunsurile sosite de la Moscova: ele erau afirmative la primele trei întrebări, ultimul răspuns rămânând vag. în declarațiile făcute în timpul anchetei care a precedat procesul Pătrăşcanu, I. Mocsonyi-Styrcea (este vorba de declarația care are elemente de veridicitate) nu aminteşte decât despre discuții prealabile întâlnirii lui Pătrăşcanu cu regele (purtate de Styrcea) privind poziția PCR față de monarhie, fruntaşul comunist declarând că, deşi partidul său era în favoarea instaurării republicii, nu considera actuală realizarea acestui obiectiv, în timp ce suveranul era partizanul unei acțiuni rapide pentru scoaterea României din războiul împotriva Națiunilor Unite, profitându-se de deruta din rândurile armatei germane ca urmare a ofensivei sovietice din cadrul Operațiunii Uman-Botoşani, opoziția democratică voia să stabilească mai întâi şi mai riguros condițiile schimbării de front a României.

Condițiile de armistițiu, comunicate de URSS la 12 aprilie 1944, nu păreau dure, în afară de pierderea Basarabiei, nordului Bucovinei şi ținutului Herța, şi reparațiile de război, al căror cuantum nu era indicat; se preciza chiar că guvernul sovietic nu intenționează să ocupe România, ci doreşte ca trupele sovietice să se poată deplasa pe teritoriul ei, în vederea operațiunilor militare împotriva Germaniei, ceea ce implica punerea la dispoziția lor a întregii rețele de comunicații; clauza ce trebuia să facă „atrăgător" armistițiul era condamnarea arbitrajului de la Viena şi oferta de a lupta în comun pentru eliberarea Transilvaniei, ce urma să fie restituită României „toată sau în cea mai mare parte a sa". Evident, românii nu ştiau că această formulă restrictivă în privința Transilvaniei fusese introdusă la sugestia Marii Britanii ca mijloc de a stimula Ungaria să se desprindă de Germania.

Lipsa de progrese în discuții şi, după debarcarea în Normand iu (6 iunie 1944), închiderea practică a canalului de negocieri de la Cairo au deplasat centrul de greutate al negocierilor de armisitițiu la Stockholm. Aici, s-au desfăşurat discuții cu ambasadoarea sovietică, Alexandra Kollo'ntai (fiica unui general țarist, devenită o ferventă bolşevică şi, în acelaşi timp, o propagandistă a .. .amorului liber!), şi cu consilierul ei, Vladimir Semionov, promis unei mari cariere în diplomația sovietică, atât din partea guvernului, prin ministrul României în Suedia, Frederic Nanu, cât şi din partea opoziției, prin consilierul de legație, George I. Duca.

Contactele cu F. Nanu fuseseră stabilite din inițiativa părții sovietice, care, cu prilejul înmânării condițiilor de armistițiu, subliniase preferința de a negocia cu guvernul Antonescu. Pentru a nu lăsa mareşalului monopolul acestor discuții bilaterale (necomunicate şi anglo-americanilor), opoziția, care le cunoştea evoluția grație lui Grigore Niculescu-Buzeşti, directorul Cifrului în Ministerul de Externe, 1-a însăcinat pe G. Duca să stabilească legătura cu ambasada sovietică în vederea tratativelor paralele.

Ceea ce pare surprinzător, la prima vedere, este că până la 23 august 1944 Moscova şi-a manifestat constant preferința pentru mareşalul Antonescu, ca partener de armistițiu, acceptându-i trei cereri: perioada de 15 zile pentru a reglementa raporturile cu Germania; existența unei zone neocupate de trupele sovietice pe teritoriul României, unde să se afle reşedința guvernului; moderație în stabilirea cuantumului despăgubirilor de război.

Opoziția, prin G. Duca, a cerut ca măcar aceste concesii făcute mareşalului să fie acordate şi ei. Ea a primit promisiunile doamnei Kollontai, care nu s-au împlinit însă până la 23 august.

în stadiul actual al informației, explicația atitudinii sovietice este ipotetică şi ea are în vedere trei considerente: a) Stalin era "preocupat să asigure înaintarea rapidă a Armatei Roşii în Balcani şi Europa Centrală; pragmatic — aşa cum fusese întotdeauna —, el voia să încheie armistițiul cu deținătorul puterii — Antonescu —, în măsură să pună de îndată la dispoziția Armatei Roşii căile de comunicație, sistemul de aprovizionare cu alimente şi carburanți etc. şi nu cu opoziția, al cărei acces la putere rămânea incert; b) o dată

armistițiul încheiat, Stalin se putea dispensa de Antonescu, de îndată ce nu mai era necesar, fără ca anglo-americanii să protesteze, dată fiind colaborarea mareşalului cu Germania; c) Stalin credea că Aliații apuseni îi vor acorda lui Maniu un sprijin mai substanțial şi îl considera ca un partener incomod în România, o dată țara ocupată de Armata Roşie.

Dacă dictatorul sovietic îl preferă pe cel român opoziției (în care, din iunie 1944, se integrase şi PCR), Antonescu ezita să încheie acest ademenitor „pact cu diavolul". în vara anului 1944 — aşa cum raporta Cari Clodius, devenit un „superministru" al Reichului în România —, Antonescu „a rămas întotdeauna încrezător şi nu şi-a pierdut nervii", fiind convins că „ruşii pot fi la fel de bine bătuți decisiv pe plan militar în Carpați, ca şi pe Volga sau în Caucaz"; în acelaşi timp, el era convins că „războiul nu poate fi câştigat, în ultimă instanță, pe plan militar, ci trebuie sfârşit printr-un compromis politic". Atitudine ambiguă până la contradictoriu şi care s-a manifestat în ultima întrevedere Hitler-Antonescu, desfăşurată la Rastenburg în zilele de 5-6 august.

Mareşalul a încercat să obțină totuşi asigurări din partea Fuhrerului în ceea ce priveşte stabilizarea frontului în România, protecția spațiului aerian al țării împotriva raidurilor americane şi britanice, sprijinul german în cazul intrării Turciei în război şi a deschiderii Strâmtorilor, atitudinea Ungariei şi a Bulgariei. Cu excepția controlului exercitat de Germania asupra Ungariei, Hitler a făcut promisiuni neconvingătoare sau a rămas în vag. în nota de conversație dictată de el, mareşalul Antonescu arată că a solicitat explicații în toate aceste probleme, întrucât Fiihrerul îl întrebase intempestiv dacă -România şi conducătorul ei, Antonescu, sunt gata să meargă până la capăt alături de Germania. Rezultatul a fost că „.. .m-am despărțit de Ftihrer, după o discuție de 5 1/2 ore, fără să-i fi dat un răspuns nici negativ, nici pozitiv la întrebarea intempestivă pe care mi-a pus-o". în nota de conversație, redactată de interpretul lui Hitler, mareşalul este arătat declarând, la sfârşitul discuției că România „va rămâne de partea Germaniei şi ar fi ultima țară care să părăsească Germania, căci el ştie că sfârşitul Germaniei înseamnă de asemeni şi sfârşitul României". Dincolo de aceste deosebiri dintre cele două documente, este sigur că Antonescu a ajuns, în urma discuțiilor de la Rastenburg, la concluzia, comunicată şi însărcinatului cu Afaceri al Turciei în România, că „nu era nici posibil, nici în interesul României să întreprindă acțiuni militare împotriva Germaniei".

23 AUGUST 1944: SCHIMBAREA DE REGIM

Oricâte măsuri de mascare ar fi luat comandamentele sovietice, pregătirea unei operații de amploarea ofensivei sovietice din nordul Moldovei nu putea trece neobservată. La 2 august Stalin semnase directiva privind Operațiunea laşi-Chişinău care ordona Fronturilor 2 şi 3 Ucrainene să încercuiască şi să zdrobească forțele româno-germane din nordul Moldovei şi să ajungă pe aliniamentul Bacău-Vaslui-Huşi-Leova-Taaitino-Moldavca, „având în vedere să atace ulterior spre Focşani, Galați şi Ismail". Aşa cum se poate constata, înaltul Comandament sovietic nu considera posibil să depăşească, în cadrul aceleiaşi operații strategice, Poarta Focşanilor, „una din cele mai puternice poziții de apărare strategică din Europa", după evaluarea specialiştilor.

Semnele anunțătoare ale ofensivei l-au îngrijorat în cel mai înalt grad pe Antonescu. La 19 august, cu o zi înainte de începerea ei, mareşalul, într-o stare de „extremă iritare", a avut o discuție cu C. Clodius, căruia i-a spus că dacă, având în vedere iminenta ofensivă sovietică pe frontul românesc, nu „va fi adusă neîntârziat cel

puțin o divizie germană — pe cât posibil o divizie blindată — [...] atunci el îşi va rezerva libertatea de acțiune". Cererea lui Antonescu era dictată de reducerea drastică a efectivelor germane din Moldova, ca urmare a gravei crize provocate de prăbuşirea Grupului de Armate „Centru", în urma ofensivei sovietice, începută la 23 iunie (încheiată la 29 august, operația din Bielorusia este echivalentă, prin pierderile suferite de Wehrmacht, cu „un dublu Stalingrad"). înaltul Comandament german fusese obligat, pentru a face față situației de mare primejdie din Bielorusia, să transfere acolo trupe din România, slăbind astfel frontul din Moldova.

În dimineața zilei de 20 august, după o puternică pregătire de artilerie pe direcțiile principale de atac, forțele sovietice au trecut la atac şi, în scurt timp, au spart frontul româno-german. Unele unități româneşti s-au retras în dezordine. Mareşalul Antonescu a plecat imediat pe front şi, la 21 august, a avut o discuție cu generalul Hans Friessner, comandantul Grupului de Armate german „Ucraina de Sud", de un deosebit interes pentru cunoaşterea opiniilor conducătorului statului român, în ajunul arestării sale. El a reproşat Germaniei că a slăbit România prin amputările teritoriale — în primul rând, dictatul de la Viena — din vara anului 1940, săvârşit sub egida ei. în pofida acestei situații, România s-a alăturat Reichului. „Este singurul caz în istorie — a spus mareşalul — că un popor care a fost astfel tratat de un alt popor aliat nu se întoarce în contra acestuia, ci merge cu el. Este singurul caz în istorie că un popor intră ca aliat într-un război fără să aibă un tratat de alianță, militar şi politic." despre el însuşi, şi despre regimul său, care avea să mai dureze două zile, Antonescu afirma: „Eu nu am în spatele meu nici un partid politic, ci sunt singur, şi totuşi am ajuns să conduc statul român timp de patra ani, în aşa fel că nimeni nu-mi poate face un reproş sau să ridice vreo acuzație în contra politicii mele interne şi externe [...],sunt singurul conducător de stat din Europa care poate să meargă în mijlocul poporului său fără gardă de corp, fără teamă că i se poate întâmpla ceva [...], poporul român a mers din totală convingere şi ca cel mai corect şi loial aliat de partea Germaniei şi va merge mai departe".

Cu 48 de ore înaintea căderii sale, Antonescu se credea urmat de popor în politica sa de alianță — fără tratat! — cu Germania şi — „o, neştiutoare hire.omenească", ar fi spus cronicarul — în afara oricărei primejdii. Este ceea ce explică uşurința arestării sale, în după-amiaza zilei de 23 august. •

Dacă generalului Friessner Antonescu i-a spus că el va merge mai departe alături de Reich, revenit la Bucureşti, 1-a avertizat din nou pe Clodius, în seara zilei de 22 august, că, față de situația critică de pe front, va fi nevoit să recapete libertatea politică de acțiune. Aşa cum avea să noteze, 24 de ore mai târziu, într-un carnet, în timp ce era deținut în seiful din Casa Nouă, Antonescu îi semnalase lui Clodius situația disperată în care se afla România, după spargerea frontului din Moldova, şi ceruse „să arate acest lucru la Berlin, să roage să înțeleagă poziția țării noastre în fața cataclismului ce o amenință şi a mea în fața istoriei şi *să-mi dea dezlegarea* (subLn.) de a trata un armistițiu, dorind să ieşim din această situație ca oameni de onoare şi nu prin acte care ar dezonora pentru vecie țara şi conducătorul ei".

Este de neînțeles cum Antonescu, care cu o zi mai înainte îi spusese atât de răspicat lui Friessner că între România şi Germania nu există un tratat de alianță, aştepta o „dezlegare" de la Berlin pentru a încheia armistițiul. Spiritul cavaleresc, de onoare militară, ce inspira această atitudine a mareşalului, respectabil în gradul cel mai înalt, era cu totul deplasat într-o problemă politică — şi încă una de viață sau de moarte a unei națiuni — unde egoismul național — realitate crudă, este drept — face legea. Antonescu însuşi, într-un adaos la nota de conversație privind ultima sa întâlnire cu Hitler, scrisese: „Eram gata să-mi exprim — dar m-am abținut — părerea în legătură cu problema rupturii dintre Germania şi România: un popor nu poate niciodată să se angajeze orbeşte alături de un alt popor, atunci când acesta duce o acțiune politică şi militară greşită. Cine ne poate garanta că Germania nu va face din nou aceleaşi greşeli? Nu-mi pot sacrifica poporul meu, atunci când se fac astfel de greşeli". Aceste sănătoase principii nu au mai fost urmate de mareşal la 23 august.

Antonescu nu se agăța însă de putere. în seara zilei de 22 august, Mihai Antonescu i-a spus lui Neagu Djuvara (curier diplomatic, care urma să plece a doua zi la Stockholm pentru a transmite lui F. Nanu instrucțiuni în vederea reluării negocierilor cu sovieticii) că „Mareşalul este gata să se dea la o parte de îndată ce va fi nevoie şi că i-a dat mână liberă pentru semnarea armistițiului".

Formula încheierii armistițiului de către mareşal era cea preconizată de I. Maniu, care, aşa cum s-a arătat, nu voia ca opoziția şi el personal să apară răspunzători, în fața națiunii române şi a istoriei, de pierderea teritoriilor româneşti, revendicate de URSS.

Când, în dimineața zilei de 23 august, Antonescu i-a spus lui Gh. Brătianu, venit la Snagov (unde avea loc şedința guvernului), că este dispus să semneze armistițiul dacă liderii partidelor politice îşi vor exprima în scris acordul cu încheierea armistițiului, în condițiile ştiute — adică şi cu pierderea Basarabiei, nordului Bucovinei şi ținutului Herța —, Maniu a refuzat să-şi dea semnătura (el a contestat însă la procesul lui Antonescu acest episod, fiind în contradicție astfel cu Gh. Brătianu).

Reconstituirea exactă a dialogului dintre regele Mihai şi mareşal la ultima lor întâlnire (orele 16,15-16,58) nu este posibilă. Substanța însă a fost următoarea: Antonescu era, în principiu, de acord cu semnarea armistițiului, dar numai după ce ar fi ajuns la o înțelegere cu germanii; până atunci luptele aveau să continue, şi el lua în considerare aliniamente succesive de rezistență, dacă linia fortificată Focşani-Năməloasa-Brăila/Galați (160 km cu zece cazemate de beton pe km, deci 1 600 în total) s-ar fi prăbuşit. Generalul A. Aldea, aflat în camera alăturată Salonului galben, unde se defăşura audiența, 1-a avertizat pe rege că dacă mareşalul era lăsat să plece de la palat şi ar fi comunicat lui Clodius şi Killinger intenția sa de a semna armistițiul (Aldea nu ştia de discuțiile din 19 şi 22 august dintre Antonescu şi Clodius), atunci, confruntat cu poziția comună a regelui, mareşalului şi opoziției în problema armistițiului, Hitler i-ar înlătura pe toți şi ar instala în România un guvern legionar, decis să continue lupta, alături de Germania, până la capăt.

Arestarea mareşalului devenea astfel imperios necesară. Oricâtă stimă avea Hitler pentru Antonescu, el nu putea renunța la două

aliniamente strategice de mare însemnătate ca Poarta Focşanilor şi, mai ales, masivul Carpaților, uşor de apărat cu efective reduse (o dovedise din plin bătălia de la Monte Cassino, unde, din februarie până în mai 1944, trupe germane puțin numeroase au provocat pierderi atât de mari Aliaților, încât ea, bătălia, a fost numită „Verdun"-ul celui de-al doilea război mondial). Dacă Antonescu i-ar fi cerut Fiihrerului „dezlegarea" pentru încheierea armistițiului, este sigur că el ar fi anticipat soarta lui Horthy, care, încercând, la 15 octombrie, să desprindă Ungaria de Reich, a fost imediat înlăturat de germani, în locul său fiind adus conducătorul Partidului fascist al Crucilor cu săgeți, Szălasi Ferenc.

O dovadă de netăgăduit a voinței lui Hitler de a păstra sub control spațiul românesc l-au constituit directivele sale din noaptea de 23-24 august şi cea din 26 august. Prima directivă ordonă arestarea regelui, iar, în cazul în care mareşalul Antonescu nu mai era „disponibil", să fie constituit un nou guvern, condus de un general filogerman (contactați în cursul nopții, generalii Mihai Korne şi Ilie Şteflea au refuzat colaborarea cu germanii, invocând ordinele regelui, comandantul suprem al armatei).

într-adevăr, imediat după arestarea mareşalului şi a lui Mihai Antonescu (urmată de cea a unui şir de colaboratori apropiați, chemați la palat şi arestați imediat), suveranul a constituit un guvern de militari prezidat de generalul Constantin Sănătescu şi în care liderii celor patru partide din BND — Iuliu Maniu, Dinu Brătianu, C. Titel Petrescu şi Lucrețiu Pătrăşcanu — intrau ca miniştri destat (fără portofoliu), reprezentantul PCR deținând cu titlu provizoriu şi portofoliul Justiției, pentru a asigura rapida eliberare din închisori şi lagăre a deținuților comuniști. Guvernul Sănătescu era o formulă intermediară între cabinetul de militari, dorit de Maniu pentru a bloca ascensiunea spre putere a comuniştilor, un cabinet destinat să cârmuiască până la încheierea păcii, adică în intervalul de timp când problemele militare aveau să fie prioritare, şi guvernul politic, cerut de suveran pentru a arăta că partidele cele mai importante sprijină noua orientare a țării.

Improvizația — marea artă a românilor, dar şi blestemul istoriei lor — nu putea lipsi la acest moment crucial. Acțiunea de înlăturare

a lui Antonescu fusese plănuită pentru 26 august, dar ea a trebuit devansată, ca urmare a cererii de audiență la palat a mareşalului. Arestarea lui Antonescu s-a făcut în pripă, fără ca trupele din Capitală să fi intrat în dispozitivul de luptă. Colonelul Dumitru Dămăceanu, şeful Statului Major al Comandamentului Militar al Capitalei, care nu putuse fi contactat telefonic când Antonescu a cerut audiența, a sosit la palat după arestarea acestuia şi a cerut să nu se anunțe schimbarea de guvern până nu se va fi încheiat luarea măsurilor militare. El a spus suveranului şi anturajului său că „azi e ziua de baie în armată (de fapt în garnizoana Bucureşti — n.n.) şi toți soldații erau în izmene. A fost un moment de ilaritate când toți — arată Ion Mocsonyi-Styrcea —am sărit cu gura pe el în acelaşi timp. Regele i-a spus: «Cum să rămână țara 24 de ore fără guvern?»

Aldea:

«Aia n-ar fi nimic. S-a mai întâmplat, dar să dispară şi să nu-l găsească nimeni e de neînchipuit».

Buzeşti:

«Nici noi nu ştiam că vor veni lâ palat, când vor sosi şi dacă vor fi arestați».

Dar Ioani (Mircea Ionnițiu, secretarul particular al regelui — n.n.):

«Ba ştiam foarte bine, de la unsprezece şi jumătate, dar dumneata (Dămăceanu — n.n.) n-ai vrut să dăm alarma. Dacă domnul Mocsonyi te asculta, nici n-am fi reuşit să-i arestăm».

Iar Sănătescu:

«Măi, Dămăcene, uiți că şi Mărăşeştii s-au câştigat în izmene (soldații Regimentului 32 infanterie îşi aruncaseră, din cauza căldurii, vestoanele — n.n.). De astă dată o să-i batem cu p... goală!»"

Aceeaşi improvizație a prezidat şi la alcătuirea guvernului, unii generali numiți miniştri fiind „culeşi" de Sănătescu din „Anuarul Armatei".

Era de la sine înțeles ca în asemenea condiții, când incertitudinea asupra rezultatului unei confruntări între trupele române şi cele germane era mare, să se dorească — mai mult ca oricând — evitarea oricărei ciocniri între foştii frați de arme. Ministrului Germaniei,

Manfred von Killinger, venit la palat, regele i-a spus că, dacă armata germană se va retrage în ordine, fără acte de ostilitate, împotriva ei nu se va întreprinde nimic.

Oferta regală a părut unora dintre militarii germani — între care generalul E. Hansen — aflați la legația Reichului, vrednică de luat în seamă şi de acceptat. Generalul A. Gerstenberg, care putuse comunica însă cu Statul Major al Luftwaffei, a dat asigurări că lovitura de stat fusese dată de o clică restrânsă şi înfricoşată şi că el era în măsură să restabilească imediat ordinea. Asigurările sale, asociate cu voința lui Hitler de a menține sub control spațiul românesc, explică ordinul Fiihrerului ca *„putsch"-ul* să fie imediat lichidat.

Atacul german dat în dimineața de 24 august asupra Capitalei a stat sub pecetea aceleiaşi improvizații ca şi lovitura de stat a românilor. Mai mult decât luptele din zona Băneasa şi din alte câteva puncte din suburbiile Capitalei, deschiderea ostilităților de către Wehrmacht a fost percepută prin repetatele atacuri aeriene asupra Capitalei, avioanele germane înverşunându-se mai ales asupra Palatului regal. Deşi în istoriografia română şi străină s-a vorbit mereu despre „întoarcerea armelor" de către România împotriva Germaniei, în realitate Germania a avut inițiativa „întoarcerii armelor" împotriva României. Proclamația guvernului român difuzată în după-amiaza zilei de 24 august (orele 16,30) o spune explicit: guvernul român informase pe ministrul Germaniei la Bucureşti că „țara noastră doreşte să-şi lichideze prin bună înțelegere raporturile cu Germania şi că armata română, rămânând hotărâtă să se apere, nu va întreprinde nimic din proprie inițiativă, nici un act ostil față de armata germană. Guvernul român a declarat, în acelaşi timp, că va permite retragerea în ordine a trupelor germane ce vor părăsi de bunăvoie teritoriul nostru". La această ofertă — se arată mai departe — Germania a răspuns cu acțiuni agresive (atacuri împotriva unităților române, bombardarea Capitalei). „Prin aceste acte de agresiune, care s-au produs simultan, în mai multe puncte ale țării, Germania s-a pus în stare de război cu România." Numai după acțiunile agresive ale Wehrmachtului, guvernul român a ordonat armatei „de a începe lupta împotriva tuturor forțelor militare germane aflate pe

eritoriul României pentru eliberarea țării de sub ocupațiunea ermană". Este, prin urmare, de netăgăduit că Reichul a deschis stilitățile împotriva României.

În anii '60, când regimul comunist din România a început să se distanțeze de Moscova, istoriografia sovietică a prezentat poziția autorităților române ca o încercare a regelui şi a „cercurilor reacționare" de a oferi Wehrmachtului „un pod de aur" pentru a se retrage în siguranță din România. în realitate, guvernul român a făcut o încercare — în care, evident, nu credea —, călăuzit de considerente pragmatice şi morale, de a evita ciocnirea cu trupele germane: pe de o parte, deznodământul rămânea nesigur, pe de alta, dintr-o elementară decență se dorea să nu se ajungă la o luptă între foştii „frați de arme". Spre deosebire de mareşalul Antonescu, care făcea — în chip eronat — din acest aspect al desprinderii României de Reich o condiție *sine qua non* (aşteptarea „dezlegării" de Berlin!), noul guvern a încercat o soluție amiabilă, fără să o considere indispensabilă. încă din primele ore ale dimineții de 24 august trupele române au ripostat — şi au făcut-o cu succes — la atacurile germane.

Prin acțiuni ferme ale unităților române, trupele germane au fost dezarmate sau anihilate. Hitler care, la 26 august, dăduse o nouă directivă privind menținerea sub control german a teritoriului românesc, inclusiv a Porții Focşanilor, a trebuit să admită eşecul tentativei: la 29 august, el a ordonat retragerea Grupului de Armate „Ucraina de Sud" pe aliniamentul Carpaților. Şi această directivă era însă sortită eşecului: în decurs de 48 de ore după răsturnarea lui Antonescu, armata română a desfăşurat operația de acoperire a frontierelor țării, împiedicând astfel intrarea de trupe germane sau ungare şi, mai ales, păstrând importantul cap de pod strategic de la nord şi nord-vest de Carpații Meridionali, ceea ce a împiedicat constituirea unui front de apărare german pe lanțul Carpaților, aşa cum ordona Grupului de Armate german „Ucraina de Sud" directiva lui Hitler din 29 august.

Istoricul englez John Erickson, cel mai bun specialist occidental al frontului de est, scrie că „23 august 1944 s-a dovedit a fi una din zilele decisive ale întregului război". într-adevăr, desprinderea României de Germania a privat Wehrmachtul de cele două

aliniamente strategice de mare însemnătate — Poarta Focşanilor şi Carpaţii — şi de aprovizionarea cu petrolul românesc şi, în acelaŞi timp, a deschis Armatei Roşii înaintarea pe două mari axe strategice: spre Balcani şi spre Europa Centrală (Viena), făcând să se prăbuşească întreg dispozitivul militar german din sud-estul european (Wehrmachtul a fost constrâns să evacueze Grecia, Albania şi o însemnată parte a Iugoslaviei). Publicistul german Siegfried Kogelfranz a sintetizat perfect însemnătatea excepţională a actului de la 23 august, când a scris că: „Niciodată, printr-un singur eveniment, nu s-au pierdut atât de mulţi soldaţi şi atât de mari teritorii (cum a pierdut Germania — n.n.) ca în urma radicalei schimbări de orientare a regelui Mihai". Potrivit evaluării specialiştilor, actul de la 23 august 1944 a precipitat prăbuşirea Reichului cu circa şase luni. Hitler însuşi, într-o convorbire cu şeful regimului ustaş din Croaţia, Ante Pavelic, aşeza criza produsă de schimbarea de front a României alături de debarcarea Aliaţilor în Franţa şi de prăbuşirea Grupului de Armate „Centru" în Bielorusia.

Pentru oricine cercetează obiectiv istoria, este de netăgăduit că acţiunea României din august 1944 a contribuit la scurtarea celui de-al doilea război mondial. în acelaşi timp, trebuie spus că principalul beneficiar al actului de la 23 august 1944 a fost Uniunea Sovietică, ale cărei trupe au putut înainta rapid şi fără pierderi între 620 şi 750 km în cele două direcţii amintite: spre Balcani şi, prin România şi Ungaria, spre Viena şi Praga.

„ACORDUL DE PROCENTAJ"

Una din consecinţele majore ale desprinderii României de Reich şi dezagregării accelerate a dispozitivului balcanic al Wehrmachtului a fost încheierea acordului zis de procentaj între Churchill şi Stalin, în cursul vizitei la Moscova a premierului britanic (9-17 octombrie 1944).

Aşa cum s-a arătat, Churchill era decis să împiedice pătrunderea Armatei Roşii în Grecia, prezenţa militară sovietică în această ţară fiind percepută ca o ameninţare la adresa Suezului. Defecţiunea României deschisese Armatei Roşii înaintarea dincolo de Dunăre, şi premierul britanic vedea soldaţii sovietici apropiindu-se de Grecia, unde partidul comunist avea o mare pondere politică şi dispunea de însemnate forţe paramilitare, îmbogăţite cu experienţa luptei împotriva ocupanţilor germani.

Schimbările politico-militare intervenite în Balcani (la 9 septembrie în Bulgaria s-a instaurat un regim controlat din umbră de comunişti) au coincis cu expirarea acordului de trei luni dintre Marea Britanie şi URSS privind delimitarea sferelor de interese în Europa de Sud-Est. Călătoria lui Churchill la Moscova avea ca prim obiectiv salvarea Greciei de ocupaţia sovietică şi de instaurarea unui regim, în care cuvântul hotărâtor ar fi aparţinut comuniştilor.

La întâlnirea din 9 octombrie, Churchill i-a propus lui Stalin o reglementare de ansamblu, sub forma unor procente care să exprime gradul de interes şi de control al celor două părţi în statele Europei de Sud-Est (Ungaria, România, Iugoslavia, Bulgaria şi Grecia). România figura în oferta lui Churchill cu 90% în beneficiul URSS şi 10% pentru Marea Britanie (în acord cu SUA). în negocierile din zilele următoare dintre Eden şi Molotov, au fost luate în considerare diverse procente, dar în toate variantele, România şi Grecia au avut raportul 90/10, prima ţară în beneficiul Moscovei, cea de a doua în beneficiul Londrei. Soarta României era pecetluită pentru decenii.

Încă înainte de încheierea acordului de procentaj, prezenţa Armatei Roşii pe teritoriul României ca şi recunoaşterea de către Churchill şi Roosevelt a unei zone de influenţă a URSS la hotarele ei vestice au plasat România sub o apăsătoare tutelă a Moscovei. Desprinderea de Germania, realizată prin actul de la 23 august 1944, a fost urmată imediat de începutul satelitizării României, de astă dată în orbita Kremlinului.

Încă de a doua zi, pentru societatea românească a devenit limpede că „Era rău cu *«der, die, das»/Dar* mai rău cu *«davai cias»".* Armata Roşie, pe măsura înaintării ei, ignora cu desăvârşire schimbarea intervenită în orientarea României şi, în consecinţă,

dezarma şi captura unităţile române din Moldova. Numărul celor căzuţi astfel în captivitate s-a ridicat la aproximativ 140 00Q. în acelaşi timp, jafurile şi violurile comise de soldaţii sovietici evocau, mai degrabă, o năvălire a barbarilor, decât străbaterea teritoriului naţional de către noii aliaţi. Comandamentele sovietice aveau însă un argument-forte: armistiţiul nu fusese semnat. Este adevărat că în proclamaţia regală din seara zilei de 23 august se afirma: „România a acceptat armistiţiul oferit de Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii. Din acest moment încetează lupta şi orice act de ostilitate împotriva armatei sovietice, precum şi starea de război cu Marea Britanie şi Statele Unite. Primiţi pe soldaţii acestor armate cu încredere. Naţiunile Unite ne-au garantat independenţa ţării şi neamestecul în treburile noastre interne. Ele au recunoscut nedreptatea Dictatului de la Viena prin care Transilvania ne-a fost răpită". Cu excepţia acestei din urmă afirmaţii, cele spuse în pasajul citat erau deziderate şi nu realităţi. Armistiţiul avea să fie semnat abia la 12 septembrie 1944.

Întârzierea cu care s-a produs semnarea armistiţiului nu a fost provocată — aşa cum se afirmă în mod curent — de URSS, pentru a permite Armatei Roşii să se comporte în România ca într-o ţară ocupată, ci de... Marea Britanie, care a a\ţut.nevoie de aprobarea dominioanelor pentru modificări introduse, la iniţiativa Londrei, în textul armistiţiului, ceea ce nu înseamnă că URSS, sau mai exact Armata Roşie, nu a profitat de acesta situaţie confuză de „nici pace, nici război".

Delegaţia română plecată la Moscova pentru semnarea armistiţiului era condusă de L. Pătrăşcanu. Se manifesta aceeaşi credinţă — dovedită falsă — din timpul primului război mondial, când se crezuse că prezenţa unui conservator filogerman — Al. Marghiloman — în fruntea guvernului va atenua rigorile clauzelor tratatului de pace. Şi acum, în 1944, se credea că, încredinţând conducerea delegaţiei unui comunist, Moscova se va arăta mai binevoitoare. Ambasadorul britanic la Moscova, Sir Archibald Clark Kerr, a înţeles corect drama lui Pătrăşcanu, în momentul în care a constatat cât de iluzoriu era calculul făcut la Bucureşti: „El venise aici convins că, în calitate de comunist, va găsi

de îndată cheia spre inimile ruşilor şi va dezăvorî uşa pentru un armistiţiu mai blând [...]. Aceasta este o greşeală în care cad mulţi oameni, şi Pătrăşcanu nu poate fi blamat pentru că nu a fost nimeni în România care să-i spună că speranţele sale în această privinţă erau vane. Se pare însă că acest fapt a afectat echilibrul său şi 1-a făcut mai puţin eficient decât era de aşteptat de la puternica sa personalitate. A fost limpede, în timpul negocierilor, că el a trecut prin câteva momente grele, gândurile — bănuiesc — îndreptându-se spre ce va spune tovarăşilor săi comunişti şi criticilor săi, când se va reîntoarce acasă".

Convenţia de armistiţiu, semnată în noaptea de 12/13 septembrie 1944, prevedea recunoaşterea anexiunilor sovietice din 28 iunie 1940, despăgubiri de 300 milioane de dolari, plătibile, în decurs de şase ani în mărfuri (petrol, cereale, materiale lemnoase, vase maritime şi fluviale, maşini etc), asigurarea libertăţii de mişcare pentru trupele sovietice pe teritoriul României, arestarea şi pedepsirea pesoanelor acuzate de crime de război, nulitatea arbitrajului de la Viena şi restituirea către România a Transilvaniei sau a celei mai mari părţi a ei, eliberarea urmând a se face prin lupta comună a forţelor armate sovietice şi române.

În cursul discuţiilor, două situaţii anunţau un viitor întunecat: refuzul Uniunii Sovietice, sprijinit de ambasadorii Marii Britanii şi SUA, de a înscrie în convenţia de armistiţiu retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul României la încheierea păcii şi aprobarea automată dată de A. Harriman şi Sir Archibald Clark Kerr — reduşi la penibila situaţie de a fi două marionete manevrate de Molotov — a tuturor poziţiilor sovietice. De altminteri, în textul convenţiei de armistiţiu, de fiecare dată când era menţionat înaltul Comandament Aliat, imediat urma (sovietic). Era limpede că nu Naţiunile Unite, cum se spunea în proclamaţia regală din 23 august, ci URSS era partenerul de armistiţiu al României. O lună mai târziu, Maniu avea să recunoască, într-o discuţie cu un corespondent al presei elveţiene, că se înşelase când crezuse că alegerea de făcut era între Germania şi Aliaţi, în realitate ea fusese între Germania şi URSS. Liderul PNŢ îşi dădea acum seama că viitorul României este sumbru. Şi nu se înşela.

Minusculul partid comunist a devenit un ferment destabilizator al vieții politice, grație sprijinului primit din partea patronului sovietic. Obiectivul strategiei sale era acapararea puterii. Tactica utilizată ilustrează perfect periodizarea propusă de Hugh Seton-Watson în desfășurarea „revoluțiilor" comuniste: a) coaliția reală; b) coaliția fictivă şi c) regimul monolitic.

Actul de la 23 august 1944 fusese — cum s-a văzut — opera unei coaliții autentice, mergând de la rege la comuniști. Atât suveranul cât şi partidele istorice sperau că această coaliție va continua fie sub forma guvernului de militari cu participarea reprezentanților celor patru partide ca miniştri de stat, fie sub aceea a unui guvern alcătuit numai din reprezentanți ai partidelor reprezentate în BND, portofoliile fiind distribuite după ponderea politică a partidelor, ceea ce ar fi asigurat PNȚ şi PNL majoritatea în cadrul cabinetului.

PCR urmărea însă controlul puterii prin trecerea de la coaliția autentică la cea fictivă, adică la satelitizarea partidelor participante la noua alianță politică. Primul pas în această direcție a fost publicarea la 26 septembrie 1944 a Proiectului de platformă a unei noi coaliții, denumită Frontul Național Democrat (FND), care își propunea să instaureze „un regim de reală democrație parlamentară", prin unirea „tuturor forțelor naționale democratice" din România; în afară de sprijinirea efortului de război, platforma prevedea exproprierea moşiilor de peste 50 ha, „condiții omeneşti de muncă pentru muncitori, funcționari, cărturari", „salariu minimal în raport cu scumpetea"; dreptul la organizare sindicală, „acordarea de credite ieftine, pe termen lung, sinistraților nevoiaşi pentru refacerea gospodăriilor lor", „naționalizarea Băncii Naționale şi a celor 18 mari bănci", „controlul tuturor cartelurilor şi naționalizarea celor din industria de bază". Aceste ultime două puncte vor fi puse apoi în surdină pentru a se obține — cum se va vedea — colaborarea grupării liberale a lui Gheorghe Tătărescu.

PNȚ şi PNL au înțeles imediat că noua formulă a FND era o tentativă de a le „îneca" într-o alianța controlată de comuniști. PSD, preocupat să nu fie despărțit dinspre stânga de comuniști, a urmat obedient linia PCR. „îmi pare rău de Titel Petrescu — scrie generalul Sănătescu, în jurnalul său la 18 octombrie 1944 — care merge

la remorca comuniştilor." Pentru a provoca căderea guvernului, preşedintele PSD şi L. Pătrăşcanu şi-au dat demisia.

În timp ce manifestațiile organizate de PCR creau o stare de tensiune, la 25 octombrie iau sfârşit operațiile de eliberare a Transilvaniei de Nord prin lupta comună a trupelor române şi sovietice. Ziua eliberării oraşelor Cărei şi Satu Mare — 25 octombrie — era şi ziua de naştere a regelui Mihai, omagiat astfel de către armată.

Situația în zona eliberată a Transilvaniei rămânea însă tensionată. Potrivit instrucțiunilor date la 26 august de guvernul ungar: „Pentru cazul în care Transilvania de Nord ar fi ocupată de trupe ruso-române, întreaga minoritate maghiară din Transilvania (civilii) a primit instrucțiuni spre a se organiza în cadrul unui partid comunist, colaborând intens şi chiar exagerat cu autoritățile ruseşti de ocupație, supralicitând pe români. în felul acesta, ea ar putea obține simpatia autorităților militare ruseşti, complicând considerabil opera de reîncadrare în statul român";

Numărul însemnat de maghiari din PCR şi instrucțiunile de mai sus (interceptate de legația română de la Helsinki) au făcut ca în structurile administrative din Transilvania de Nord elementul maghiar să capete o pondere deosebită, fiind preferat de comandamentul sovietic întrucât în rândurile populației româneşti simpatiile pentru PNȚ şi liderul său, Iuliu Maniu, erau foarte puternice.

Criza de guvern, declanşată prin demisiile lui L. Pătrăşcanu şi C. Titel Petrescu, a luat sfârşit la 5 noiembrie, prin constituirea unui guvern „politic", prezidat tot de generalul C. Sănătescu (inițial se făcuse apel la generalul N. Rădescu, dar locțiitorul preşedintelui Comisiei Aliate de Control, generalul Vinogradov, şi-a arătat preferința pentru Sănătescu). Rolul hotărâtor al generalului sovietic în soluționarea crizei de guvern este dezvăluit în jurnalul lui Sănătescu: „Am fost chemat aseară de G-al Vinogradov să mă întrebe care este situația guvernului (de reținut că primul-ministru al României fusese convocat de un general sovietic — n.n.). I-am spus că mai am dificultatea Ministerului Agriculturii, care socotesc că trebuie să revină național-țărăniştilor. G-al Vinogradov mi-a spus să mă culc linişit că totul se va petrece aşa cum doresc eu. în adevăr,

a doua zi s-au prezentat la mine Pătrăşcanu şi Gheorghiu-Dej ta să-mi spună că renunţă la Ministerul Agriculturii; probabil au primit ordin de la G-al Vinogradov să cedeze. Aşa am putut constitui al doilea guvern de sub preşedinţia mea".

Evident, Vinogradov însuşi se conforma ordinelor primite de la Moscova. După încheierea acordului de procentaj, Stalin nu avea interes să accelereze ritmul procesului de înstăpânire la putere a comuniştilor, pentru a nu-i alarma pe aliaţii occidentali. Dacă în anii 1941-1943 Churchill şi Roosevelt se temuseră că, sub presiunea pierderilor considerabile, Stalin ar fi putut să încheie o pace separată cu Germania, lăsând Marea Britanie şi SUA în faţa unui Wehrmacht eliberat de războiul pe două fronturi (de aici concesiile numeroase şi grave făcute dictatorului sovietic), acum, când Armata Roşie înainta vertiginos spre inima Europei, era rândul lui Stalin să se teamă că, printr-un reflex de solidaritate „capitalistă" — mai exact pentru a împiedica prin orice mijloc comunizarea Occidentului —, SUA şi Marea Britanie vor ajunge la înţelegere cu opozanţi ai regimului nazist pentru a menţine o Germanie fără Hitler. Atât timp cât moderaţia se dovedea atât de productivă — o confirma, între altele, acordul de procentaj — Stalin nu avea de ce să forţeze desfăşurările politice din România.

Scurt timp după formarea celui de al doilea guvem Sănătescu, în vreme ce Ai. Vîşinski se afla în prima sa vizită în România, Moscova a ordonat expulzarea administraţiei române din teritoriul eliberat al Transilvaniei. Pretextul era asigurarea securităţii în zona din spatele frontului; în realitate, Kremlinul voia să dispună de un mijloc de presiune asupra guvernului român, restaurarea autorităţilor române în această zonă devenind, în curând, o miză în lupta pentru putere a PCR.

Existenţa celui de al doilea cabinet Sănătescu s-a dovedit efemeră. Situaţia din ţară este perfect redată de primul-ministru în jurnalul său: „Comuniştii îşi urmează planul dictat de la Moscova şi scot masele de lucrători la manifestaţii. Miniştrii comunişti din guvern nici nu se interesează de treburile departamentelor lor, fiind ocupaţi cu întrunirile şi discursurile incendiare ce trebuie să ţină la aceste-întruniri. Sufletul Partidului Comunist Român este o evreică

— Ana Pauker — sosită din Rusia, şi un ungur — Vasile Luca. Manifestaţiile lucrătorilor produc dezordine şi o scădere a producţiei. Cu toate apelurile ce fac către membrii guvernului, nu găsesc înţelegerea necesară la comunişti — de-a ne aşterne pe lucru serios şi a scăpa ţara asta din greutăţile prin care trece".

Agitaţiile puse la cale de comunişti vizau obţinerea ministerelor de Interne şi de Război cu preţul căderii guvernului Sănătescu. în stadiul actual al documentării, nu se poate stabili cu certitudine raportul dintre directivele Moscovei şi iniţiativele PCR — stimulat de „modelul bulgar", adică de rapiditatea cu care comuniştii din ţara vecină luaseră sub control principalele pârghii ale aparatului de stat — în declanşarea noii crize de guvern, soluţionată prin constituirea cabinetului prezidat de generalul Nicolae Rădescu.

Dacă cele spuse de Vîşinski lui Sănătescu — „nu trebuia să mă grăbesc să-mi dau demisia şi era mai bine să fi continuat tot eu guvernarea" — puteau să fie o simplă camuflare a rolului Moscovei în iniţierea crizei, cert este că L. Pătrăşcanu, într-o discuţie cu corespondentul Agenţiei TASS, V. Morev, la sfârşitul anului 1944, i-a spus că FND a săvârşit o greşeală prin provocarea crizei de guvern, deoarece nu a izbutit să aducă în fruntea Ministerului de Război pe omul său, generalul C. Vasiliu-Răşcanu, iar ca prim-ministru a venit generalul N. Rădescu, „un reacţionar nu prost şi energic", în timp ce pe fostul premier „FND îl avea în buzunar" (de adăugat că generalul Rădescu preluase şi portofoliul Internelor). Concluzia lui Pătrăşcanu era că poziţia lui Maniu s-a consolidat, ca urmare a manifestaţiilor organizate de FND, care speriaseră o însemnată parte a opiniei publice, şi a evenimentelor din Grecia, unde trupele britanice reprimaseră insurecţia comunistă.

Dacă L. Pătrăşcanu credea că Maniu îşi întărise poziţiile, preşedintele PNŢ începea să înţeleagă un adevăr dureros: România fusese abandonată de Marea Britanie şi SUA în sfera de influenţă sovietică. El s-a adresat reprezentanţilor celor două mari democraţii occidentale la Bucureşti, cerându-le să-i spună care erau intenţiile Londrei şi Washingtonului faţă de România. Raportul din 9 decembrie 1944 al reprezentantului politic al SUA la Bucureşti, Burton Berry, despre conversaţia sa cu Maniu dă la iveală drama

omului politic apăsat de sentimentul culpabilității, născut din constatarea că a acționat greşit la 23 august: „Mi-a spus că dacă»ar fi ştiut că li se va da mână liberă sovieticilor să aplice termenii armistițiului nu l-ar fi sfătuit pe rege să semneze armistițiul. Era supărat că presiunea sa şi acțiunea românească ce a rezultat din aceasta au făcut ca linia Focşani-Galați, care ar fi trebuit să fie menținută mult timp, să avanseze până la porțile Budapestei [...]. Cu multă emoție, Maniu m-a întrebat dacă America si Marea Britanie doreau ca România să devină o parte a Uniunii Sovietice. «Dacă este aşa, vă rog să-mi dați un sfat în consecință, căci aceasta se poate aranja uşor, şi chiar astăzi, aşa târziu cum este, pot aranja lucrurile în avantajul României, mai bine decât pot să o facă comuniştii». Apoi a repetat că, dacă intenția noastră era să abandonăm România, aveam față de el datoria să i-o spunem, iar el datora poporului român asigurarea celor mai bune condiții cu putință". Sir Archibald Clark Kerr, ambasadorul britanic la Moscova, avea să recunoască mai târziu ce greu i-a venit să mintă pe un om ca Maniu, când i-a pus aceeaşi întrebare privind abandonarea României de către Marea Britanie şi SUA. Descurajarea a pus stăpânire progresiv pe liderii partidelor democratice, care au constatat că, spre deosebire de comuniști, teleghidați şi sprijiniți la tot pasul de Moscova, forțele angajate în apărarea democrației nu au primit decât ceea ce anglo-americanii numesc *„lip-service"* (vorbe goale). Este ilustrativ, din acest punct de vedere, că, în finalul raportului citat mai sus, Burton Berry conchidea: „Este timpul să i se adreseze lui Maniu un mesaj de încurajare". Nici măcar acesta nu a venit!

Un ciudat fenomen de psihologie colectivă a fost credința puternică şi durabilă a opiniei publice că Occidentul şi, în primul rând SUA, vor sfârşi prin a smulge România de sub cizma sovietică. „Vin americanii!", a fost expresia care a sintetizat o atitudine politică şi o stare de spirit. Ele au rezistat tuturor dovezilor de dezinteres al capitalelor occidentale față de țările rămase după „cortina de fier" şi abia după zdrobirea revoluției ungare de către Armata Roşie în 1956, sub privirile pasive ale Occidentului, est-europenii şi, între ei, românii au început să se smulgă dorințelor luate drept realitate. Până

atunci însă americanii au fost aşteptați chiar cu prețul unui al treilea război mondial.

Pe măsură ce documentele sovietice vor intra în circuitul ştiințific, va putea fi mai bine cunoscută politica Uniunii Sovietice în spațiul est-european, care avea să devină sfera ei de influență. A existat încă din 1944-1945 intenția — materializată într-un plan — de comunizare a acestei sfere, un plan în mai multe etape, urmat şi realizat de partidele comuniste sub directa şi stricta supraveghere a Moscovei sau Stalin a reacționat la contexte politico-militare specifice şi abia în a doua jumătate a anului 1947 — în replică la Planul Marshall — a decis să impună modelul sovietic țărilor din zona de hegemonie sovietică?

A existat un program minim şi unul maxim al politicii sovietice în glacisul ei strategic: guverne de coaliție cu participarea forțelor de stânga şi, respectiv, regim comunist axat pe modelul sovietic? A fost vorba de obiective diferite sau de faze succesive ale unui proces planificat de Kremlin? Sunt întrebări la care, în prezent, nu se poate răspunde decât ipotetic.

Sigur este că, în aprilie 1945, Stalin a spus delegației iugoslave conduse de I.B. Tito şi venite la Moscova: „Acest război nu este ca acelea din trecut. Oricine ocupă un teritoriu impune şi propriul său sistem social. Fiecare impune propriul său sistem social, până unde înaintează armata lui". Era vorba, aşadar, de impunerea sistemului zis socialist până la limitele de avans ale Armatei Roşii. Un socialism după chipul şi asemănarea celui sovietic sau unul adaptat condițiilor specifice ale fiecărei țări ocupate de trupele sovietice? Se pare ca în anii 1945-1947 Stalin, nu numai din considerente tactice, era dispus să accepte că fiecare țară din sfera sovietică de supremație va urma propria cale spre socialism.

În vederea trecerii de la coaliția reală la coaliția fictivă, Stalin a decis în favoarea lui Gheorghiu-Dej, în competiția care îl opunea Anei Pauker pentru postul de secretar general al PCR. Potrivit relatării lui Dej, consemnată de Silviu Brucan, Stalin şi-a explicat astfel hotărârea față de Molotov, care era favorabil Anei Pauker: „Dragă Viaceslav Mihailovici, Ana e o tovarăşă bună, de încredere, dar, vezi tu, ea este evreică şi de origine burgheză, iar partidul din

România are nevoie de un conducător din rândurile clasei muncitoare, un adevărat român". Stalin s-a îndreptat apoi spre Gheorghiu-Dej şi i-a dat mâna. „Am decis. îţi urez succes, tovarăşe secretar general." Astfel, în câteva minute, întocmai cum hanii Hoardei de Aur dădeau *„iarlîk"* (document scris) de domnie cnezilor ruşi, aflaţi în vasalitatea lor, tot astfel noul Genghis-han decidea rapid cine să-i guverneze provinciile vastului său imperiu.

Gheorghiu-Dej putea fi, ca „adevărat român", secretar general al partidului, dar el era departe de a avea cuvântul hotărâtor în politica PCR. în realitate, o troică mai mult sau mai puţin vizibilă decidea în toate problemele importante; ea era alcătuită din Emil Bodnăraş, Vasile Luca şi Ana Pauker (ordinea enumerării indicând şi importanţa personajelor). în calitate de şef al Serviciului de Informaţii al PCR, E. Bodnăraş dispunea de un cvartet sovietic: Pantiuşa, Serghei, Vania şi Misa, adică Pintilie Bondarenco, faimosul Pantiuşa (românizat în Gheorghe Pintilie), Serghei Niconov (Sergiu Nicolau), Ivan Didenco (Ioan Vidraşcu), Misa Povstanski (Vasile Posteucă), toţi agenţi secreţi sovietici, veniţi în România în diverse perioade cu misiuni de spionaj, arestaţi de autorităţile române, şi deveniţi apoi auxiliarii de nădejde ai omului de încredere al Moscovei: Emil Bodnăraş (lor li se va încredinţa, între altele, misiunea de a-1 supraveghea pe Pătrăşcanu).

În pregătirea răsturnării guvernului Rădescu, un rol important i-a revenit lui Vasile Luca, în calitate de secretar general al FND. în spiritul politicii Moscovei de a păstra aparenţele guvernului de coaliţie şi a spiritului de colaborare, el spunea în şedinţa conducerii FND din 31 ianuarie 1945: „Trebuie să fim puţin mai diplomaţi şi să mai turnăm puţină culoare în guvernul care îl facem. Aceasta nu înseamnă că noi vom renunţa la vreunul din principiile noastre de luptă sau din ceea ce trebuie să realizăm. Noi vrem să mergem cu legea. Nu putem veni acum cu chestiunea că nu recunoaştem factorul constituţional (regele — n.n.), cu acţiuni de răsturnare prin forţă. Avem o grupare Tătărescu şi o altă grupare, hai să nu spunem a lui Tătărescu, personal, ci a unei figuri cunoscute, acceptabile, liniştitoare pentru burghezia românească în momentul de faţă. *Nu uitaţi că, după platforma noastră, acţiunea FND a început să scadă*

(subl.n.). Şi atunci luăm o figură liniştitoare şi dovedim că în afecţiunea noastră vrem să fim loiali cu regele şi vrem să lucrăm". Ana Pauker, referindu-se la argumentul regelui că în guvernul de coaliţie trebuie să fie reprezentate toate partidele cu mare pondere politică (referire la PNŢ şi PNL), exclama iritată: „Cu alte cuvinte, în ţară încă nu şi-a exprimat dorinţa să ne aibă pe noi. Este un argument foarte rău pentru ei, întrucât noi îi vom da peste cap. Noi nu avem timp să aşteptăm şi de bătut în loc".

INSTAURAREA REGIMULUI COMUNIST ÎN ROMÂNIA

Scenariul de răsturnare a guvernului elaborat de PCR era axat pe manifestaţii de stradă şi ocuparea de prefecturi şi primării, care, creând o stare de instabilitate şi confuzie, să deschidă drumul comuniştilor spre preluarea puterii, încredinţată însă de factorul constituţional, adică de rege.

În pofida unor astfel de acţiuni, care au culminat cu mitingul FND ţinut în Piaţa Palatului regal (24 februarie 1945) PCR nu a izbutit să răstoarne guvernul Rădescu. Se adeverea caracterizarea dată de Pătrăşcanu că, spre deosebire de predecesorul său, primul-ministru nu era „în buzunarul" FND. Generalul Rădescu şi-a întemeiat însă rezistenţa la asaltul comunist pe o percepţie greşită: el a crezut că fermitatea arătată de Marea Britanie în Grecia faţă de încercarea comuniştilor de a lua puterea se va manifesta şi în România. Nu avea de unde să ştie că baza acordului Churchill-Stalin era România pentru URSS în schimbul Greciei pentru Marea Britanie.

Sub pretextul că Rădescu a dat ordin să se tragă în manifestanţi (în realitate a fost vorba de o provocare bine organizată de sovietici şi comunişti), Ai. Vîşinski, venit la Bucureşti (27 februarie), a cerut imediata înlocuire a generalului. Sosirea emisarului lui Stalin este

dovada cea mai elocventă a slăbiciunii comuniştilor, incapabili să ia puterea fără ajutorul lui „Big Brother".

Asupra regelui, Vîşinski a exercitat presiuni şi ameninţări, când a constatat că suveranul voia să păstreze formula unui guvern de reală coaliţie prezidat de prinţul Barbu Ştirbey. în faţa refuzului categoric al lui Vîşinski de a accepta propunerile regelui, în spiritul procedurilor constituţionale, Mihai a vrut să abdice, dar, în urma consultărilor, a renunţat (Dinu Brătianu, cel mai bătrân om politic al ţării, i-a cerut să nu părăsească ţara) şi 1-a numit pe Petru Groza prim-ministru.

Două au fost raţiunile care l-au determinat pe rege să cedeze: promisiunea restituirii Transilvaniei de Nord şi cea de atenuare a rigorilor materiale ale aplicării armistiţiului.

Brutalitatea cu care Stalin a acţionat în impunerea guvernului Groza rămâne până astăzi neexplicată. La Conferinţa de la Ialta (4-11 februarie 1945), el se arătase conciliant, lăsând lui Roosevelt şi Churchill imaginea unui debonar Uncie Joe. Ei se despărţiseră într-o atmosferă de încredere, care i-a făcut pe cei doi interlocutori occidentali să creadă că bazele cooperării postbelice sunt asigurate. Ce 1-a determinat pe Stalin să adopte în România o atitudine atât de dură, care, prin spulberarea imaginii surâzătoare de la Ialta, s-a dovedit contraproductivă în relaţiile interaliate?

Americanul William McCagg crede că „lovitura din România de la 27 februarie 1945 (data sosirii lui Vîşinski la Bucureşti — n.n.) a fost începutul unei testări sovietice deliberate a" răspunsurilor politice ale Aliaţilor". Pentru canadianul Perry Bidiscombe, instalarea guvernului Groza a fost răspunsul Moscovei la descoperirea unei reţele subterane organizate de „guvernul naţional" de la Viena, condus de Horia Sima, Grupul etnic german, al cărui şef era Andreas Schmidt, şi un grup de militari, între care comandantul Armatei 4 române, generalul Gheorghe Avramescu, reţea ce urmărea organizarea unui „23 august pe de-andoaselea" (Horia Sima), destinat să scoată România de sub ocupaţia sovietică printr-o acţiune internă conjugată cu o ofensivă germană în Ungaria. Dispunând de un agent dublu — radiotelegrafistul reţelei —, sovieticii au fost la curent cu pregătirile reţelei, astfel că, în ajunul

declanşării ofensivei germane din zona lacurilor Balaton-Velencse (Operaţiunea „Friihlingserwachen", începută la 6 martie 1945), ei l-au arestat pe generalul Avramescu, după ce, cu puţin timp mai înainte, îi arestaseră pe Andreas Schmidt şi pe Constantin Stoicănescu, emisarul lui Horia Sima. în întâlnirea cu regele Mihai, din după-amiaza zilei de 6 martie, mareşalul RI. Malinovski a stăruit asupra primejdiei reprezentate de această acţiune subversivă pentru spatele frontului sovietic.

Este sigur că intervenţia brutală a Kremlinului prin trimisul său Ai. Vîşinski a temperat — dacă nu chiar spulberat — euforia de la Ialta şi a sporit suspiciunile Londrei şi Washingtonului asupra adevăratelor intenţii ale lui Stalin, astfel că nu este cu totul lipsită de temei opinia potrivit căreia 6 martie 1945 reprezintă întâia manifestare a Războiului rece.

Angajate în negocieri cu URSS în problema.Poloniei, SUA şi Marea Britanie au considerat că miza era mult mai importantă la Varşovia decât la Bucureşti. Dacă în 1944, între România şi Grecia, Londra, sprijinită de Washington, a dat întâietate Greciei, în 1945, între România şi Polonia, cele două mari democraţii apusene au dat preferinţă Poloniei, deşi nici la Varşovia sprijinul occidental nu va fi atât de consistent încât să poată împiedica instituirea controlului sovietic prin partidul comunist.

Guvernul impus de Vîşinski regelui se autointitula cu o formulă înşelătoare „de largă concentrare democratică". în realitate, el era întruchiparea unei tipice coaliţii fictive, întrucât, sub conducerea comuniştilor, cabinetul nu cuprindea decât partide şi organizaţii aliate ale PCR sau cripcocomuniste, precum şi „tovarăşi de drum" ai PCR, între care cel mai important era Gheorghe Tătărescu.

Alianţa cu fostul prim-ministru liberal — omul responsabil (în calitate de subsecretar de stat la Interne) de reprimarea rebeliunii numită de comunişti „răscoala" de la Tatar-Bunar — nu se încheiase fără ezitări şi rezerve atât din partea unor comunişti cât şi a unor social-democraţi. Moscova îl dorea însă prezent în guvern şi ei îi aparţinea cuvântul hotărâtor. Două erau raţiunile sale de a-1 alătura pe omul politic „burghez" comuniştilor. în cosmetica politică, destinată să convingă Occidentul că URSS nu aducea la putere

partidele comuniste în țările ocupate de Armata Roşie, ci sprijinea coaliții ale forțelor „antifasciste", prezența lui Gheorghe Tătărescu (ca vicepremier şi ministru de Externe) era arhioportună: un fost prim-ministru al unui guvern regal, binecunoscut în Occident şi în relații strânse cu preşedintele Cehoslovaciei, Edvard Benes, el însuşi convins că, în condițiile geopolitice de la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, „lumina vine de la Răsărit". Oricât de criticat ar fi fost oportunismul lui Tătărescu, el purta, în percepția occidentală, o anumită respectabilitate „burgheză", pe care sovieticii, cu marea lor abilitate, erau hotărâți să o exploateze la maximum. în al doilea rând, Gheorghe Tătărescu era, tocmai prin trecutul său, uşor şantajabil. Adversar neîmpăcat al fostului prim-ministru liberal, I. Maniu cerea arestarea şi judecarea lui Tătărescu, alături de criminalii de război, ca fiind vinovat de dezastrul țării. Aşa cum s-a spus cu o formulă potrivită, Tătărescu avea de ales între banca acuzării şi banca guvernului; alegerea nu era greu de făcut.

Şi totuşi, intrarea în guvernul Groza a lui Tătărescu nu era un simplu act de oportunism sau de supraviețuire politică. Aşa cum s-a arătat mai sus, el fusese unul dintre puținii oameni politici din România care înțelesese că soarta țării nu va depinde de Londra şi Washington, ci de Moscova. în consecință, strategia sa politică s-a întemeiat pe noua realitate geopolitică şi a făcut din strânsa — foarte strânsa — colaborare cu URSS piatra unghiulară a politicii sale, spunându-le repetat acest fapt reprezentanților sovietici cu care venea în contact. Ceea ce Tătărescu nu le-a mărturisit era că, în acelaşi timp, el dorea să priveze PCR de monopolul bunelor raporturi cu Moscova, altfel spus, să nu-i lase pe comuniști să dețină statutul de „copii preferați" ai Kremlinului. Evident, era o iluzie, dar cel care o nutrea voia să servească astfel interesul național.

Dacă este să dăm crezare informației comunicate OSS (Oficiul/Biroul Serviciilor Strategice — serviciul de spionaj american) de unul din agenții săi din România, A-201 (Theodor Negroponte), la 7 martie 1945, aşadar, a doua zi după instalarea guvernului Groza, o echipă de emisari sovietici, venită în România, s-a întâlnit cu Ana Pauker, Constantin Pârvulescu şi Constantin Doncea, cărora le-a transmis un plan de măsuri ce trebuiau înfăptuite

în următorii trei ani: abolirea monarhiei, lichidarea partidelor „istorice", crearea structurilor represive şi militare după model sovietic, reforma agrară, dar şi pregătirea condițiilor pentru colectivizarea agriculturii, lichidarea băncilor, închiderea țării față de Occident, atât pe plan economic, cât şi cultural şi uman.

Deşi cercetătorul american Eduard Mark a pus sub semnul întrebării autenticitatea acestui plan, este de netăgăduit că, în perioada 1945-1948, el a fost executat punct cu punct.

Încă din primele zile, cabinetul Groza s-a lansat într-o activitate febrilă menită să atenueze şocul provocat în opinia publică de schimbarea de guvern care era, în fapt, o schimbare de regim. Evident, atunci foarte puțini erau aceia care îşi dădeau seama că la 6 martie 1945 a început o nouă perioadă în istoria României, perioadă care avea să dureze 45 de ani. Cea mai mare parte a opiniei publice considera că noua formulă politică va fi efemeră pentru că... „Occidentul nu ne lasă!" Dincolo de speranțele în ajutorul Apusului se află însă realitatea descrisă corect de generalul C.V.R. Schuyler, reprezentantul SUA în Comisia Aliată de Control: „Actualul guvern român este un guvern minoritar, impus națiunii prin presiuni sovietice directe. Acest guvern este dominat de Partidul Comunist Român, care reprezintă, probabil, mai puțin de 10% din populația românească. Marea majoritate a poporului român este profund naționalistă şi se opune energic sistemului comunist sub orice formă".

Pentru a dezarma această ostilitate de care guvernanții erau conştienți, primul pas a fost restaurarea administrației române în nord-estul Transilvaniei, prezentată ca un gest generos din parte URSS, făcut numai pentru că la Bucureşti se afla un guvern ce se bucura de încrederea lui Stalin. Pentru a consolida poziția guvernului Groza, revenirea autorităților române în nord-estul Transilvaniei a fost prezentată ca fiind satisfacerea de către Stalin, la 9 martie, a cererii formulate în acest sens, cu o zi înainte, de către Petru Groza şi Gh. Tătărescu. La festivitățile de la Cluj, organizate cu acest prilej, alături de rege şi de membrii guvernului, a fost de față şi A.I. Vîşinski, invitat de asemenea să participe la o şedință solemnă a Consiliului de Miniştri, ținută la Cluj, unde se relevă gestul sovietic şi se exprimă recunoştința față de Stalin. Oricât de mare era

satisfacția opiniei publice de a vedea Transilvania de Nord reintegrată administrativ statului român, ea nu putea trece cu vederea că actul acesta, mult aşteptat, apărea ca un dar al Moscovei făcut instrumentelor sale de la Bucureşti şi că absența de la Cluj a reprezentanților Marii Britanii şi SUA dovedea că situația noii formații guvernamentale nu era — sau se spera să nu fie — aşa de sigură cum o prezentase Vîşinski la Cluj: „un guvern de lungă durată, de mare putere de muncă, de îndrăznețe încercări, de mari fapte eroice, de mare glorie!"

Păcatul originar al guvernului Groza — zămislirea lui prin intervenția în forță a Moscovei — s-a răsfrânt şi asupra reformei agrare, decretată la 23 martie, în urma căreia circa 1,4 milioane ha au fost expropriate, aproximativ 1,1 milioane ha fiind trecute în proprietatea a 900 000 familii, aşadar, o reformă cu mult mai modestă decât cea din 1920, dar prezentată de propaganda oficială ca o rezolvare a problemei agrare. Chiar dacă printre beneficiarii reformei s-au aflat 400 000 de familii de țărani fără pământ, era în realitate vorba de un „dar otrăvit", întrucât împroprietărirea era destinată să câştige simpatiile țărănimii pentru noul regim, ale cărui adevărate intenții aveau să fie dezvăluite patru ani mai târziu, când va fi lansată colectivizarea agriculturii.

Regimul comunist, fie şi incipient, şi camuflat, a creat în țară o stare de indispoziție tensionată. Defularea opiniei publice s-a făcut în spiritul firii româneşti: „luarea în băşcălie", adică „bancurile": Petru Groza, Gheorghe Tătărescu, preotul Constantin Burducea (ministrul Cultelor) şi, mai presus de toți, Romulus Zăroni (ministrul Agriculturii) au devenit obiectul epigramelor şi anecdotelor, lansate sau atribuite lui Păstorel Teodoreanu.

În această atmosferă de opoziție cvasigenerală, sfârşitul războiului în Europa a trecut neobservat. Şi totuşi contribuția României la înfrângerea Germaniei naziste a fost importantă: prin efectivele angajate (538 536 militari), ea s-a plasat pe al patrulea loc, potrivit unor estimări, după URSŞ, SUA şi Marea Britanie (loc contestat de Polonia, care îl revendică pentru ea, avansând cifra de 595 000 militari). Operațiile armatei române pe teritoriile Ungariei, Cehoslovaciei şi Austriei s-au desfăşurat sub comandament sovietic

şi ostilitatea față de ruşi a făcut ca faptele de arme ale ostaşilor români — recunoscute chiar în ordine de zi ale lui Stalin sau ale comandanților sovietici — să nu aibă nici un răsunet în țară.

Războiul din Vest a fost perceput ca un „război străin", pentru care opinia publică nu a manifestat (evident, cu excepția rudelor elor plecați pe front) decât un interes insignifiant.

O „frăție de arme" româno-sovietică nu era de conceput. Pe front se petreceau deopotrivă scene de umilință pentru comandanții români, dar şi de reacții demne din partea lor față de aroganța militarilor roşii.

în amintirile sale, lt.-col. Gheorghe Magherescu descrie scena admonestării şi insultării generalului Vladimir Constantinescu de către generalul sovietic Sersciuk. Acesta „era atât de cumplit, atât de amenințător, încât generalul Vladimir Constantinescu se pierdu de tot. Vladimir Constantinescu, asul sportului călare, cavaler până în ultima fibră a sa, acel ofițer căruia nimănui nu i-ar fi trecut prin minte că ar fi putut să-l ofenseze cu cel mai mic gest, stând smirnă în fața lui Sersciuk, primind injuriile! A salutat şi apoi, printr-o întoarcere soldătească împrejur, a luat-o pas alergător în direcția frontului (Sersciuk îi ordonase să plece imediat în linia întâi — n.n.), sărind peste şanțuri, trecând peste garduri şi pierzându-se în vastitatea câmpului de luptă, dispărând cu totul [...]. Dacă ni s-ar fi smuls epoleții, dacă am fi fost loviți, nu am fi simțit mai mult decât simțisem până atunci. Chiar dacă am fi intrat în miezul pământului, tot n-am fi scăpat de ruşinea ce ne copleşea".

Au fost însă şi atitudini demne, ca aceea a generalului Edgar Rădulescu, care, întrerupt în timp ce discuta cu un alt general român de un locotenent sovietic, ataşat Diviziei 8 cavalerie, şi aflat în dezacord cu misiunea încredințată de comandantul român acestei mari unități a exclamat: „Cum? Un locotenent îndrăzneşte să se amestece în discuția a doi comandanți de mari unități fără a fi întrebat şi are tupeul să-şi dea şi părerea, dezaprobându-mă pe mine? Aceasta este cea mai mare necuviință şi indisciplină". Apoi l-a „invitat să părăsească imediat biroul şi să aştepte dispoziții". Intimidat, locotenentul sovietic s-a supus — spre surprinderea generală — ordinului. Generalul Edgar Rădulescu a mers mai

departe: a cerut comandamentului sovietic ca impertinentul locotenent să fie mutat la trupă, întrucât nu corespundea misiunii de ofițer de legătură pe lângă un comandament român. Cererea i-a fost imediat satisfăcută.

CAPITOLUL 3

ROMÂNIA ÎN SFERA SOVIETICĂ DE HEGEMONIE

CONFERINȚA DE PACE DE LA PARIS

O dată recunoscut de către SUA şi Marea Britanie, guvernul s-a aflat în fața a două probleme capitale: participarea României la Conferința de pace de la Paris şi organizarea alegerilor parlamentare.

În capitala franceză, delegația română, condusă de Gheorghe Tătărescu, flancat însă de comunişti, a fost confruntată cu cererea Ungariei de a obține — pornind de la prevederea convenției de armistițiu că Transilvania sau „cea mai mare parte a ei" va fi restituită României — o suprafață de 22 000 km^2 din teritoriul transilvan.

Guvernul Groza, care se ştia nepopular, nu putea face nici o concesie teritorială Ungariei, căci a proceda altminteri însemna o sinucidere politică, mai ales, în perspectiva apropiatelor alegeri, într-un discurs rostit la Cluj, la 10 iunie 1946, Lucrețiu Pătrăscanu a condamnat în termeni viguroşi revizionismul ungar şi a subliniat că „Transilvania a aparținut şi va aparține statului român în întregime [...]; noua ediție a revizionismului se leagă de tendințele bine cunoscute ale revizionismului trecut, atât de agitat în Ungaria de ieri". Cuvântarea lui Pătrăscanu urmărea de asemenea să câştige

simpatia alegătorilor național-țărăniști, atât de sensibili la problemele Transilvaniei, pentru PCR. Deşi Pătrăşcanu declarase că vorbeşte în numele PCR şi al guvernului, poziția sa va fi condamnată, mai târziu, ca naționalistă şi şovină, iar în timpul îndelungatei anchete (1948-1954), încheiată cu procesul şi execuția sa, cuvântarea de la Cluj din iunie 1946 (care nu trebuie confundată cu cea din iunie 1945, ținută tot la Cluj, şi tot în problema Transilvaniei) a fost unul din capetele de acuzare.

Comuniştii din Ungaria, pentru a câştiga şi ei popularitate (la alegerile din 4 noiembrie 1945 obținuseră 17% din voturi, față de 57% obținute de Partidul Micilor Agrarieni), au sprijinit revendicările guvernului ungar (din care făceau parte). La 13 august 1946, în articolul de fond din „Szabad Nep", organul partidului comunist, scria: „Noi înțelegem că democrația românească, care duce o luptă înverşunată cu forțele interne ale reacțiunii şovine, nu doreşte să poarte povara concesiunilor teritoriale. Dar acelaşi lucru se aplică şi democrației ungare... De aceea satisfacerea cererilor modeste, cu adevărat minime, ale Ungariei ar servi şi interesele democrației române".

Noile revendicări fuseseră limitate la 4 000 km^2, adică o fâşie la frontieră care să dea Ungariei orașele Arad, Oradea, Cărei şi Satu Mare. Cererile ungare au fost respinse la Conferința de pace, care a decis că întreaga Transilvania aparține României.

O gravă injustiție a fost neacordarea statutului de cobeligeranță României, în ciuda contribuției ei majore la victoria asupra Germaniei. împotriva acordării amintitului statut au votat, între alți, URSS, SUA şi Marea Britanie, România beneficiind de voturile Franței (al cărei delegat a regretat votul dat, când a constatat că cei trei mari erau ostili acordării cobeligeranței), Cehoslovaciei precum şi ale... Ucrainei şi Bielorusiei! Absența statutului de cobeligeranță (acordat însă Italiei!) priva România de o situație care i-ar fi permis să combată clauzele economice ale tratatului, în primul rând despăgubirile de război. „Reparațiile şi restituirile, cerute prin Proiectul de Tratat în plus față de condițiile Convenției de armistițiu — se arăta într-un document românesc — ar avea ca urmare nu numai

faptul că România va ajunge repede în situația de a nu putea să le îndeplinească, dar şi că ea îşi va vedea distrusă întreaga economie."

Activitatea delegației române s-a desfăşurat în limitele îngăduite de sovietici (Molotov); iritat de întâlnirile membrilor delegației române cu reprezentanții occidentali, Molotov i-a convocat pe I.Gh. Maurer şi Al. Bârlădeanu şi le-a comunicat că „toate contactele (românilor — n.n.) cu delegațiile occidentale vor trebui să înceteze, mai ales cu delegațiile SUA şi Marii Britanii, dacă permisiunea pentru astfel de convorbiri nu a fost cerută mai dinainte şi primită".

Oricât ar părea de surprinzător, unul din membrii delegației române care a încercat să-i avertizeze pe occidentali asupra naturii adevărate a raporturilor româno-sovietice a fost economistul Herbert (Belu) Zilber: „Sunt evreu şi comunist — spunea el americanilor şi altor «capitalişti». Nu ne lăsați complet în mâna ruşilor, căci nu numai că dispărem complet ca națiune, dar va fi şi în detrimentul vostru, până în cele din urmă". Realist, I.Gh. Maurer le spune la un pahar de vin lui Dumitru Danielopol şi unui alt delegat, ştiuți ca prooccidentali, că „iubeşte țara tot aşa cum o iubim şi noi — după cum scrie cel dintâi. Dar ce vrem să facă? Ruşii sunt în țară şi americanii sunt departe. «Noi trebuie să trăim cu ruşii. Ăsta e adevărul. Pentru voi este uşor să criticați şi să mă arătați pe mine. Tu (Danielopol — n.n.) nu ai fost în țară de mult (rămăsese în Anglia în timpul războiului — n.n.) şi nu te mai întorci. Dar pentru ăi de stau acasă ce vrei să facă?»"

în discuția cu Maurer, Molotov a stăruit că nici o problemă a relațiilor sovieto-române nu trebuie discutată la Paris, ci ulterior, după încheierea Conferinței de pace.

Respectând această cerere-indicație sovietică, atât P. Groza cât şi Gh. Tătărescu s-au abținut să abordeze atunci probleme teritoriale româno-sovietice. Şeful diplomației române dorea ca România să recapete cele patru insule de pe brațul Chilia (Limba, Dalerul Mare, Dalerul Mic şi Salangic) ocupate prin forță de către trupele sovietice în toamna anului 1940, în timp ce primul-ministru Groza cerea ca, în schimbul insulelor dunărene, României să i se restituie Herța şi anumite teritorii prin care trecea calea ferată Siret-Halmei. Evident,

aceste dorințe nu numai că nu aveau nici o șansă de a fi satisfăcute, dar nici nu au mai fost prezentate oficial. Ele arată însă că nici Groza, nici Tătărescu nu erau simple paiațe manevrate de Moscova.

Tratatul de pace semnat la 10 februarie 1947 încheia capitolul dureros al participării României la cel de-al doilea război mondial: un război început în Est şi terminat în Vest, împotriva Germaniei, alături de care România intrase în război. Şi în Est, şi în Vest, obiectivul României fusese legitim: recuperarea teritoriilor pierdute în vara anului 1940. Dacă, după 23 august 1944, campania din Est a fost apreciată ca o gravă eroare sau chiar o crimă, rațiunile au fost de ordin politico-propagandistic. în realitate, redobândirea Basarabiei, nordului Bucovinei şi ținutului Herța era la fel de îndreptățită ca şi redobândirea nord-estului Transilvaniei, iar continuarea operațiilor militare dincolo de Nistru a fost tot atât de necesară, sau chiar mai necesară — având în vedere primejdia reprezentată de forța militară a URSS — decât continuarea operațiilor militare, dincolo de frontiera de vest a României.

Pierderile armatei române de pe cele două fronturi au fost următoarele:

	Est	Vest	Total
Morți / Răniți şi bolnavi	71 585	21 035	92 620
	243 622	90 344	333 966
Dispăruți	309 533	58 443	367 976
Total	624 740	169 822	794 562